

Pavel Dvořák - Kremnickí rytieri

Mal som to šťastie, že som spolu s manželkou mohol stráviť niekoľko týždňov v Argentíne. V Buenos Aires nás ako európskych historikov pozval zámožný muž, aby nám ukázal svoj objav: veľký kus podzemných katakomb niekdajšej španielskej kanalizácie, pod domom, ktorý opravoval. Bol nadšený; priestory z 18. storočia ponúka organizátorom luxusných slávností, sympózií a podobných stretnutí za vysoké nájomné, lebo nič podobného (takého starobylého) v hlavnom meste Argentíny vraj nejestvuje.

O niekoľko rokov mi argentínski priatelia návštevu vrátili. Pripravil som pre nich prehliadku historických miest. Vydarila sa nadmieru. V Banskej Štiavnici sme spali v stredovekom dome s nádherným dlhým schodiskom, ktoré viedlo do kúpeľne kdesi v podzemí, v Bojniciach sme sa ubytovali na zámku a v Kremnici sme získali starý, trochu pochmúrny dom priamo na námestí, v čase našej návštevy úplne prázdny. Ubytovali sme sa na poschodí; ja v prvej izbe pri schodisku, moji priatelia si rozobrali izby o kus ďalej na tej istej chodbe.

Boli Slovenskom nadšení, Kremnicou obzvlášť, lebo je nádherná a pre ľudí z krajiny, kde už 18. storočie predstavuje najvyššiu starobylosť, uchvacujúca. Túlili sme sa mestom a do postelí sme sa dostali dosť neskoro. Bolo krátko pred polnocou, keď sa pri vstupnej bráne nášho starobylého domu ozvalo rachotenie železa. Rytier... Možno aj bez hlavy, malá ukážka kremnického historického folklóru. Lenže potom na drevenom schodisku zaduneli kroky, ktoré pomaly stúpali na poschodie. Naozaj nie som bojazlivý, ale keď kroky zastali pred mojimi dverami, behali mi po chrbte zimomriavky. Ako sme si povedali neskôr, čosi podobného zažívali aj argentínski priatelia, pravda, s tou útechou, že ja som bol na rane prvý.

Potom bolo dlho napäté ticho. Váhal som, či nemám otvoriť dvere a pozrieť sa, čo to pred nimi stojí. Je pravda, že dychčanie, ako by sa v takej chvíli patrilo, som nepočul, ale ten rytier naozaj mohol byť bez hlavy...

Napokon som zaspal. Všetci sme spali – dlho a dobre. Keď som potom rozprával správcovi domu náš príbeh, dal sa do smiechu; zabudol nám vraj povedať, že večer sa automaticky zapne kúrenie a kotel spočiatku trochu búcha a aj rúry, ako sa postupne zohrievajú, hrmocú.

Isteže sme mu neuverili. Bol to bezhlavý rytier, mám na to svedkov až v Argentíne, pretože, čo by to bolo za históriu bez rytierov, strašidiel, hrdinov, krásnych dám a veľkých dobrodružstiev? To by sme sa naozaj mohli odšťahovať do dvestoročných kanálov; lenže Kremnica a všetky ostatné stredoveké mestá na Slovensku to po nás nechcú. Ponúkajú dostatok originálnej historickej atmosféry a nech sa zmení na bohom aj ľudmi prekliate strašidlo každý, kto ju naruša a ničí.

Slovo k láskavému čitateľovi! Praefatio ad lectorem benevolum!

Ani sme sa nenazdali a vychádza už desiate číslo časopisu o dejinách Kremnice a okolia Kremnický rumaj. Ako ste si iste všimli už na obálke, bude sa náš časopis od tohto jubilejného čísla volať Kremnický letopis. K zmene názvu nás viedli viaceré dôvody. Jedným z nich bol fakt, že pôvodný názov nehovoril jednoznačne o tom, že časopis má historické zameranie. Nový názov bude určite viac svedčať našej nemienej ambícii, aby bol Kremnický letopis fundovaným a vyhľadávaným historickým periodikom, a to nielen na Slovensku, ale aj za hranicami (preto latinský podtitul *Annales cremnicienses* a tradičné resumé v cudzom jazyku pri každom článku).

Desať čísel časopisu sa rovná piatim rokom neľahkej práce na vydavateľskom a historiografickom poli. Veľká vďaka preto patrí všetkým, ktorí sa akýmkoľvek spôsobom pricinili o to, že časopis vznikol a stal sa jedinečným a etablovaným historickým periodikom.

Som nesmierne rád, že sa pri tvorbe jubilejného čísla opäť podarilo zostaviť kvalitný kolektív autorov, ktorí sa prezentujú vskutku zaujímavými príspevkami. Pri príležitosti jubilea došlo aj k zmene grafickej vizáže časopisu.

Zaželajme si, aby sa občianskemu združeniu SOS Kremnica aj v budúcnosti darilo vydávať Kremnický letopis (čoho neoddeliteľnou súčasťou je aj finančná stránka vecí...), ako i to, aby boli dejiny chápané nie ako nudná a zbytočná záležitosť, ale ako zdroj užitočných, pútavých a zábavných informácií o tom, čo bolo a možno ešte raz bude... Malý nezbedný kriľuň Rumaj vyrástol z plienok a stal sa z neho zapálený letopisec kremnických dejín. Ad multos annos Rumaj!

Ehe wir uns es versehen haben, wird es schon die 10. Nummer des Kremnitzer Rumajs - der Zeitschrift über die Geschichte der Stadt Kremnitz und ihrer Umgebung herausgegeben. Wie Sie es schon sicher auf dem Umschlag bemerkt haben, hat unsere Zeitschrift seit dieser Jubiläumnummer den neuen Namen Kremnický letopis (Kremnitzer Chronik - Annales cremnicienses). Es veranlaßte uns zu diesem Wechsel mehrere Gründe. Deren einer war, dass die ehemalige Benennung nicht klar über die geschichtliche Orientierung der Zeitschrift gesprochen hat. Der neue Name paßt besser unserer Ambitionen, dass Kremnický letopis eine Qualitäts- und gesuchte Zeitschrift war, und zwar nicht nur in der Slowakei, sondern auch im Ausland (daher der lateinische Untertitel Annales cremnicienses und die übliche deutsche Zusammenfassungen bei jedem Beitrag).

Die 10 Nummer von der Zeitschrift heißen 5 Jahre der mühevollen Arbeit auf dem Gebiet der Verlags- und geschichtlichen Aktivitäten. Der große Dank gebührt allen, die sich jede beliebige Weise dafür eingesetzt haben, dass die Zeitschrift entstanden und ein fundiertes und etabliertes Periodikum geworden ist.

Ich freue mich sehr, dass es gelungen ist, auch bei der Schaffung dieser Jubiläumnummer die Gruppe der Qualitätsautoren, die sich wirklich mit den interessanten Beiträgen präsentieren, aufzustellen. Beim Jubel der Zeitschrift ist ebenfalls zur Veränderung der grafischen Verarbeitung gekommen.

Schließlich wünschen wir einander, dass es der Bürgergesellschaft SOS Kremnica gelingt, auch weiter die Zeitschrift herauszugeben. Dann ebenso das, dass es die Geschichte von allen nicht als eine langweilige und unnötige Sache, aber als die Quelle der nutzbaren und unterhaltenden Angaben dazu, was war und was vielleicht noch einmal kommt..., begriffen wird. Kleiner ausgelassener, unbequemer Krakeeler Rumaj ist aufgewachsen und er wurde der begeisterte Chronist der Kremnitzer Geschichte. Ad multos annos Rumaj!

Daniel Kianička, redaktor a predseda o. z. SOS Kremnica

Obsah - Inhalt

- s. 3 Pavel Dvořák: **Kremnickí rytieri**
- s. 4 Ilpo Tapani Piirainen: **Aus dem Stadtbuch von Kremnitz** Z kremnickej mestskej knihy
- s. 6 Radoslav Ragač: **Kremnické korene banskoštiavnického notára Baltazára Stecka** Kremnitzer Wurzeln des Notars B. Steck aus Schemnitz
- s. 8 Lucia Krchnáková: **Banský súd v Kremnici** Berggericht in Kremnitz
- s. 10 Daniel Kianička: **Epitafy na kostole sv. Kataríny v Kremnici** Epitaphie an der Kirche der hl. Katharina in Kremnitz
- s. 18 Erika Szócsová: **Továraň na výrobu kameniny v Kremnici** Factory producing earthenware in Kremnica
- s. 22 Daniel Kianička: **Z dejín evanjelického kostola v Kremnici** Aus der Geschichte der evangelischen Kirche zu Kremnitz
- s. 24 Barbora Glocková: **Kremnica - staviteľka kúpeľov** Stadt Kremnitz als Erbauerin des Kurortes
- s. 27 Árpád Juriš: **Kremnické divadelné a hudobné tradície, 1. časť** Kremnitzer Theater- und Musiktraditionen, 1. Teil
- s. 30 Otto Štroffek: **Náčrt dejín mesta Kremnice v r. 1945 - 1989, 1. časť** Kurze Geschichte der Stadt Kremnitz in den Jahren 1945 - 1989, 1. Teil

Aus dem Stadtbuch von Kremnitz

Ilpo Tapani Piirainen

Über die Gründung der Stadt und der Münzpräganstalt von Kremnitz sind zahlreiche Studien veröffentlicht worden. Der Reichtum von Kremnitz beruhte Jahrhunderte lang auf dem in den dortigen Gruben gewonnenen Gold und den daraus geprägten Dukaten. Auf dem internationalen Symposium zum 500. Jahrestag der Aufzeichnung des Bergrechts im Jahre 1492 wurde die wechselvolle Geschichte dieser Stadt von zahlreichen Fachgelehrten erörtert; die Beiträge erschienen 1993 in Martin. Der frühere Archivar in Štátny okresný archív Žiar nad Hronom in Kremnitz, Zoltán Baláz, behandelte in seiner Studie das städtische Eigentum von Kremnitz. Demnach war Kremnitz die reichste Stadt im Gebiet der heutigen Slowakei, was die Ausdehnung der Stadtgüter anbelangt. Kremnitz besaß Turčianske Teplice (Teplicz), Kunešov (Kuneschau), Kremnické Bane (Johannesberg), Krahule (Blaufuss), Vetrník (heute ein Teil von

buch in dem vornehmen Lesesaal des Archivs im Obergeschoss des Rathauses ausführlich studieren und darüber einen Beitrag (Stadtbücher aus der Mittelslowakei, in der Revue Ars 1977/1981) veröffentlichen können. Die Beschaffenheit des Papiers bedarf noch einer näheren Untersuchung, da dadurch kulturhistorisch interessante Beziehungen von Kremnitz aufgezeigt werden können.

In dem gesamten Stadtbuch wird dasselbe Papier benutzt. Die Blätter haben eine Größe von 280x404mm. Das Papier zeigt waagerechte Striche der Papiermühle; in der Mitte steht ein Wasserzeichen in der Größe von ca. 50x75mm, das drei Kirschen darstellt. Die Wasserzeichensammlung Pavel Křížkos, die die Wasserzeichen der unterschiedlichen Papiere in Kremnitzer Archiv darstellt, enthielt dieses Wasserzeichen nicht. Unter den Wasserzeichen des 13. und 14. Jahrhunderts befinden sich verschiedene Fruchtmodule mit Kirschen,

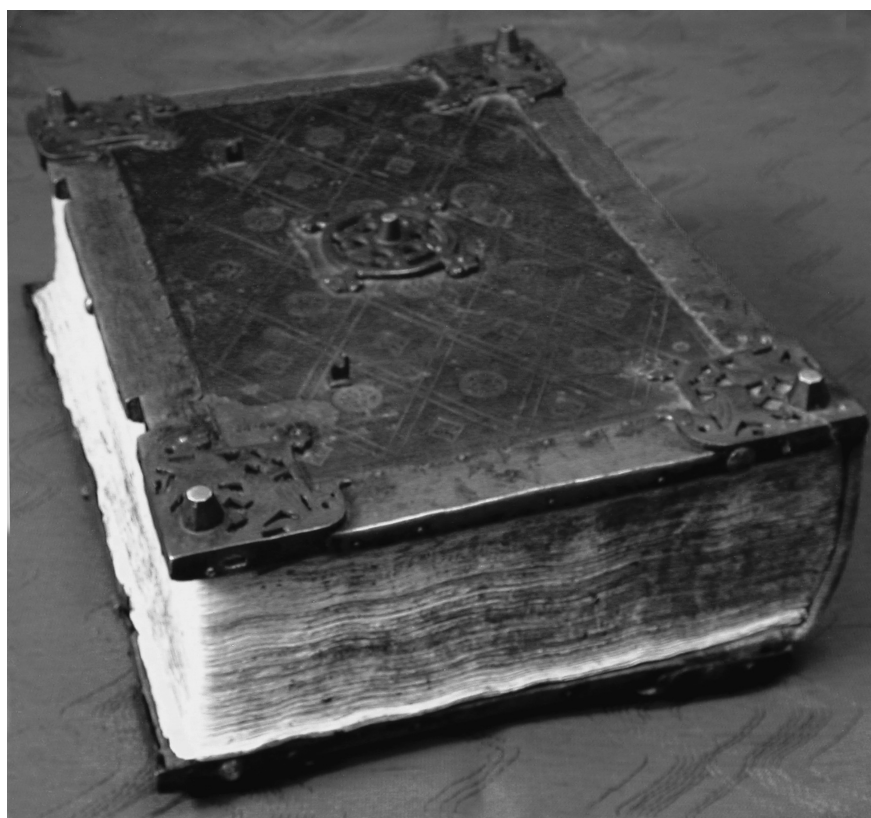
jedoch kein Motiv, das mit dem Wasserzeichen im Kremnitzer Stadtbuch identisch wäre. Unter den Wasserzeichen aus dem ehemaligen österreichisch-ungarischen Reich (The Ancient Paper-Mills of the Former Austro-Hungarian Empire and their Watermarks von Georg Eineder 1955) werden zwar Papiermühlen aus der Slowakei angeführt; die ältesten sind jedoch von 1613, und unter den Wasserzeichen befindet sich kein Kirschenmotiv. Über Kremnica/ Kremnitz wird lediglich angeführt, dass dort eine ältere Papiermühle existierte, die Papier für das größte Gold- und Silberbergwerk der Monarchie lieferte. Es ist aber nicht nachgewiesen worden, dass das Papier des Stadtbuches aus Kremnitzer Papiermühlen stammte.

In der Wasserzeichensammlung Ch. M. Briquets 1923 finden sich unter Nr. 7423 und 7425 Wasserzeichen mit Kirschen, die eine gleiche Linienführung und Größe wie das Kremnitzer Papier aufweisen. Das Kremnitzer Motiv ist ähnlich mit Nr. 7423, die in Catania 1422 nachgewiesen wurde. Es wird jedoch darauf hingewiesen, dass dasselbe Zeichen auch im Papier in Udine 1423, 1425 ohne eine weitere Präzisierung in Ungarn, in Nürnberg 1428 und in Babenhausen 1430 hergestellt wurde. Angesichts dieser Verbreitung des Wasserzeichens kann die Herkunft des Papiers im Kremnitzer Stadtbuch nicht genau bestimmt werden. Es ist möglich, dass es ungarischer Herkunft ist oder aus Nürnberg stammt, von wo aus zahlreiche Papiere im Kremnitzer Archiv stammen.

Wegen der rechtshistorischen Bedeutung wurden aus dem Stadtbuch von Kremnitz die Texte mit dem Stadt- und Bergrecht mehrmals ediert (s. neuerdings die zweisprachige Faksimileausgabe, 2004 herausgegeben von Mikuláš Čelko). Für die Stadtgeschichte ist es aber bedeutsam, dass die meisten Eintragungen des Stadtbuches – von der Auflistung der Namen der Mitglieder des Stadtrates abgesehen – Wirtschaftsangelegenheiten behandeln. So heißt es auf S. 102 aus dem Jahr 1549: „Ersstlich ist pjeter Foit Unnder Saume schuldig bliben nach Innhalt deß contracts. So peter foit beyhenndig bat drey Jar Zinnß alle Jar Sechzig gulden inn muncz. Die Summa hundert und achtzig gulden muncz.“

Im Jahr 1550 wird wiederum angeführt, dass „Herr Paul Rosa mit seiner Frauihrer Tochter Magdalena eine Behausung hierauf der Kremnitz übergeben bat.“

Die Kaufverträge, Schuldscheine und pfändungsurkunden geben einen guten Einblick in die Wirtschaftsgeschichte von Kremnitz in der Frühen Neuzeit. Es werden aber nur Personen genannt, die in der Stadt Bürgerrechte, Rang und Namen hatten. Die namenlosen Stadtarmen, deren Anteil bis zu 90% der Einwohner ausmachte, blieben auch für die Nachwelt ohne jede Dokumentation.

Kremnická mestská kniha (Kremnitzer Stadtbuch) z rokov 1426 - 1700

Kremnitz), Lúčky (Honneshau), Horná und Dolná Ves (Windischdorf, Schwabendorf), Horná und Dolná Štubňa (Oberstuben, Unterstuben), Horný a Dolný Turček (Ober- und Unterturtz), Čremošné (Chremosna), Háj (Hay), Sklené (Glaserhay). Im Jahre 1328 wurden dazu Vetrník, 1405 Glaserhay, 1407 Oberstuben, 1429 Kuneschau, Honneshau, Windischdorf und Schwabendorf angegliedert. Die letzten vier Dörfer hat die Stadt von der königlichen Kammer gekauft.

Im Spätmittelalter und in der Frühen Neuzeit gehörten die ausgedehnten Wälder um Kremnitz zu den besten Jagdrevieren der ungarischen Könige und der wohlhabenden Magnaten; außerdem lieferten sie Grubenholz für den Bergbau. Seit dem 19. Jahrhundert gewann die Forstwirtschaft an Bedeutung; heute ist das Holz wieder eine bedeutende Einnahmequelle für die Stadt.

Das Stadtbuch von Kremnitz, in dem das Stadt- und Bergrecht kodifiziert ist, wurde als Denkmal der spätmittelalterlichen Buchmalerei und Buchbinderei recht wenig erforscht, obwohl es öfter auf Ausstellungen im In- und Ausland gezeigt wurde. Ich habe in den 70er Jahren des vergangenen Jahrhunderts das Stadt-

Z kremnickej mestskej knihy

O založení mesta Kremnice a jeho mincovne boli uverejnené mnohé štúdie. Bohatstvo Kremnice sa po stáročia zakladalo na ťažbe zlata v tamojších baniach a razbe dukátov z neho. Na medzinárodnom sympóziu k 500. výročiu kodifikácie kremnického banského práva v roku 1492 sa viacerí odborníci zaoberali pestrou dejinami tohto mesta, príspevky boli publikované v roku 1993 v Martine. Pred časom v Štátnom okresnom archíve Žiar nad Hronom – pobočke v Kremnici pôsobiaci archivár Zoltán Baláž pojednal vo svojej štúdii o majetku mesta Kremnice. Vyplynulo z nej, že Kremnica bola najbohatším mestom na území dnešného Slovenska, čo sa týkalo územnej rozlohy mestských majetkov. Kremnica vlastnila Turčianske Teplice (Teplicz), Kunešov (Kuneschau), Kremnické Bane (Johannesberg), Krahule (Blaufuss), Veterník (dnes časť Kremnice), Lúčky (Honneshau), Hornú a Dolnú Ves (Windischdorf, Schwabendorf), Hornú a Dolnú Štubňu (Oberstuben, Unterstuben), Horný a Dolný Turček (Ober- und Unterturtz), Čremošné (Chremosna), Háj (Hay) a Sklené (Glaserhay). Veterník bol k nemu pripojený v roku 1328, Sklené v roku 1405, Horná Štubňa v roku 1407, Kunešov, Lúčky, Horná a Dolná Ves v roku 1429. Štyri posledné dediny kúpilo mesto od kráľovskej komory.

V neskorom stredoveku a rannom novoveku patrili rozsiahle lesy v okolí Kremnice k najlepším poľovníckym revírom uhorského kráľa a zámožných magnátov; okrem toho dodávali drevo pre bane. Význam lesného hospodárstva sa zvýšil od 19. storočia; dnes je drevo opäť významným zdrojom príjmov mesta.

Kremnická mestská kniha, v ktorej je kodifikované mestské a banské právo, bola pomerne málo preskúmaná ako pamiatka neskorostredovekého knižného maliarstva a kníhviazačstva, hoci bola viackrát vystavená na domácich a zahraničných výstavách. V 70. rokoch minulého storočia som dôkladne preštudoval mestskú knihu v honosných priestoroch študovne archívu na poschodí kremnickej mestskej radnice a uverejnil o tom príspevok (Mestské knihy zo stredného Slovenska, v časopise *Ars* 1977/1981). Kvalita papiera bola dôvodom ďalšieho bližšieho výskumu, pretože umožnila poukázať na zaujímavé kultúrohistorické vzťahy týkajúce sa Kremnice.

V celej knihe bol použitý ten istý papier. Listy majú veľkosť 280 x 404 mm. Na papieroch sú viditeľné vodorovné čiary vytvorené pri výrobe v mlyne na papier; v strede je vodoznak vo veľkosti cca 50 x 75 mm znázorňujúci tri čerešne. Zbierka papierových priesvitiek Pavla Križka, v ktorej sú zozbierané vodoznaky rôznych papierov z kremnického archívu, neobsahuje uvedený vodoznak. Medzi priesvitkami z 13. a 14. storočia sa nachádzajú rozličné ovocné motívy s čerešňami, predsa však žiaden motív, ktorý by bol identický s vodoznakom kremnickej mestskej knihy. Medzi priesvitkami bývalej Rakúsko-Uhorskej monarchie (v publikácii *The Ancient Paper-Mills of the Former Austro-Hungarian Empire and their Watermarks* - Starobylé mlyny na papier rakúsko-uhorskej ríše a ich vodoznaky od Georga Einedera z roku 1955) sa síce uvádzajú aj také, ktoré pochádzali z mlynov na papier zo Slovenska, najstaršie z nich ale pochádzajú až z roku 1613 a nenachádza sa medzi nimi žiaden čerešňový motív. O Kremnici sa píše iba, že tam existoval jeden

starší papierenský mlyn, ktorý dodával papier pre najväčší banský závod na zlato a striebro v monarchii. Nebolo však dokázané, že papier kremnickej mestskej knihy pochádzal z mlynu na papier v Kremnici.

V zbierke papierových priesvitiek Ch. M. Briquetsa z roku 1923 sa nachádzajú pod číslami 7423 a 7425 vodoznaky s čerešňami, ktoré majú rovnaké ťahy línii a veľkosť ako na kremnickom papieroch. Kremnický motív je podobný tomu pod číslom 7423, ktorý je doložený v Catanii v roku 1422. Poukazuje sa však aj nato, že taký istý znak bol vyrobený v roku 1423 v Udine, v roku 1425 bez ďalšej bližšej špecifikácie v Uhorsku, v roku 1428 v Norimbergu a v roku 1430 v Babenhausene. Vzhľadom na takéto rozšírenie vodoznaku, nedá sa presne určiť pôvod papiera v mestskej knihe z Kremnice. Je možné, že je uhorského pôvodu alebo pochádza z

Nádherná iluminácia z mestskej knihy - Posledný súd, prvá štvrtina 15. storočia
Wunderschöne Illumination aus dem Stadtbuch, 1. Viertel des 15. Jahrhunderts

Norimbergu, odkiaľ sú mnohé papiere z kremnického archívu.

Kvôli právnohistorickému významu boli z kremnickej mestskej knihy už viackrát edované texty s mestským a banským právom (najnovšie dvojazyčne ako faximilné vydanie publikované v roku 2004 Mikulášom Čelkom). Pre dejiny mesta je však dôležité, že väčšina zápisov v mestskej knihe – okrem zoznamov mien členov mestskej rady – pojednáva o hospodárskych záležitostiach. Tak je na strane 102 zápis z roku 1549: „Ersstlich ist pjeter Foit Unnder Saume schuldig

bliben nach Jnnhalt deß contracts. So peter foit beyhenndig hat drey Jar Zinnß alle Jar Sechzig gulden inn muncz. Die Summa hundert vnnd achtzig gulden muncz“ (Po prvé, Peter Foit zostal sumu dlžný podľa obsahu zmluvy. Tak má Peter Foit k dispozícii sumu 180 zlatých v minciach - daň za tri roky, za každý rok 60 zlatých v minciach.).

V roku 1550 sa zas uvádza, že „Herr Paul Rosa mit seiner Frau ihrer Tochter Magdalena eine Behausung hier auf der Cremnitz übergeben hat“ (pán Pavol Rosa so svojou manželkou a dcérou Magdalénou predal/i/ v Kremnici dom). Kúpne zmluvy, dlžobné úpisy či exekučné listiny umožňujú nazrieť do hospodárskych dejín Kremnice v rannom novoveku. V metskej knihe sa však spomínajú iba osoby, ktoré mali meštianske práva a mali v meste svoje postavenie a meno. Bezmenná nemajetná vrstva, ktorá tvorila až 90% obyvateľstva, zostáva však pre potomkov nezdokumentovaná.

z nemčiny preložil Daniel Kianička

Literatúra:

- Piirainen, I. T.: Stadtbücher aus der Mittelslowakei. In: Ars – časopis Ústavu dejín umenia SAV 1977/1981, s. 51 – 62.
- Piirainen, I. T.: Das Stadt- und Bergrecht von Kremnica/Kremnitz. Carl Winter – Universitätsverlag, Heidelberg 1983.
- Decker, V.: Priesvitky archívu mesta Kremnice v zbierke Pavla Krížka, Martin 1956.
- Briquets, Ch. M.: Les Filiqranes. Leipzig 1923.
- Einder, G.: The Ancient Paper-Mills of the Former Austro-Hungarian Empire and their Watermarks. Hilversum 1955.
- Das Stadt- und Bergrecht von Kremnitz/Mestské a banské právo Kremnice (editor Mikuláš Čelko). Banská agentúra, Košice 2004.
- Kremnica – zborník prednášok z medzinárodného sympózia pri príležitosti 500. výročia kodifikácie banského práva v Kremnici. Gradus, Martin 1992.

Kremnické korene banskoštiavnického notára Baltazára Stecka

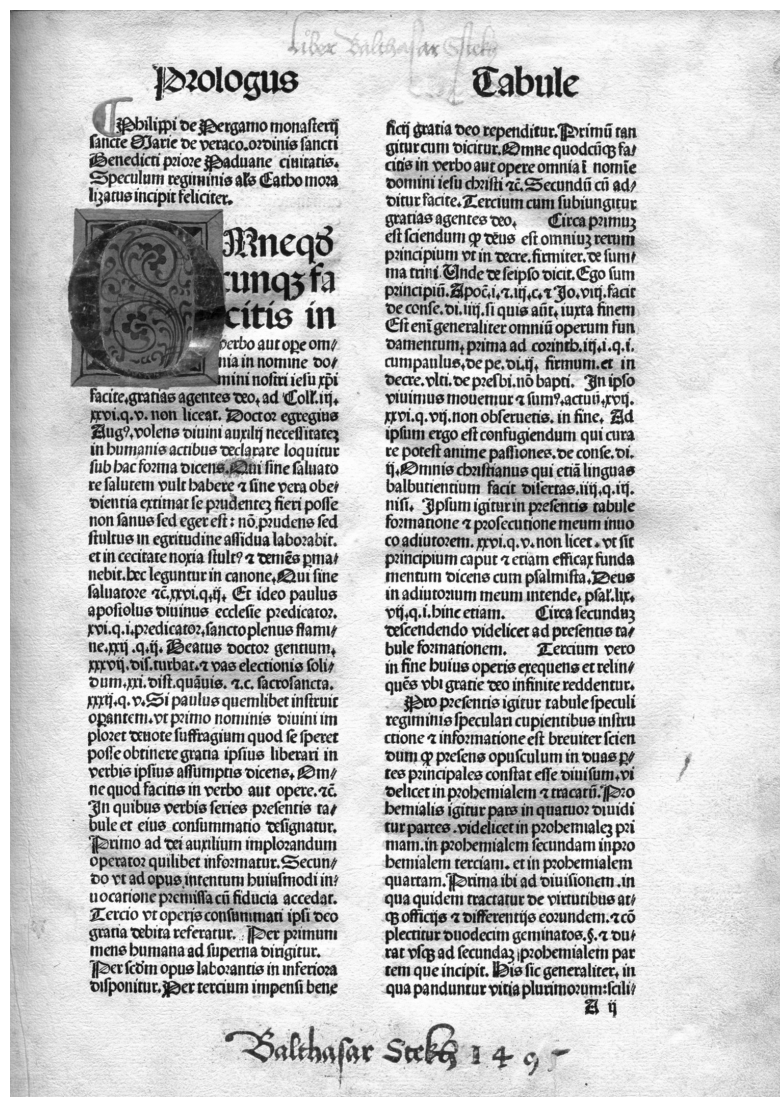
Radoslav Ragač

Príspevok upozorňuje na doposiaľ prehliadanú osobnosť - kremnického rodáka, humanistu Baltazára Stecka (Stekh, Steek, Stek a pod.) a dopĺňa veľmi podnetnú štúdiu Mikuláša Čelka z roku 2005. Kremničan Baltazár Steek bol významnou osobnosťou Banskej Štiavnice na prelome 15. a 16. storočia. Počiatkom rodu a aj jeho osobe sa venoval v roku 1938 László Zolnay, ktorý publikoval s viacerými nepresnosťami aj genealogickú tabuľku rodu Steek. Samostatnú štúdiu mu nedávno venoval Mikuláš Čelko, nepodarilo sa mu však bližšie genealogicky objasniť jeho pôvod. Uvažoval o spojitosti so Steckovcami zo Zolnej a s kremnickým richtárom a notárom Gašparom Steckom. Z genealogického hľadiska je potrebné v zhode s L. Zolnayom považovať kremnických a štiavnických Steckovcov a Steckovcov zo Zolnej za tú istú, pôvodne meštiansku rodinu, ktorá má svoje známe korene v stredovekej Kremnici. Otázkou zostáva ešte ich vzťah k Steckovcom z Banskej Bystrice.

Baltazár Steek (cca 1460 až 1465 - 1521?) sa narodil v rodine vzdelanca. Bol jedným zo synov kremnického mestského notára Konráda Stecka. Brat Gašpar bol postupne kremnickým notárom, richtárom (v roku 1492) a kremnickým komorským grófom. Druhý brat Ján bol úradníkom

na víglašskom hradnom panstve a usadil sa v 60. rokoch 15. storočia v Zolnej pri Zvolene. V roku 1464 získal spolu s manželkou Annou donáciu od panovníka Mateja Korvína slobodnú kúriu a mlyn v obci

Zolná a celú obec Sebedín (listina z 30. 7. 1464). Na základe Baltazárovho testamentu poznáme aj jeho sestru Katarínu, po manželovi Puchruklovú († po 1519). Baltazár Steek dokázateľne v rokoch 1488 - 1521 pôsobil ako banskoštiavnický mestský notár (prvý zistený doklad o Baltazárovi Steckovi v uvedenej funkcii pochádza z 12. 4. 1488). Zatiaľ nepoznáme presné údaje o jeho štúdiách. Nepochybne však okrem kremnickej mestskej školy absolvoval aj nejaké vyššie štúdium. Zolnay ho tituluje ako magistra. V nami skúmaných dokumentoch však s týmto titulom zvyčajne nevystupuje, čo nabáda k opatrnosti. Je to však veľmi pravdepodobné. Okrem toho, čo je ešte významnejšie, mal Baltazár vlastnú knižnicu, z ktorej poznáme niekoľko dočasne zachovaných inkunábul. Dve z nich sú v zbierkach Slovenského banského múzea v Banskej Štiavnici. Ide o Catonove Distichá a encyklopédiu z oblasti prírodných vied. Distichá Baltazár kúpil v roku 1495 za sumu 1 zlatého a 25 denárov. Viaceré tituly

Catonove Distichá - inkunábula Baltazára Stecka s vlastníckym zápisom z roku 1495, zo zbierok SBM v Banke Štiavnici

z jeho súkromnej knižnice sa nachádzajú aj v zahraničných historických knižničných fondoch. Podľa Baltazárovho testamentu z roku 1519 mala jeho knižnica v tomto čase spolu 23 zväzkov ohodnotených na vysokú sumu 100 zlatých. Do jeho smrti sa mohla ešte o niečo rozrásť.

Kotvan-Frimmová publikovali v roku 1996 identifikované inkunábuly slovenskej proveniencie nachádzajúce sa v zahraničných knižniciach. Medzi nimi je aj Cicero vytlačený v roku 1485 v Benátkach. Inkunábula obsahuje až dva Baltazárove rukopisné exlibrisy z rokov 1489 - 1490. Pre náš príspevok je zaujímavejší ten starší. Baltazár je v ňom jednoznačne označený ako Kremničan. Je uvedený s predikátom z Kremnice (*Liber Balthasar Stekh de Krembnicia 1489*). Záznam pokračuje pomerne obšírnym genealogickým vpiskom o narodení jeho prvorodeného syna Jána v sobotu na deň sv. Kataríny v roku 1489, t. j. 25. 11. 1489. V pripojenej modlitbe otec želá svojmu synovi dlhú Božiu ochranu (*"...Anno Domini etc/aeterna/. In die Dorothe virginis, que fuit feria sexta infra octavam et nonam ante meridiem. Natus est filius meus primogenitus Johannes, quem Deus omnipotens conservare dignet tempora ad longa."*). Pre stredovek je veľmi zaujímavé, že nepochybne pyšný otec si okrem denného dátumu poznamenal aj čas jeho narodenia, pravdepodobne medzi ôsmou

a deviatou hodinou predpoludním. Ukazuje to už pomerne precízne narábanie s časom a jeho delenie na menšie časti v neskorostredovekom uhorskom mestskom prostredí. Rovnako i na používanie občianskeho času, ktorý už nebol spojený so zvonením kostolov a cirkevným delením dňa, ale s mestskými hodinami, ktoré sa v banských mestách objavili niekedy v prvej polovici 15. storočia, prípadne aj skôr. I keď miesto Jánovho narodenia nie je v zázname explicitne uvedené, nepochybne sa narodil už v Banskej Štiavnici, kde jeho otec v tomto období pôsobil. V Kremnici by totiž bolo nezmyselné výslovne sa označovať ako Kremničan. Na základe Jánovho narodenia sa dá pravdepodobne do rokov 1486 - 1487, resp. do začiatku roku 1488 datovať Baltazárov sobáš a asi aj príchod do Banskej Štiavnice. Jeho manželkou sa podľa M. Čelka stala Margaréta, dcéra majstra Konráda Goldschmidta. Zdá sa, že tento sobáš mu otvoril dvere medzi bohaté štiavnické meštianstvo a k postu mestského notára. Okrem najstaršieho Jána (* 1489), pozná M. Čelko aj dvoch Baltazárových mladších synov Gašpara a Leopolda a dcéru Kredenciu.

Zaujímavá je aj samotná inkunábula, ktorá bola v Baltazárovom vlastníctve už krátko po jej vydaní v Benátkach v roku 1485. Naznačuje, spolu s ďalšími titulmi antických autorov, jeho humanistickú orientáciu, ale tiež možné miesto štúdií. Dovoľuje tiež počiatky Baltazárovej súkromnej knižnice zasadiť s najväčšou pravdepodobnosťou ešte do kremnického obdobia. Išlo by tak o jednu z najstarších zistených súkromných meštianskych knižníc v Kremnici. Nie je vylúčené, že jej počiatky súvisia už s jeho otcom Konrádom Steckom. Zaujímavý údaj o spôsobe budovania Baltazárovej knižnice nesie v

sebe iná inkunábula, ktorú získal v roku 1510. Baltazár Steck ju kúpil vo Viedni, konkrétne v piatok pred sviatkom sv. Alžbety (15. 11. 1510). Stalo sa tak pravdepodobne počas jedného z jeho častých služobných pobytov v Rakúsku (okolo roku 1510 a hlavne po roku 1512 riešil napríklad ako mestský notár vo Viedni pozostalosť bývalého štiavnického richtára a komorského podgrófa Seifrieda Pieschena /† po 1512/, ktorý donáciou panovníka získal v roku 1510 susediace obce Bzenicu a Vyhne, Seifried Pieschen v tomto období žil a neskôr aj zomrel vo Viedni). Viaceré aktuálne vydané knihy pravdepodobne získal priamo z Talianska, s ktorým aj obchodoval. Viackrát bol totiž osobne v Taliansku. Južným ovocím a drahými látkami zásoboval aj kráľovský dvor, kde nadviazal osobné kontakty, prospešné aj pre jeho úradné povinnosti. Kráľovnej Beatrix Aragónskej viackrát požičiaval peniaze. Ďalším veľmi osobným kontaktom na renesančné Taliansko bol aj lekár - fyzikus Ján Cazanus. Ten sa vrátil do rodného Talianska v roku 1505. Pri odchode Baltazárovi listom odporúčal služby iného svojho krajana, lekára Hieronyma. O živých kontaktoch s Talianskom svedčí aj list šahanského prepošta Františka Fegyvernekiho, ktorý ho prosil, aby pomohol so zámenou zlata rádo-

Stredoveká kremnická radnica na Mestskom hrade pred asanáciou na konci 19. storočia

vým duchovným pri ich ceste do Ríma (list pochádza zo 7. 1. 1512).

Baltazárove kontakty na uhorský panovnícky dvor, ako sme už naznačili, prekračovali úradné pôsobenie a povinnosti, nepochybne aj na radosť jeho zamestnávateľa. Jemu sa pripisuje úspešné vyriešenie diplomaticky citlivej úlohy, zabrániť latentnej snahe Hodruše osamostatniť sa od Banskej Štiavnice. Ani po zmene panovníka, keď na trón nastúpil Vladislav Jagelonský, sa dvere v Budíne pred Baltazárom nezatvorili. Z roku 1505 je známy dokonca údaj, že komorský gróf Ján Turzo starší preňho vybavoval osobitnú audienciu u panovníka.

Baltazár bol vskutku mnohostrannou renesančnou osobnosťou. Zanechal svoju stopu aj v banskoštiavnickom banskom podnikaní. Okrem povinností spojených s výkonom notariátu totiž od roku 1504 pôsobil aj ako skúšač drahých kovov - probator. Do tejto funkcie ho 4. mája 1504 listinou menovala kráľovná Mária. Tu mohol uplatniť svoje praktické skúsenosti z banskej ťažby. Podľa literatúry bol totiž aj bohatým ťažiarom. Zaslúžil sa i o prepis banskoštiavnického banského práva.

O šírke jeho vzťahov veľmi dobre vypovedá zachovaná ko-

rešpondencia. Z rodinných príslušníkov udržiaval dokladovateľný písomný styk so svojim synovcom Jánom, ktorý bol organistom päťkostolského biskupa (jeden z Jánových listov Baltazárovi sa zachoval z roku 1513). Organárstva sa týka aj list, ktorý Baltazárovi v roku 1510 adresoval z Ostrihomu do Banskej Štiavnice organársky majster Mikuláš. V ňom ho informoval, že by vedel prevziať organárske práce majstra Bartolomeja (list zo 17. 1. 1510).

Iný zaujímavý list adresovaný Baltazárovi pochádza z roku 1511. Kráľovský právny zástupca a zvolený hronskobeňadický opát Štefan Henczefly ho prosil, aby zabezpečil vhodné ubytovanie pre jeho synovca počas štúdií latinčiny a nemčiny v meste (list pochádza z 5. 8. 1511).

Zdá sa, že osudnou sa Baltazárovi Steckovi stala podagra, chronická choroba, ktorá ho trápila minimálne od roku 1518. Testament z roku 1519 dokazuje, že dokázal vlastnými prostriedkami postaviť v Banskej Štiavnici dom, ktorý dediči mali po jeho smrti predať. Odkazmi pamätal okrem príbuzných aj na cirkev, pre ktorú určil viaceré odkazy a na chudobných. Napríklad polovicu prostriedkov z predaja domu dal na výstavbu kostola, druhú na omše a pre chudobných. Vysokou sumou 100 zlatých a odevmi podporil v testamente aj štiavnický špitál.

Publikované informácie dokazujú, že Baltazár Steck bol vskutku mnohohrstevnou renesančnou osobnosťou, ktorá významnou mierou prekračovala formálne hranice svojho úradného notárskeho pôsobenia. Nepochybne patrí medzi významných kremnických rodákov. Korene jeho humanistickej orientácie treba nepochybne hľadať aj v kremnickom mestskom školstve a rodinnom prostredí, z ktorého pochádzal.

Literatúra a pramene:

- Zolnay, L.: A zólyomvármegyei Zolnay-család. In: Turul 1938-1-2, s. 26-38 (CD-Rom verzia).
- Matunák, M a kol.: Richtári, mešťanostovia, starostovia, predsedovia Mestského národného výboru a primátori mesta Kremnica. In: Kremnica (zostavil J. Novák a kol.). Martin, Gradus 1992, s. 477 – 486.
- Čelko, M.: Činnosť Baltazára Stecka ako mestského notára Banskej Štiavnice. In: Diplomatická produkcia v stredovekom meste. Zborník príspevkov z rovnomennej konferencie (zostavila J. Ragačová). Bratislava, MV SR 2005, s. 91 – 101.
- Sopko, J.: Najstaršia knižná kultúra a skriptorská činnosť v Banskej Bystrici. In: Kniha '78, s. 136.
- Kotvan, I. – Frimmová, E.: Inkunábuly zo slovenských knižníc v zahraničných inštitúciách. Martin, Matica slovenská 1996, č. 191 (s.

63 až 88), s. 50.

- Čičaj, V.: Kultúra v Kremnici do konca 18. storočia In: Kremnica (zostavil J. Novák a kol.). Martin, Gradus 1992, s. 353 - 367 (tu aj ďalšia literatúra).

- Ragač, R.: Zvolenské mestské hodiny do polovice 17. storočia. In: Zborník FF UK - Historica XLV/2002. Pamätnica k 50. výročiu študijného odboru archívniectvo a PVH FF UK v Bratislave, s. 127-130 (tu aj ďalšia literatúra).

- Magyar országos levéltár Budapest' (Maďarský krajinský archív), Diplomtíka levéltára (DL), č. 105 273, 46 715, 46 989, 107 154, 47 061, 46 929 a 46 978.

Zusammenfassung

Kremnitzer Wurzeln des Stadtnotars Balthazar Steck aus Schemnitz

Der Beitrag macht auf die bisher übersehene Persönlichkeit des gebürtigen Kremnitzer und Humanist Balthazar Steck (geb. ca 1460 – 65, gest. 1521?) aufmerksam. Er war Sohn des Kremnitzer Notars Konrad Steck und absolvierte neben der Stadtschule in Kremnitz zweifellos auch ein anderes höheres Studium. Was noch Bedeutendes ist, er hatte die große Bibliothek. Dank seinem Testament aus dem Jahre 1519 wissen wir, dass er 23 Bände besaß und ihr Wert 100 Gulden war. Zwei Wiegendrucke daraus befinden sich in der Sammlung des Slowakischen Bergbaumuseums in Schemnitz - Distichons von Cato und eine Enzyklopädie aus dem Bereich der Naturwissenschaften.

Unter den Weigendruckten, die im Ausland bewahrt sind, ist auch in Venedig 1485 gedruckter Cicero. Darin sind zwei handschriftliche Exlibris. In einem davon bezeichnete sich selbst Steck als von Kremnitz (de Krembnicia). Mehrere Bücher kaufte er direkt in Italien, mit dem er die Handelsbeziehungen hatte. Er lieferte Südfrüchte und teure Stoffe dem ungarischen königlichen Hof.

Nach Schemnitz ist Balthazar Steck wahrscheinlich im Jahre 1488 gekommen. Er war Notar dieser Stadt und heiratete - nach M. Čelko - Tochter von Schemnitzer Meister Konrad Goldschmidt. Es scheint, dass diese Ehe ihm ermöglichte, sich in Schemnitz durchzusetzen. B. Steck war wahrlich eine vielseitige Renaissance Persönlichkeit. Er war nicht nur Notar, sondern auch Schemnitzer Probierer und reicher Bergman, daneben verdiente er sich um die Umschrift des Schemnitzer Bergrechtes. Er leidete ans Podagra und es war wahrscheinlich auch der Grund seines Todes.

Banský súd v Kremnici

Lucia Krchnáková

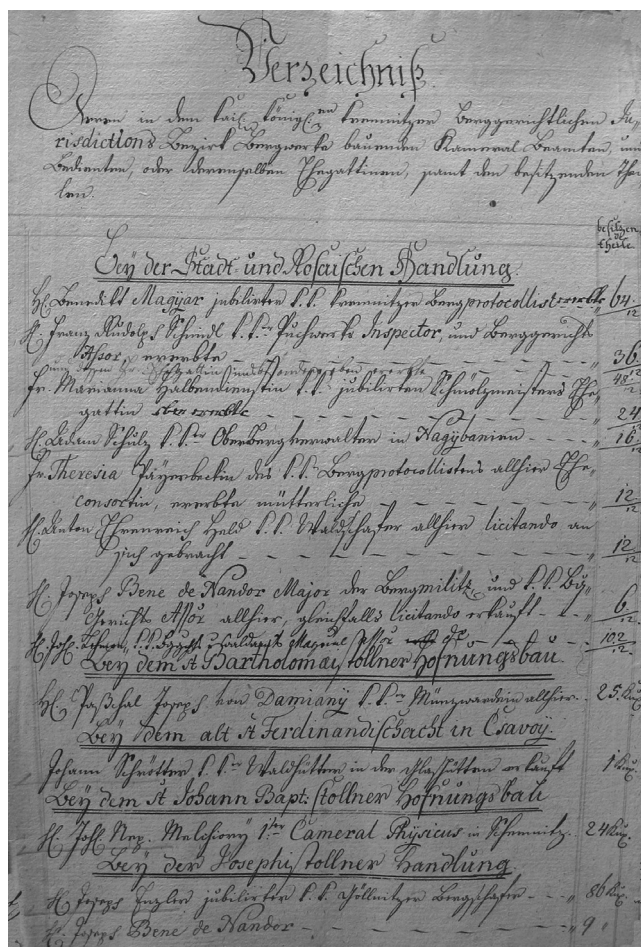
Na základe regálneho práva (ius regale minerale) nepatrilo voľné nakladanie s tzv. vyhradenými nerastmi majiteľovi pôdy, ale bolo rezervované panovníkovi. Panovníci v staršej dobe prenášali toto právo osobitnými privilégiami na niektoré osady a mestá, ba aj na niektoré šľachtické rodiny. Snaha zvýšiť ťažbu drahých kovov spôsobila, že Ľudovít II. roku 1523 vyhlásil všeobecnú banskú slobodu, podľa ktorej mohol každý získať oprávnenie na banskú ťažbu. Banské oprávnenie udeľovali mestá už aj pred vyhlásením všeobecnej banskej slobody, a to prostredníctvom odborníka, nazývaného banský majster, ktorý bol vo väčšine prípadov aj členom mestskej rady. Z funkcie banského majstra vznikli postupne zvlášť inštitúcie, nazvané banské sudy, ktoré boli po banských komorách najvýznamnejšími zložkami banskej správy a banského súdnictva.

Zmienka o banskom majstrovi (Bergmeister, magister montium) v stredoslovenských banských mestách sa vyskytuje už v 13. storočí. Nazýval sa aj scansor alebo steiger. Banský majster bol často aj členom mestskej rady. Jeho vzťah k mestskej vrchnosti bol veľmi úzky, aj keď nebol členom rady. Bol akousi predĺženou rukou richtára a rady. Funkcia banského majstra v Kremnici bola známa už v staršom období. Uvádza sa napríklad v kremnickej listine z roku 1385. Význam, aký sa v Kremnici pripisoval banskému majstrovi, vidieť z kremnického

banského práva z roku 1492 a najmä z inštrukcie pre banského majstra z roku 1537. Zvláštnosťou banského súdu v Kremnici, zriadeného tzv. Maximiliánovým banským poriadkom bolo, že na jeho udržiavanie prispievalo aj mesto. Preto mesto zasahovalo aj do banských záležitostí, takže musel proti tomu zakročiť panovník. Banský majster spolu s mestskou radou udeľoval banské oprávnenia (pergrecht), banské polia, vymieral ich a prideľoval záujemcom opustené banské polia. Mal sa ďalej starať, aby voda z jednej bane nezatápala inú bane a aby sa v baniach stále pracovalo. V prípade potreby a na veľké sviatky udeľoval ťažiarom povolenie prerušiť ťažbu, a to najviac na 14 dní (Fristung). Podľa kremnickej inštrukcie mal banský majster aj určitú súdnu právomoc v menších banských sporných veciach.

Vznik banských súdov ako samostatných inštitúcií súvisel s tvorbou nového banského poriadku. Už v poriadku z roku 1550 sa nariaďovalo, že v každom banskom meste sa má zriadiť samostatný banský súd (Berggericht) na čele s banským sudcom (Bergrichter).

Po dvadsaťročnom spore medzi panovníkom a mestami, v ktorom išlo najmä o funkciu banského majstra a s tým súvisiace oklieštenie práv mestskej vrchnosti, ostalo nakoniec dosadzovanie banského sudcu v Maximiliánovom banskom poriadku z roku 1571 právom mestskej vrchnosti, ale výber osoby závisel na súhlase komorského

**Zoznam majiteľov bankých podielov (kuxov)
v kremnickom banskom obvode z roku 1779**

ho grófa alebo správcu banskobystrickej komory. Banský sudca tak skladal prisahu nielen mestskej vrchnosti, ale aj panovníkovi. Boli mu zverené takisto lesy, vyhradené pre baníctvo. Jeho právomoc siahala i na súkromný majetok ťažiarov, ak súvisel s baníctvom.

Obvod Banského súdu v Kremnici tvorila časť stolice Tekovskej, na území ktorej bola aj Kremnica, stolica Turčianska a Trenčianska.

Po vydaní dekrétu Jozefa II. z 31.

júla 1788 došlo k reorganizácii banského súdnictva. Dekrétom boli zrušené všetky lokálne banské sudy v Uhorsku. Vo väčších banských centrách boli namiesto zrušených banských súdov ustanovené tzv. substitučné banské sudy (Berggerichts – Substitutionen). Na strednom Slovensku to bol Substitučný banský súd v Banskej Bystrici, Kremnici a Novej Bani, ďalej v Pezinku a v Boci. Činnosť banských súdov mala aj naďalej dve odvetvia. Prvou a dôležitejšou bola činnosť prevádzková a hospodárska (Belehungs – Cameral – und Politische Gegenstände. Politica oeconomica seu cameralia).

Do správy Substitučného banského súdu v Kremnici patrila severná časť Tekovskej stolice, a to od mostu cez Hron pri Žiari nad Hronom (Sv. Kríži) a od mostu v Kozelníku. Okrem toho mu podliehala aj celá Turčianska stolica. Po zrušení Substitučného banského súdu koncom roka 1854 bol v Kremnici od 1. januára 1855 zriadený banský komisiariát. Ten však zanikol už 30. júna 1856.

Z činnosti oboch súdov sa zachovali predovšetkým protokoly z ich zasadnutí. Najstaršou zachovanou úradnou knihou je protokol Banského súdu v Kremnici z rokov 1608 – 1652. V protokoloch sú zväčša obširné registry spisov (aj nezachovaných). Spisy obsahujú predovšetkým rôzne žiadosti o kutacie povolenia, údely bankých polí, odpredanie a dedenie bankých podielov, ďalej inventárne pozostalosti bankých zamestnancov, testamenty, spory, rozsudky. Nájdeme tu napríklad aj zmienku o udelení trestu 30 palíc 4 baníkom za priestupok podplácania hutmana (13. 6. 1764) alebo o požiari v Kremnici v roku 1777, pri ktorom zhoreli úradné banské spisy, rôzne zoznamy robotníkov i vlastníkov bankých podielov.

Literatúra:

Bolerázsky, V.: Banský súd v Kremnici 1608 – 1788. Inventár Štátneho ústredného banského archívu, Banská Štiavnica 1965.

Bolerázsky, V.: Substitučný banský súd v Kremnici (1777) 1788 – 1854 (1949). Inventár Štátneho ústredného banského archívu, Banská Štiavnica 1965.

Zusammenfassung

Berggericht in Kremnitz

Bergmeister (scansor oder Steiger) wird schon im 14. Jahrhundert in Kremnitz erwähnt. Er erteilte zusammen mit dem Stadtrat das Bergrecht und die Bergfelder. Nach der Kremnitzer Instruktion aus dem Jahre 1537 hatte er auch die Gerichtskompetenzen in den kleineren Streitfällen usw. Er war oft Mitglied des Stadtrates.

Es sind aus der Bergmeistersfunktion allmählich spezielle Institutionen entstanden. Sie wurden Berggerichte benannt und waren die bedeutendsten Elemente der Bergverwaltung und des Berggerichtswesens nach den Bergkammern. Man verordnete schon in der Bergordnung 1550, ein selbstständiges Berggericht mit dem Bergrichter in jeder Bergstadt zu errichten. Der Kremnitzer Berggerichtsdistrikt wurde von einem Teil des Barscher (Tekover) Komitates, dem Thuroczer und Trentscher Komitat gebildet. Dem Dekret Josef II. 1788 zufolge ist zur Reorganisation des Berggerichtswesens gekommen. Es wurden in Bergzentren die sog. Berggerichts – Substitutionen gegründet. Sie waren auf dem Gebiet der heutigen Mittelslowakei in Neusohl, Kremnitz und Königsberg. Nach der Abschaffung dieser Ämter wurde seit dem Jahre 1855 das Bergkommissariat in Kremnitz errichtet. Es ist aber auch schon am 30. Juni 1856 erloschen.

Anna šachta v Kremnických Baniach v roku 1932

Epitafy na kostole sv. Kataríny v Kremnici

Daniel Kianička

Na vnútornom i vonkajšom plášti kostola sv. Kataríny na Mestskom hrade v Kremnici sa nachádza osadených 9 reliéfnych náhrobných kameňov – epitafov; 10. exemplár je umiestnený na neďalekej tzv. Malej veži. Najstarší z epitafov pochádza z roku 1603, najmladší z roku 1829. Okrem estetické a spomienkovej majú kamene aj mimoriadne významnú historickú hodnotu. Uvádžajú totiž zväčša popri mene aj hodnosť či úrad, ktorý dotyčná osoba zastávala, ako i presný dátum smrti a vek zomrelého, prípadne niektoré príbuzenské zväzky a prepojenia, teda dôležité tzv. prozopografické údaje. Na niektorých z nich sú vyobrazené rodové erby. Ide teda o významné pramene k genealogickému (rodovému) výskumu, heraldike a širšej i regionálnej histórii. Okrem toho sú svedectvami dejín každodenného života, pretože sa v nich odráža dobový pohľad človeka na smrť. Tá bola vnímaná jednoznačne ako brána k večnému životu, kresťanovi zaručoval zbožný život vykúpenie pri poslednom súde. Niektoré z textov uvádzaných na epitafoch majú navyše aj svoju literárnu hodnotu. Písané sú v latinskom alebo nemeckom jazyku.

Súpis nápisov z náhrobných kameňov z hradného kostola v Kremnici bol už raz publikovaný. V roku 1911 ho uverejnil v rakúskom heraldickom časopise Adler kremnický archivár Eduard Wagner. Ako uvádza autor v záhlaví, ide vlastne o doslovný prepis „jedného starého rukopisu z archívu mesta Kremnica“. Ten zachytáva texty v pôvodnom latinskom a nemeckom jazyku a krátko komentuje niektoré epitafy v latinčine. E. Wagner to síce neuviedol, dnes však vieme, že dokument pochádza z archívu kremnickej rodiny Freiseisen a je z 18. storočia, čo dokazuje aj skutočnosť, že neevduje dva dodnes zachované menšie epitafy z rokov 1807 a 1829. Zo zvyšných ôsmich kameňov zachytáva rukopis sedem. Jeden z roku 1638 (J. Liemacher) chýba – azda bol prenesený na hrad z niektorého iného kostola. Eviduje však ďalšie tri epitafy, ktoré už dnes neexistujú. Je zaujímavé, že Wagner označuje v titule svojho príspevku epitafy ako „už stratené“ (nunmehr verschwunden). Väčšina z nich sa ale dodnes zachovala. Čo ho viedlo k uvedenej charakteristike, neviem. Nie je ani jasné, či sú kamene osadené vo svojej primárnej pozícii, teda či neboli premiestnené. Veľkorozmerný epitaf rodiny Schmideggovcov a Sokhovcov sa skladal pôvodne z niekoľkých častí, z ktorých sa zachovala iba ústredná kamenná tabuľa. O jednej jeho časti sa v uvedenom rukopise hovorí, že sa nachádzala „nad kryptou na oltári pod obrazom zmŕtvychvstávajúceho Krista“. Epitaf bol teda pôvodne umiestnený v kostole, pod ktorým bola krypta, dnes je však osadený na periférnej tzv. Malej veži. V Križkových nemecky písaných „Dejinách reštaurovania zámockého kostola v Kremnici“ z roku 1887 sa uvádza, že pri rekonštrukcii kostola bola v južnej lodi pred vstupom do kaplnky Panny Márie nájdená v podlahe kostola kamenná platňa Schmideggovskej rodiny, ktorá však nezakrývala žiadnu kryptu. Ide zrejme o vyššie spomenutý Schmideggovský a Sokhovský epitaf, ktorý pri oprave kostola premiestnili na iné miesto. V podrobnom Križkovom popise rekonštrukcie kostola sa ďalšia manipulácia s epitafmi neuvádza, nie je teda vylúčené, že zostali osadené na svojich starých miestach. To platí aj pre kamene nachádzajúce sa na vonkajšom kostolnom plášti, azda s výnimkou epitafov z rokov 1807 (Terézia Masochová) a 1839 (Zuzana Burkartová). Tie by mohli mať vzťah k hrobom ležiacim na nádvorí hradu, keďže na tejto ploche sa pochovávalo až do tretiny 19. storočia a keďže ich vyhotovenie je jednoduchšie, tak ako tomu bolo pri výrobe bežnejších náhrobných kameňov. Na fasádu kostola mohli byť presunuté pri rušení hrobov alebo veľkom planírovaní hradného nádvorja v roku 1883. Napriek uvedenému otázka ich pôvodného osadenia zostáva naďalej otvorená. Ostatné z epitafov nachádzajúcich sa na vonkajšej stene kostola (3 ks) majú pravdepodobne vzťah ku kostolným kryptám. Pri spomenutej rekonštrukcii boli v rokoch 1881 – 1884 v kostole objavené nasledujúce krypty: dve krypty v presbytériu, dve v lodi a jedna v južnej kaplnke Panny Márie. Ľudské pozostatky boli nájdené iba v krypte nachádzajúcej sa v

severnej lodi neďaleko východného stredového stĺpa, ostatné boli celkom prázdne. Šiesta krypta bola objavená južne od hlavného vstupu do kostola, iba 2 m od vstupného portálu smerom von z kostola. Tá však bola už dávnejšie zasypaná. Ostatné krypty zasypali pri rekonštrukcii, čo potvrdil aj archeologický výskum v rokoch 1976 – 1982.

Jednotlivci, pre ktorých boli po smrti vyhotovené epitafy nachádzajúce sa na Mestskom hrade, patrili k vrstve vysoko postavených predstaviteľov banskej a minciarskej správy, ako i samotného mesta (komorskí /pod/grófi, komorský účtovník, vardajn mincovne). Išlo prevažne o šľachticov, no zároveň aj kremnických mešťanov, ako na to poukazuje príklad Jána Nunttalera, komorského úradníka a člena tunajšej mestskej rady a Valentína Leinera, vardajna a člena mestskej rady. Ako kráľovskí úradníci boli pravdepodobne viacerí katolími, i keď Kremnica bola v 16. a 17. storočí prevažne evanjelická a evanjelickej cirkvi patrila aj krypta sv. Kataríny. Vyslovene sa uvádza, že bol katolíkom iba v prípade epitafu Wolfganga Fleischa z Lerchenbergu († 1618). V texte epitafu Valentína Leinera sa píše, že bol kostolným otcom a školským dozorcom. To znamená, že bol evanjelikom, keďže obe funkcie sa úzko viažu na spôsob rozhodovania v rámci evanjelickej cirkvi. Dozorcovia existovali v Kremnici pri známej kremnickej latinskej mestskej škole (16. – 17. storočie). Dopĺňame, že dve náhrobné dosky pochádzajú z 18. a dve z 19. storočia, kedy boli evanjelici v meste už v menšine. Otázku vierovyznania jednotlivých osôb bude potrebné podrobiť detailnej analýze, zvlášť pri každej osobe. Tak ako som sa o to pokúsil v prípade rodiny Schmideggovcov (pozri nižšie).

Výraznejšiu umeleckú hodnotu má z náhrobných kameňov iba epitaf Juraja († 1617) a Wolfganga († 1618) Fleischovcov. Ide vlastne o jediný významnejší prejav sepulkralnej sochárskej tvorby v stredoslovenských banských mestách v 17. storočí. Vyrobit' ho dal Jurajova vdova Eva Mária. Epitaf má architektonické orámovanie, v jeho strede je reliéfny výjav – kľáčiace postavy pod krížom, v pozadí mesto, nápisy sú v dolnej časti a vo výse, celok je hore zakončený nádstavcom s erbmi a symbolmi ničoty (lebka a presýpacie hodiny). I. Rusina pripísal toto dielo augsburskému sochárovi Christophovi Murmannovi a dotoval ho do obdobia okolo roku 1620. V širších súvislostiach to poukazuje na skutočnosť, že epitafy mohli byť vyhotovené s istým časovým odstupom od dátumu smrti toho, ktorému boli venované. Napokon upozorňujem na malé rozdiely medzi mojimi transkripciami a staršími prepismi, ktoré publikoval E. Wagner. Vyplynuli buď z nedôsledného sa pridžňania predlohy, zámernej dobovej štylistickej úpravy, prípadne z posunov v tlači. Niektoré dnes poškodené (v rôznej kvalite dodatočne pri reštaurovaní dopĺňané) miesta som doplnil za pomoci uvedeného manuskriptu.

V nasledujúcej časti uvádzam prepis textov (bez rozvedenia skratiek a v podobe, v akej ich možno prečítať dnes) všetkých náhrobných kameňov i so slovenským prekladom, ako i stručný opis epitafov a niektoré historické konotácie. Pripájam aj texty troch dnes už neexistujúcich kameňov, ktoré publikoval Eduard Wagner.

1) Na južnej stene lode kostola pri vstupných dverách sa nachádza epitaf Juraja Freiseisena. Je to obdĺžniková doska z červeného mramoru s pozlátenými písmenami a výzdobou. Nápis je v hornej časti, dole je kartuša s rodovým erbom – štít s levom držiacim tyč, prilba s rohmi, koruna, prikrývadlá, klenot. Vedľa kartuše je rastlinný ornament. Text označuje J. Freiseisena za kráľovského úradníka a správcu erárneho banského podniku (Goldkunsthundlung) pri kremnickej komore. M. Matunák ho medzi (pod)komorskými grófmami neuvádza, no medzi rokmi 1595 až 1607 má medzeru. Správcom („grófom“) kremnickej komory bol v tom čase teda zrejme Juraj Freiseisen. Nie je známe ako dlho, no najviac do roku 1603, kedy zomrel. Freiseisenovci patrili k významným kremnickým rodinám. Doložení

sú v Kremnici od konca 16. storočia. Boli kremnickými richtármi, notármi i archivármi. K najznámejším členom rodiny patria richtár Krištof Freiseisen (1650 – 1652), richtár Krištof Kristián Freiseisen (1669 – 1670, 1683, 1688 – 1689, 1691), richtár Ignác Freiseisen (1772 – 1776) a mešťanosta Ján Kristián Freiseisen (1849 – 1853).

hier ligt begraben Weiland
Edle vnd vesst herr Georg freiseisen
der Rom: Khay: auch zu hungarn
vnd Bohaimb: Konigl: May: gew-
ester mitoberamtman vnd Gold-
kunsthandlungß verwalthter bey
alhiesiger Cammer Cremnitz wel-
cher den 11 octobriß Anno 1603
seineß alterß im 63 Jahr In Gott
seeliglichen entschlaffen deme Gott
der Allmachtige am Jünsten Tag ei-
ne fröliche aufferstehung verleihe

Tu leží pochovaný kedysi
urodený a slávny pán Juraj Freiseisen,
rímskeho cisárskeho i uhorského
a českého kráľovského majestátu niekdajší
vrchný úradník a
správca erárneho banského podniku
pri tunajšej komore v Kremnici,
ktorý zosnul v Bohu blažený
11. októbra roku 1603
vo veku 63 rokov, nech
ho všemohúci Boh v posledný deň
radosným zmŕtvychvstaním obdarí.

2) Na južnej stene presbytéria vedľa triumfálneho oblúku je situovaný vyššie spomenutý a opísaný Fleischovský epitaf. Dodajme, že hore je ornamentálna rímsa, na boku rastlinná a dole volutová výzdoba, podklad je z červeného mramoru, plocha s výjavom a kartuše s erbmi (navrchu) zas z mramoru bieleho. Erby s prilbou, rohami, korunou, klenotom a prikrývadlami sú dva. Vľavo je erb rodiny Fleisch z Lerchenbergu – v prvom a štvrtom poli deleného štítu je škovránok, v druhom a treťom poli dve brvná a medzi nimi guľa. Štít vpravo je kosmo delený. V hornej časti je gryf, v dolnej zo spodného okraja vyrastajúci muž v brnení tasiaci meč a držiaci palicu (pochodeň, žezlo). Epitaf dala vyhotoviť Eva Mária Fleischová (rodená Rettingerová) pre svojho zosnulého manžela Juraja Fleischa z Lerchenbergu a jeho bratranca Wolfganga Fleischa. Juraj bol kráľovským radcom a kremnickým (pod)komorským grófom, a to – podľa Michala Matunáka – medzi rokmi 1607 až 1617.

text v hornej časti:
Diß Epitaphium hat machen, vnd aufrichten lassen
Zue ihreß herrn Immer wehrender gedachtnüß die Edle
frau Eua Maria // fleischin von Ler-
chenberg ge//borne Rettin-
gerin//Wittib:

text dole vo vlyse:
- hie under ruhet der Röm: Khay: May: gewester Rath
- vnd vnder Cammergraff in hungerischen perckstetten herr
- Georg fleisch von Lerchenperg, welcher den 6 December 1617
Jahr von
- diser Müehseligen welt abgefordert worden, Neben denselben ligt

auch (sein)

- vetter Wolfgang fleisch von Lerchenperg der den, 28, September 1618 J(arß)
- zue Prespurg in Römisch Catholischn glauben verschieden i(n)
- denen der Allmächtige Gott Wolle gnedig vnd Barmhertzig
- sein vnd ain fröliche aufferstehung verleihen
- Amen

Tento epitaf nechala vyrobiť a postaviť
na trvalú pamiatku na jej manžela
urodená pani Eva Mária Fleischová z Lerchenbergu
rodená Rettingerová, vdova.

Tu dole odpočívá rímskeho cisárskeho majetstátu niekdajší radca
a komorský podgróf v uhorských banských mestách pán
Juraj Fleisch z Lerchenbergu, ktorý bol 6. decembra roku 1617
povolaný z tohto trápiaceho sa sveta, pri ňom leží aj jeho
bratranec Wolfgang Fleisch z Lerchenbergu, ktorý skonol 28. sep-
tembra roku
1618 v Bratislave a bol rímskokatolíckeho vyznania,
ktorí nech milostivo a milosrdne spočinú vo všemohúcej
Božej vôli a sú obdarení šťastným zmŕtvychvstaním,
Amen.

3) Epitaf Valentína Leinera sa nachádza na vonkajšom plášti kos-
tola, na východnej stene kaplnky situovanej na juh od kostolnej lode.
V hornej časti obdĺžnikovej dosky z červeného kameňa je ozdobná
kartuša s nápisom, cherubín a vegetatívna výzdoba, dole je erb – štít,
prílba, prikrývadlá a klenot (obilný snop). V ľavej časti deleného štítu
je z koruny vyrastajúca trojitá ratolesť bez listov, v pravej časti okřídle-
ný lev. Podľa textu epitafu bol Valentín Leiner vardajnom (predstave-
ným) mincovne a členom vnútornej mestskej rady, navyše kostolným
otcom a školským dozorcom, zomrel v roku 1624. Z iného prameňa je
známe, že v roku 1565 bol kremnickým richtárom a už vtedy zastával
úrad vardajna. Do rodiny Leinerovcov patrili aj Wolfgang Leiner, ktorý
bol v roku 1588 richtárom, povolaním bol zlatníkom a skúšačom v
mincovni. V rokoch 1593 – 1594 sa uvádza ako richtár opäť Wolfgang
Leiner, majiteľ bane a vardajn. Obrázok epitafu je na 3. strane obálky.

hie liegt begrabender Edle vnnd Vesste
herr Valentin Leiner Röm: Khä: auch zu
hungern vnd Bohem Kön: Maytt etc. gewes-
ter Wardein bey der Camer vnd Müntzwes-
en Crembnitz auch deß Innern Rathe
Kirchenvatter vnd Schülherr alda we-
lcher den 9: May Anno 16(2)4 seineß alt-
erß im 47 · Jahr(e.) Gott (dem) herrn see-
liglich versch(lafen) dem Gott am Jü-
ngsten Tag ein froliche Aufersteh-
ung verleÿhen wolle ·
amen

Tu leží pochovaný urodzený a slávny
pán Valentín Leiner rímskeho cisárskeho, ako i
uhorského a českého kráľovského majetstátu atď.
niekdajší vardajn pri komore a
mincovni v Kremnici, tiež člen vnútornej mestskej rady,
tunajší kostolný otec a školský dozorca,
ktorý zosnul 9. mája roku 1624
blažený v pánu Bohu vo veku 47 rokov,
nech ho Boh ráči v posledný
deň radostným zmŕtvychvstaním
obdaríť
amen.

4) V presbytériu kostola napravo za oltárom je na južnej stene osa-
dený epitaf Jána Nunttlera. Náhrobná doska je zo sivého kameňa, v
jej hornej časti je vlys s nápisom orámovaný volutovým ornamentom a
dvaja cherubíni, rovnaká kompozícia, ale bez nápisu, je aj dole. Upro-
stred sú dva erby. Vľavo je vo vegetabilnom ovále štít s figúrou mníšky

vyrastajúcou z dolného okraja, prilba s rohmi, koruna, prikrývadlá a
klenot. Vpravo je vo vegetabilnom ovále združený erb - štít, dve prilby
(pravá s korunou), prikrývadlá a klenoty (vľavo čapica s guľou, vpravo
bojovník s vytaseným mečom). V prvom a štvrtom poli štítu sú dve
kosé čiary, medzi ktorými je kosý romboidný kôl, v druhom a tretom
poli dva prekrížené meče. Nuntalerovci patrili k starej kremnickej ro-
dine. V roku 1530 bol tunajším richtárom Erhard Nuntaler. Ján Nun-
taler bol richtárom v rokoch 1549, 1561, 1564, 1567, 1570 a 1573.
Označuje sa ako mestský kapitán a majiteľ bane. V texte epitafu spo-
mínaný Ján Nunt(t)aler bol komorským úradníkom, členom vnútornej
mestskej rady, mešťanom (t'ážiarom) v Banskej Štiavnici a dedičným
richtárom v obci Sklené. Kremnickým richtárom bol v roku 1617.

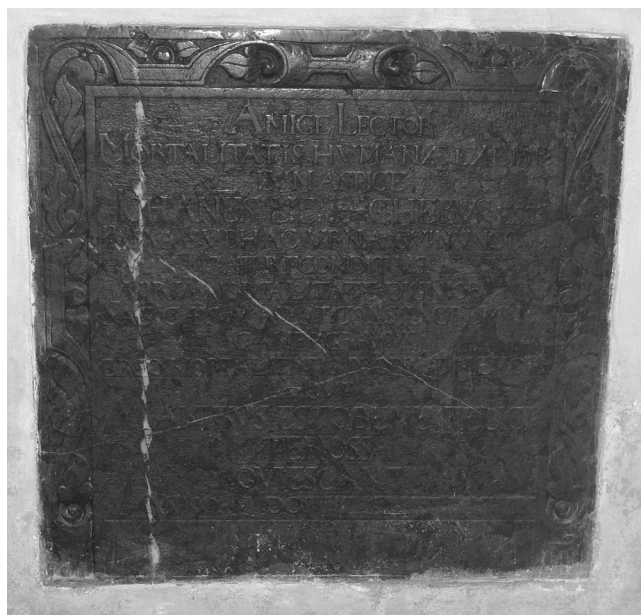
Alhie ligt begraben der Edle vnd Veste
herr hannß Nunttaler: Röm: Khä: Mai-
gewester diener des Innern Rathes alhier
zur Crembnitz Waltburger zur Schembnitz
vnd Erbrichter zu Glaserheÿ · Welcher Anno
1625 · den · 22 · Jānuari in Gott sehligh(en)
Entschlaffen · seines alters · 45 · Jāhr ·
dessen Seel in Gottes handt Amen ·

Tu leží pochovaný urodzený a slávny
pán Ján Nunttaler niekdajší služobník cisársko-
kráľovského majetstátu, člen vnútornej mestskej rady
tu v Kremnici, mešťan v Banskej Štiavnici
a dedičný richtár v Sklenom, ktorý zosnul
22. januára roku 1625 v Bohu blažený
vo veku 45 rokov, a ktorého
duša je v Božích rukách, amen.

5) V prípade epitafu Jána Liemachera ide o jednoduchú štvorcovú náhrobnú dosku z červeného mramoru. Uprostred je text, na obvode geometricko-rastlinný ornament. Epitaf je umiestnený v lodi kostola na severnej stene pri schodoch vedúcich k severnému vstupnému portálu. V texte sa uvádza, že Liemacher bol kremnickým komorským grófom a zomrel v roku 16(00). V podstate však išlo o akéhosi podgrófa (označovaného v prameňoch ako gróf), keďže kráľovský hlavný komorský gróf sídlil od polovice 16. storočia v Banskej Štiavnici. Ján Liemacher (Lienpacher) sa v roku 1607 spomína ako komorský účtovník. M. Matunák ho vo svojom súpise komorských (pod)grófov označuje ako Jána Liempachera von Liempach a jeho pôsobenie vo funkcii vymedzuje rokmi 1618 – 1638. Náhrobný kameň bol teda zrejme poškodený, a preto nie sú posledné číslice pri datovaní dnes viditeľné. Gróf Liemacher teda nezomrel v roku 1600, ale pravdepodobne v roku 1638.

AMICE LECTOR
MORTALITATIS HVMANÆ EXEMP:
LVM ASPICE,
IOHANES LIEMACHERVS EST
PARVA SVB HAC VRNA QVI NVNC CV ·
BAT RECONDITVS
VIR IMMORTALITATE DIGNIOR
SAC · CÆS · MAIEST · CONSIL · CREMN ·
CAMERGRAVIVS
ERGO MORTALITATIS PROPRIÆ MEMOR ·
VOVE
MANIBVS ESTO BENE FELICI ·
TER OSSA
QVIESCANT
ANNO · MDC(...)

Priateľu čitateľ
vzhliadni na predobraz ľudskej
smrteľnosti,
Ján Liemacher
tu teraz odpočíva
a uložený je v tejto malej urne,
muž hodný nesmrteľnosti
radca posvätného cisárskeho majestátu
kremnický komorský gróf,
nech je mu dožičené
na pamiatku vlastnej smrteľnosti, aby
jeho kosti
šťastne
odpočívali.
roku 16?? (1638).

6) Na vonkajšej stene kostola hneď naľavo od južného vstupu je epitaf Jeremiáša Hellenbacha. Vo vrchnej časti tabule z bieleho kameňa je vlys s nápisom a volutovým ozdobným orámovaním a traja cherubíni, vlys je dole ukončený dvomi girlandami so strapcami. V spodnej časti dosky sú dvaja cherubíni a erb – štít, okrídlená prilba, koruna, prikrývadlá a klenot. V štíte je figúra, ktorej ľavú polovicu tvorí orol, pravú lev, nad figúrou je koruna. Jeremiáš Hellenbach († 1653) bol podľa textu na náhrobnom kameni účtovník pri banskej a mincovej komore v Kremnici. Je zaujímavé, že epitaf dal vyhotoviť ešte pred svojou smrťou, a to nielen na svoju pamiatku, ale aj tých členov Hellenbachovskej rodiny, ktorí boli pochovaní v kostole sv. Kataríny. Rodina Hellenbachovcov je úzko spätá so stredoslovenskými banskými mestami. Ján Gotfried Hellenbach († 1683) bol kremnickým mešťanom a ťažiarom. Jeho syn, takisto Ján Gotfried Hellenbach bo lekárom. V roku 1685 ho cisár Leopold I. za vyliečenie povýšil na baróna a menoval ho kráľovským tajným radcom. V roku 1703 ho František II. Rákoci vymenoval za banskoštiavnického komorského grófa. J. G. Hellenbach bol sám ťažiarom, vlastnil bane v B. Štiavnici, Hodruši, Novej Bani a Kremnici. Vo Svätom Jure a Súdovciach mal vinice, inde v prenájme mlyny a výčapy piva. Nebol síce kremnickým mešťanom, no mal tu, ako bolo uvedené, bane a dovážal sem víno.

Der Röm: Kay: auch zu hun
garn vnd Bohaim König: Maitt: Buch
halter bei allhisiger Camer vnd Muntz
weesen Cremnitz Jeremias von
hellenbach hat dieseß jhme vnd den
seinigen welche zum teil bey dieser
Schloß kirchen begraben liegen zu
Ehren vnd gedechtnuß aufrichten
lassen Im Jahr nach der gnaden
reichen Geburt Vnserß herrn
vnd Seeligmacherß Christi Jesu
M. DC. LIII

Rímskeho cisárskeho a uhorského
i českého kráľovského majestátu účtovník
pri tunajšej komore a mincovni
v Kremnici Jeremiáš von
Hellenbach nechal toto vyhotoviť
pre seba a tých svojich, ktorí ležia
pochovaní v tomto zámockom kostole,
ku cti a na pamiatku,
v roku po milostivom
narodení nášho Pána
a Spasiteľa Ježiša Krista
1653.

7) Na tzv. Malej veži v hradbách, na západnej strane Mestského hradu sa nachádza epitaf rodín Sock (Sokh) a Schmidegg. Ide o veľkú dosku z bieleho kameňa, rozdelenú na dve nápisové polia. V rohoch spodného poľa sú štyri ozdobné palie. Text je aj na obvodě kameňa. Ako dokazuje viackrát spomenutý kremnický rukopis z 18. storočia, umiestnený bol pôvodne v kostole a skladal sa z viacerých častí - tvoril akýsi oltár. Okrem uvedenej platne umiestenej priamo v podlahe nad kryptou a vyhotovenej v roku 1700 (na pamiatku Sokhovskej a Schmideggovskej rodiny) mal aj nápisovú časť situovanú „nad kryptou v oltári pod obrazom zmŕtvychvstávajúceho Krista“, ktorej súčasťou boli aj nápisy umiestené „nad obrazom zmŕtvychvstávajúceho Krista“, „na epištolnej strane“ a „na evanjeliovej strane“. Túto časť epitafu dal vyhotoviť v roku 1703 barón Tomáš Schmidegg po smrti svojej manželky Judity Sokhovej, a to na jej počesť, ako i pamiatku svojich rodičov a dvoch detí. Pri veľkej rekonštrukcii kostola sv. Kataríny v 80. rokoch 19. storočia už epitaf asi nebol kompletný, keďže sa spomína iba jeho časť zapustená do podlahy. Niekedy potom bol náhrobný kameň premiestnený na Malú vežu. Obe uvedené rodiny patria k najvýznamnejším v kremnických dejinách. Sokhovci sú v Kremnici doložení už v 16. storočí. Synom Tomáša S. Sockha († 1588) bol známy medailér a hlavný rytec Michal Sock († asi v roku 1615), ktorý sa stal hlavným „rezačom želez“ v kremnickej mincovni v roku 1601. V mincovni sa v roku 1617 ako rytec spomína aj A. Sock. Ján Sokh bol kremnickým (pod)komorským grófom, a to medzi rokmi 1618 – 1638. V roku 1634 sa uvádza ako majiteľ dnešného tzv. Zechenterovského domu. Po ňom vlastnil tento dom práve barón a župan T. Schmidegg, ktorý mal za manželku Juditu Sokhovú. Prostredníctvom ich zväzku došlo k prepojeniu oboch rodín. Schmideggovci pochádzali priamo z Kremnice. Najstarší známy člen rodiny Eliáš Schmidegg sa spomína v roku 1638 vo Wittenbergu, kde sa pripravoval na evanjelickú kňazskú dráhu. Jeremiáš Schmidegg bol kremnickým richtárom v roku 1685 a zomrel okolo sviatku sv. Michala roku 1691. Richtárom Kremnice bol aj Ján (von) Schmidegg (1693 – 1696, 1700, 1704 – 1706) Najvyššie postavenie z rodiny získal Tomáš Teodor Leopold Schmidegg, ktorý bol synom uvedeného Eliáša. V roku 1687 ho Leopold I. povýšil do barónskeho stavu, od roku 1699 bol županom zvolenskej stolice. Počas života prestúpil na katolícku vieru, zomrel v roku 1726.

text na ústrednom, dodnes zachovanom, kameni v jeho hornej časti:
HIC
CERNIS VIATOR
NOSTRÆ
MORTALITATIS DOCUMENTA,

VARIA
INCLYTARUM FAMILARUM*
SOKHIANÆ ET
SCHMIDEGGIANÆ
FUNERA,
UT MORIARIS BENE
SATAGE
VIVERE BENE.

text na ústrednom, dodnes zachovanom, kameni v jeho dolnej časti:
REQVIESCANT
IN
PACE
MDCC

text na obvodě ústredného kameňa:
HIC PATER, HIC MATER QVOQVE FILIVS ATQVE NEPOTES
STEMMA** SCHMIDEGG, IN CIMEREM*** / REDEVNT
HIC AVUS ATQL PATER, FRATRES AC VLTIMA JVDITH
SOKHIA DUM STIRPIS COMPUT RUERE / SIMUL

* správne FAMILIARUM
** správne STEMMA
*** správne CINEREM

Tu
skláňajúci sa pútnik,
je svedectvo našej
smrteľnosti,
rôzni členovia
slávnych rodín
Sokhovskej a
Schmideggovskej
sú tu pochovaní,
aby po veľkom
smrteľnom utrpení
právom žili.

Nech odpočívajú
v pokoji
1700.

Tu otec, tu matka i syn a tiež vnuci rodu Schmidegg obrátení sú na prach.
Tu spolu starý otec i otec, bratia, ako i posledná Judita Sokhová,
dovtedy kým budú prichádzať potomkovia.

text na už neexistujúcej časti v oltári pod obrazom Krista:
Quod Thomas Theodorus Leopoldus L. B. de Schmidegg
Sac. Rom. Imp. Eques Scrmæ Suae Maiestatis Leopoldi I.
Consiliarius Cottus. Zoliensis Supremus Comes super
hanc cryptam erigi curavit in honorem, et memoriam
inibi requiescentium Parentum, Conjugis Generosae
Generosae, ac Magnificae quondam Judithae Sokhin
duarumque ex illa prognatarum Prolium suarum,
et quos fato mortis ex suis (in) futurum contingerit
cryptam hanc excipere Anno MDCCIII.

text na už neexistujúcej časti nad obrazom Krista:
MortIs et InfernI sVreXIIt VICTor IesVs
partagVe De tantIs HostIbVs Vna saLVs.

text na už neexistujúcej časti na epištolnej strane (vpravo):

Mater Verbi.

text na už neexistujúcej časti na evanjeliovej strane:

Mater mundi.

Tomáš Teodor Leopold slobodný barón „de“ Schmidegg
svätého rímskeho cisára rytier, svätého jeho majestátu Leopolda I.
radca, najvyšší župan zvolenskej stolice
dal postaviť nad túto kryptu tento (epitaf) na počesť a pamiatku
už odpočívajúcich rodičov, urodzenej
a vznešenej zosnulej manželky Judity Sokhovej
a dvoch z nej zrodených svojich detí,
túto kryptu si určil na to, aby sa k týmto svojim dostal v budúcnosti
skrže osud smrti, roku 1703.

Povstal Kristus, víťaz nad smrťou a diablom
jediná spása spomedzi toľkých protivníkov...,
chronogram: 1703.

Matka slova.

Matka sveta.

8) Zvonku na východnej stene presbytéria kostola je zamurovaný druhý Schmideggovský epitaf. V hornej časti oblo ukončenej tabule z červeného kameňa je ozdobná kartuša s mušľou a textom, v dolnej časti je dopĺňujúci text a erb – štít, prilba s rohmi, koruna, prikrývadlá a klenot. V štíte, ktorý strážia dvaja nahí géniovia, sú dvaja oproti sebe otočení gryfovia a dole trojitá dubová ratolesť vyrastajúca – zrejme – z trojvršia. Náhrobný kameň dal vyhotoviť

vyššie spomenutý barón Tomáš Teodor Schmidegg pre svojho v roku 1719 zosnulého otca Eliáša „von“ Schmidegga. Ten študoval, podľa už uvedeného údaju, na univerzite vo Wittenbergu. Text epitafu hovorí o tom, že bol majiteľom baní v Kremnici a Banskej Štiavnici, ako i právnym zástupcom Turčianskej stolice. V Matunákových Dejiniach slobodného a hlavného banského mesta Kremnice z roku 1928 sa uvádza, že tento epitaf bol v tom čase už pomerne poškodený.

PER GĒN DŇO ELLÆ Å
SCHMIDEGG J: C: THURO
(J)UD APPELL: NEC NON
L: R: MONTqß CREM &
SCHEM: CITŦUM VRBURARIO
IN CONTESTANDAM FILIALEM OBSERVAN«
T(I)AM EX TENERITUDINE AFFECT9 POSU
IT UNICUS & MOESTISSIMUS
FILIUS.
TH: THEO: Å Schmi
degg
Aö 1720

nižšie: OBYT 19 IULY Aö 1719 : ÆTATIS SUÆ 56

Pre urodzeného pána Eliáša von Schmidegga právneho zástupcu slávnej Turčianskej stolice, ako aj ťažiara slobodných kráľovských a banských miest Kremnice a Banskej Štiavnice ako svedectvo synovskej poslušnosti nežne a s láskou urobil

jediný a najcnostnejší
syn
T. T. Schmidegg
Roku 1720.

Zomrel 19. júla roku 1719 vo veku 56 (rokov).

9) Epitaf, ktorý sa nachádza na juhovýchodnej strane vonkajšieho plášťa kostola, je venovaný Terézii Rozálii Masochovej, rodenej Riesovej, ktorá zomrela v roku 1807. O jej životných osudoch nie je zatiaľ nič bližšie známe.

THERESIE · ROSALIE
MASOCH ·
NATÆ : RIES :
DIE : 9 : OCTOBRIS
ANNO : 1807

Terézii Rozálii
Masochovej
rodenej Riesovej
dňa 9. októbra
roku 1807.

10) Epitaf umiestený na južnej stene presbytéria kostola zvonku patrí Zuzane Burkartovej, rodenej Wienerovej a je to predbežne jediný zdroj informácií o jej živote. Zomrela veľmi mladá - vo veku 22 rokov - pri pôrode v roku 1829. Z dvojčiek, ktoré porodila jedno zomrelo, druhé však zostalo nažive. Jej manželom bol Ján Nepomuk Burkart. V Zbierke výtvarného umenia NBS – Múzea a mincí a medailí v Kremnici sa zachoval zrejme jemu patriaci maľovaný strelecký terč z roku 1844.

(P) M:
OPTIMAE CONIUGIS
SUSANÆ NATÆ WIENER
ANNO
ÆTATIS XXII CONIUGII V
MIHI EREPTÆ
(Q) VAE
UNO SUR(CULO) RELICTO
ALTER UNÆTERNITATEM PRÆ/NI(SO)
ME NUNC (I)AM
NISI MORTE TURBAVIT
PROFUNDE (E)VGENS MÆ(RI)US
IOANNES NEP. BURKART
MDCCCXXIX

Zbožnej pamiatke
najdobrotivejšej manželky
Zuzany rodenej Wienerovej,
vo veku
22 rokov, v 5. roku manželstva
mi ulúpenej,
ktorá
zanechajúc pri pôrode mladú ratolesť,
druhú však odkázuc večnému životu,
ma veľmi teraz
svojou smrťou priviedla do zmätku,
hlboko ... zarmútený (manžel)
Ján Nepomuk Burkart
1829.

Na záver uvádzam texty troch epitafov, ktoré už dnes neexistujú, známe sú však z Freiseisenovského rukopisu z 18. storočia, ktorý publikoval v roku 1911 E. Wagner. Prvý je venovaný komorskému grófovi stredoslovenských banských miest Hieroslavovi Zmeškaloovi (1621), druhý krátko po narodení zosnulému Jánovi Konrádovi Henckhlovi (1623) a tretí lekárovi Jurajovi Fabušovi (1601). Je pozoruhodné, že H. Zmeškal sa neuvádza medzi známymi banskoštiavnickými hlavnými komorskými grófmami a neevduje ho ani Michal Matunák medzi kremnickými (pod)komorskými grófmami.

11) nápis a erb – jeho figúru tvoril stojaci býk

Hic sepultus est Generosus Dominus Hieroslaus Zmeskal
de Domanovecz, Electae Regiae
Majestatis Intimus Consiliarius,
Et septem Liberarum Regiarum
Montanarum Civitatum Supremus Camergrafius,
Qui die Ia Decemb. Anno 1621. Aetatis suae 63 pie
in Christo obdormivit.

Tu je pochovaný urodzený pán Hieroslav Zmeškal
z Domanoviec, voleného kráľovského
majestátu tajný radca,
a siedmich slobodných kráľovských
banských miest najvyšší komorský gróf,
ktorý zosnul zbožne v Kristu dňa 1. decembra roku 1621
vo veku 63 rokov.

12) nápis

Hic ligt begraben Hans Conrad Henckhl von
Donnersmarckh seines alters 33. Wochen, und
3 Tag ist geboren den 15. May Ao 1623. und
in dem Herrn seeliglich endschlafen den I.
January dess 1624. Jahr.

Tu leží pochovaný Ján Konrád Henkel
z Donersmarktu, narodený 15. mája roku 1623
a zosnulý v Pánu blažený
1. januára roku 1624
vo veku 33 týždňov a 3 dni.

13) nápis (slabo čitateľný)

Arma Geo: Fabuschii M. Doc. Archyatri Catap.
Syi. Meruit in Castris Bastiais Daciae sub
Rotviz Schneckenhaus. Anno 1601.

Erb Juraja Fabuša, magistra medicíny, lekára...
ktorý slúžil na hradoch v Dácii...
pod Rotvizom Schneckenhausom. Roku 1601.

Literatúra:

- Wagner, G. E.: Die alten, nunmehr verschwundenen Grabdenkmale an der Schlosskirche zu Kremnitz. Monatsblatt der k. k. heraldischen Gesellschaft Adler, VII. Diel, č. 6, Viedeň 1911, s. 58 – 62.
- Križko, P.: Geschichte der Restaurierung der Schlosskirche in Kremnitz, Budapest 1887.
- Križko, P.: Kremnické školstvo. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1975.
- Lamoš, T.: Archív mesta Kremnice. Sprievodca po fondoch a zbierkach. Povereníctvo vnútra, Bratislava 1957.
- Matunák, M.: Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice. Kremnica 1928.
- Špiesz, Anton: Slobodné kráľovské mestá na Slovensku v rokoch 1680 – 1780. Východoslovenské vydavateľstvo, Košice 1983.
- Rusina, I.: Epitaf Ch. Murmanna v Kremnici. Vlastivedný časopis 1980/3, s. 141.
- Hoššo, J.: Osídlenie Kremnice a okolia vo svetle archeologických nálezov. In: Kremnica – zborník prednášok z medzinárodného sympózia pri príležitosti 500. výročia kodifikácie banského práva v Kremnici. Gradus, Martin 1992, s. 17 – 41.
- Finka, O. - Chmelík, M. - Kamhalová, M. - Kianička, D.: Sprievodca expozíciou Líce a rub peňazí. NBS – Múzeum mincí a medailí Kremnica, Kremnica 2004.
- Nagy, I.: Magyarország családai, 10 diel. Pešť 1863.
- J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch – Der Adel von Ungarn (zostavili D. Csergheő a I. Nagy). Bauer und Raspe, Norimberg 1893.

Kremnica s trojičným stĺpom a kostolom sv. Kataríny,
pohľadnica zo začiatku 20. storočia

Zusammenfassung

Epitaphe an der Kirche der hl. Katharina in Kremnitz

Es sind 9 Reliefgrabsteine – Epitaphe an der Innen- und Außenwandmantel der hl. Katharina` Kirche auf der Kremnitzer Stadtburg angebracht. Das 10. Exemplar ist an dem nicht weit liegenden sog. Kleinen Turm eingebaut. Das älteste Epitaph stammt aus dem Jahre 1603, das jüngste aus dem Jahre 1829. Neben dem ästhetischen und Gedenkwert sind diese Grabsteine auch von der außerordentlich wichtigen geschichtlichen Bedeutung. Ihre Inschriften führen nämlich außer dem Namen ebenso den Rang oder das Amt, das die betreffende Person bekleidet hat, sowie das genaue Todesdatum und das Alter des Verstorbenen, bzw. verschiedene Verwandtschaftsverhältnisse an. An Epitaphen konnten auch die Wappen dargestellt sein. Es geht also um die bedeutsame Geschichtsquellen zur Genealogie, Wappenkunde und allgemeinen und Regionalgeschichte.

Im Beitrag werden die Abschriften von allen deutschen und lateinischen Epitaphinschriften (mit den Abkürzungen) eingeführt, dann die slowakische Übersetzung, die kurze Beschreibung der Epitaphe und die geschichtlichen Konnotationen. Es sind auch die 3 heute schon verschwundenen Grabinschriften beigelegt, und zwar auf Grund der Inschriften, die Kremnitzer Archivar Eduard Wagner im Jahre 1911 in der österreichischen Zeitschrift Adler veröffentlichte. Die Personen, für die die Epitaphe gefertigt worden sind, gehörten zur Schicht der hochgestellten Repräsentanten der Berg- und Münzverwaltung, sowie selbst der Stadt (Kammergrafen, Kammerbuchhalter, Wardeine, Ratsherren). Es ging überwiegend um Adelige und zugleich auch Kremnitzer Bürger. Auf der Stadtburg in Kremnitz sind die folgende Grabinschriften situiert: Epitaphe von Georg Freisseisen († 1603), Georg (1617) und Wolfgang (1618) Fleisch, Valentin Leiner (1624), Hans Nunttaller (1625), Johannes Liemacher (1638), Jeremias Hellenbach (1653), Familien Sock und Schmidegg (1700), Elias Schmidegg (1719), Theresia Rosalia Masoch, geb. Ries (1807) und Susanne Burkart, geb. Wiener (sie starb im Alter von 22 Jahren bei der Geburt, 1829). Drei Epitaphe existieren heute nicht mehr – Epitaph von Hieroslaus Zmeskal (1621), Hans Conrad Henckhl (1623) und Georg Fabusch (1601).

Továreň na výrobu kameniny v Kremnici

Erika Szöcssová

Na konci 18. a začiatku 19. storočia bolo na území dnešného Slovenska založených niekoľko kameninových výrobní: továreň v Holíči, manufaktúra v Pondelku, Banskej Bystrici, továreň v Kremnici, dve manufaktúry v Košiciach, manufaktúra v Rožňave, malá továreň v Spišskej Novej Vsi, manufaktúra v Kežmarku, Prešove a v Šamoríne. Kameninová manufaktúra v Muráni bola založená až v roku 1823. V Holíči boli od roku 1786 v prevádzke dve oddelenia – oddelenie fajansovej výroby a oddelenie kameninovej výroby. Po vzore Holíča sa výroba kameniny rozšírila do uvedených miest.

Výroba keramiky v Kremnici

Počas veľkej kolonizačnej vlny, trvajúcej do konca 14. storočia, sa v Kremnici usídlilo množstvo ľudí z Nemecka. Títo sa stali súčasťou prekvitajúceho baníckeho, remeselníckeho a obchodníckeho mestského života.

Medzi remeslami sa v Kremnici najviac rozšírilo hrnčiarske remeslo, ktoré malo na to aj predpoklady. Nachádzala sa tu totiž hlina. Výrobou veľmi osobitého hrnčiarskeho tovaru sa zaoberali najmä nemeckí hrnčiari, ktorí tu zaviedli nové technologické postupy. Počas stredoveku sa v Kremnici vyrábali dva druhy hrnčiarskych nádob, a to biely a sivý riad. Z miestnych výrobkov sa do blízkeho okolia vyvážal predovšetkým biely stolný riad a opäť z blízkeho okolia sa sem dovážal kuchynský riad s hnedo-sivým črepom. V Kremnici sa okrem hrnčiarskych nádob vyrábali aj kachlice k peciam a tiež fajky. Neskoršia výroba prebiehala v rámci hrnčiarskeho cechu. V rámci neho výrobu kachlíc, stavbu a opravu kachľových pecí mohli vykonávať iba hrnčiarski majstri.

V 19. storočí cechová produkcia upadala. V roku 1872 boli v Uhorsku zrušené všetky cechy. Spisy a knihy kremnického hrnčiarskeho cechu boli 13. júla 1907 uložené do mestského archívu. V 19. a 20. storočí sa keramická produkcia koncentrovala v továrňach. V Kremnici bolo v tomto období činných niekoľko špecializovaných výrobní. Tu je potrebné spomenúť továrne, ktoré sa špecializovali na výrobu fajok. V 20. stor. tu pôsobila výrobnia kachlíc. Do kremnického keramického priemyslu môžeme zaradiť aj mestskú tehelňu vo Švábe (dnes Dolná Ves), farbovú továrňu bratov Strobentzových v Hornej Vsi a Zechenter – Teschlerovskú výrobnú látku na izolovanie teploty. Spomedzi všetkých výrobní, činných v Kremnici v 19. a 20. storočí, však dosiahla najvýznamnejšie postavenie továreň zaoberajúca sa výrobou kameniny.

Vznik továrne na výrobu kameniny

Ohľadom roku založenia kremnickej kameninovej továrne existujú medzi autormi, píšucimi o tejto továrni, rozpory. Michal Matunák vo svojej písomnej pozostalosti jasne píše o tom, že továreň (on ju uvádza ako fabriku) bola založená ešte v 18. storočí. Ďalej uvádza, že náplňou jej výrobného programu mala byť výroba porcelánu, napodobňujúceho viedenský porcelán. Nakoľko však túto myšlienku nebolo možné zrealizovať, zmenili dvaja Kremničania – lekárnik Matej Wacholt a rytec Henrich Karl výrobný program na kameninovú výrobu a podľa M. Matunáka dostala výrobnia pomenovanie „kamenno – nádobová fabrika“. V odbornej literatúre Teodor Lamoš a Štefan Pokorný kladú vznik továrne na koniec 18. storočia. V ďalšej odbornej literatúre sa pri založení továrne uvádza buď prelom 18. a 19. storočia

(slovenskí autori: A. Güntherová – Mayerová, A. Špiesz, P. Michalides a R. Kopin; maďarskí autori: K. Csányi, I. Brestyánszka a I. Katona; česká autorka A. Braunová) alebo začiatok 19. storočia. Podľa J. Žiláka a E. Králikovej mohla byť továreň založená v roku 1806, po tom ako bola v chotári obce Sklené v Turci patriacej mestu Kremnica objavená hlina vhodná na výrobu keramiky. K tejto myšlienke sa prikláňa aj maďarský autor Sándor Mihalik. Zatiaľ však neexistujú doklady o tom, že objavená hlina sa v tom období skutočne využívala na výrobu kameniny v Kremnici. Vhodná hlina sa však našla aj v roku 1815, a to v Dolnej Vsi blízko Kremnice. M. Horváthová a O. Pöss sa k roku 1815 vyjadrujú nasledovne: „Od tohto roku sa datujú archívne dokumenty uložené v Štátnom oblastnom archíve v Banskej Bystrici, ktoré bezprostredne súvisia s kameninovou fabrikou v Kremnici, a preto je na základe doterajšieho poznania oprávnené klásť začiatky kremnickej kameninovej fabriky do roku 1815.“ K tomuto roku sa prikláňajú aj M. Štullerová a Z. Francová, z českej literatúry J. Kybalová.

História továrne

Po objavení kvalitnej hlíny v Dolnej Vsi v roku 1815 zorganizovala mestská rada v októbri toho istého roku kutací prieskum v Dolnej Vsi. Keďže výsledky prieskumu boli kladné, mestská rada vytvorila

Budovy kameninovej továrne v Kremnici okolo roku 1920

la združenie, ktoré malo podnikat' vo výrobe kameniny. Združenie potom vytvorilo akciovú spoločnosť pod názvom „Kremnitzer Steingutsfabriksaktionären - Gesellschaft“. Dohoda so združením bola uzatvorená na desať rokov, od 1. 11. 1815 do 31. 10. 1825 a už v roku 1815 sa v továrni začalo vyrábať. V roku 1822 akciová spoločnosť odkúpila dom Pavla Wacholda, do ktorého sa tiež nasťahovala kameninová továreň. Obdobie rokov 1825 – 1838 označuje S. Mihalik ako obdobie zápasu o existenciu továrne. Okrem toho, že továreň bola v zlej ekonomickej situácii, v roku 1838 ju postihol aj požiar, ktorý zničil továrenské budovy spolu s mlynom. Továreň bola potom v dobových novinách ponúknutá do verejnej dražby. Nato sa ohlásili dvaja podnikatelia, ktorí mali záujem kúpiť továreň. Jeden z nich však veľmi taktizoval, a preto mestská rada v roku 1838 predala továreň druhému uchádzačovi, advokátovi Jozefovi Trangošovi zo Spišskej Novej Vsi, ktorý bol zároveň podielnikom tamojšej kameninovej továrne. J. Trangoš obnovil továreň za tak krátky čas, že už v neskornej jeseni toho istého roku sa začala výroba kameniny. Začiatkom 40. rokov

mala továrň až 50 zamestnancov a jej výrobky sa vyvážali do takých miest ako Banát, na územie horného Uhorska (Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Trnava). Produkcia dosahovala takých kvalít, že kameninová továreň v Kremnici spolu s kameninovou továrňou v Spišskej Novej Vsi získala na prvej priemyselnej výstave v Uhorsku, konajúcej sa v roku 1842 v Pešti, striebornú medailu. Po smrti Jozefa Trangoša sa majiteľom továrne stal Alexander Ujlaky. Dňa 26. 6. 1868 kúpila továreň od A. Ujlakyho Karolína Kossuchová z Katarínskej Huty a továreň sa stala filiálkou sklárne v Katarínskej Hute. Podľa bývalého majiteľa sklárne Jána Kossucha (1813 – 1863) bola pomenovaná ako „Firma Ján Kossuch“. Na prelome 19. a 20. storočia prebiehala výroba v dvoch budovách, v ktorých pracovalo približne 60 robotníkov, z toho 15 – 20 bolo žien.

Po vzniku prvej ČSR požiadala firma Ján Kossuch v roku 1924 Ministerstvo obchodu v Prahe o povolenie používať nový štátny znak – českého leva s nápisom „Made in Czechoslovakia“ na výrobkoch určených pre zahraničie. Značkou spoločnosti bola pečať s kruhopsom „Ján Kossuch, komanditná spoločnosť“. V pečatnom poli sa nachádzala časť znaku mesta Kremnica: veľké písmeno C a pod ním polkoleso. V roku 1927 vo firme, ktorá dostávala objednávky predovšetkým zo zahraničia, pracovalo 48 robotníkov. Komanditná spoločnosť sa v roku 1930 zmenila na akciovú spoločnosť. Pečatné pole na novej pečati ostalo nezmenné, iba nápis bol nový: „Ján Kossuch, akciová spoločnosť“. V tom období továrň pozostávala z prevádzkových budov, troch obytných domov s kancelármi, stajní a z bytu pre kočiša. Na začiatku 30. rokov svetová hospodárska kríza zasiahla aj kremnickú továreň. V rokoch 1938 – 1939 zasa predaj tovaru z kremnickej továrne v zahraničí upadol a v roku 1940 továreň prestala pracovať, pretože export do zahraničia bol zastavený a predaj na domácom trhu sa takisto neuplatnil. Výroba v továrni bola potom obnovená v septembri 1941, kedy sa začal vyrábať prepychový tovar kvôli ziskovosti továrne. Tieto výrobky sa však veľmi ťažko predávali. Počas vojny bola továreň v prevažnej miere zničená.

Výmerom Poverenia SNR pre priemysel a obchod v Bratislave z 31. augusta 1945 bol podnik začlenený pod národnú správu. Dr. Fedor Markovič, ministerský komisár z Bratislavy, bol vymenovaný za správcu. Podnik „Ján Kossuch, účastinná spoločnosť Cinobaňa – Katarínska Huta“ bol potom 27. októbra 1945 podľa vyhlášky Ministerstva priemyslu č. 341/1946 začlenený medzi poštátnené podniky spolu s nehnuteľnosťami slúžiacimi pri prevádzke. Kameninová továreň v Kremnici sa v zmysle dekrétu č. 100/1945 Sb. stala majetkom Slovenských tehelní, n. p. Pezinok. Od roku 1946 bola továreň opäť v prevádzke a uvažovalo sa o rozšírení výroby v priebehu ďalších rokov. Začiatkom 50. rokov sa továreň svojím výrobným sortimentom usilovala vyhovieť požiadavkám odberateľov. Nakoľko však továreň bola vo výrobe neustále stratová, ani výrobky neboli kvalitné a ťažko sa predávali, uvažovalo sa o likvidácii továrne už v roku

1955. Nakoniec bola výroba v kremnickej továrni úplne zastavená až v roku 1956. Budova továrne sa 1. januára 1957 dostala pod správu Štátnej mincovne, ktorá ju využila na zriadenie zlievarne na hliník.

Produkcia továrne do 80. rokov 19. storočia

Kameninová továreň v Kremnici, ako už vieme, začala vyrábať v roku 1815. Najstaršie jej zachované výrobky pochádzajú z obdobia 20. rokov 19. storočia. V dobovej tlači z roku 1822 sa píše: „...kremnická továreň, ktorá je v správe akciovej spoločnosti, vyrába jemné stolové súpravy a nádoby...“ Začiatky boli veľmi ťažké. Továrň, pokiaľ sa

chcela presadiť na domácom aj zahraničnom trhu, musela dokázať čeliť konkurencii iných uhorských výrobní. Z toho dôvodu vznikla myšlienka vyrábať porcelán namiesto kameniny. Pokusy s výrobou porcelánu však neboli úspešné a tak sa továreň vrátila k výrobe kameniny. V druhej polovici 20. rokov a začiatkom 30. rokov bola Kremnica v úzkom spojení s Miškovcom. Imrich Biszterszky, ktorý spolu s Jozefom Butkayom založil v roku 1833 kameninovú továreň v Miškovic, bol v roku 1827, no zrejme už aj predtým, vedúcim skladu kremnickej kameninovej továrne. Najstaršie zachované kremnické výrobky, ktoré sa nachádzajú v zbierkach viacerých

Kameninový podnos z obdobia po roku 1850

múzeí na Slovensku aj v Maďarsku, nesú vtlačенú značku KR. Zväčša sú vyzdobené tzv. staroviedenským, hardmuthovým dekorom, ktorý vytvára na okrajoch nádob podglazúrnú kobaltovomodrú bodkočiarkovú bordúru. Niektoré zo zachovaných nádob sú dekorované viacfarebnou kvetinovou, živočíšnou či figurálnou maľbou. Nevieme presne, v akom období sa v kremnickej továrni používala značka KR. Podľa E. Králikovej sa používala v rokoch 1820 – 1850. Niekedy sa k tejto značke pridávala vedľajšia značka polkruhového tvaru, ktorá pripomína polmesiac. Počas používania značky KR sa začala používať aj vtlačená značka KREMNI TZ, podľa nemeckého názvu mesta Kremnica. To, odkedy sa používala značka KREMNI TZ, nám tiež nie je jasné. Na dĺžku jej používania zasa existujú dva názory. Podľa E. Králikovej značka sledovala oficiálny mestský znak – nemecký nápis Kremnitzer používaný do roku 1880. Používala sa teda do roku 1880. Podľa ostatnej slovenskej a maďarskej literatúry sa značka KREMNI TZ používala až do roku 1884. Z kremnickej továrne vychádzajúce výrobky s už spomínaným hardmuthovým dekorom boli označené aj touto značkou. Ďalším dlho pretrvávajúcim motívom v kremnickej produkcii bol motív maľovaného kobaltovomodrého viničového úponku alebo zeleného viničového úponku. Tento motív sa aplikoval tiež na okraje riadu. Zachované výrobky s týmto motívom však nesú iba označenie KREMNI TZ. Táto značka sa vyskytuje aj pri tanieroch a misách s plastickým viničovým listom v centre zrkadla. Podľa anglic-

kej kameniny sú okraje týchto tanierov a mís prelamované a vyplnené reliéfom košíkového pletiva. V Kremnici sa vyrábali aj ďalšie predmety napodobňujúce anglickú kameninu. K nim patria hlavne prelamované a mriežkované košíky a vázy antikizujúcej formy. Kremnická továreň vyrábala aj suvenírové predmety: misy s plastickým alebo iba maľovaným motívom kremnickej krajiny, plastiky baníkov. Z produkcie nechýbala ani tzv. sanitárna keramika (lekárnické misky, dózy). Továrne v období po polovici 19. storočia sa zaoberala aj výrobou výrobkov určených nie na bežné používanie. Do tejto produkcie patrili aj obedové misy zdobené čínskymi plastickými a maľovanými motívami a tiež v celom Uhorsku jedinečné rebrované misy s biblickými výjavmi v kobaltovo–zlatom farebnom prevedení. Okrem spomenutej úžitkovej a dekoratívnej kameniny priniesla kremnická produkcia do 80. rokov 19. storočia ešte mnoho ďalších výrobkov rôzneho druhu.

Obdobie pôsobenia Vojtecha Angyala v kremnickej kameninovej továrni

Kremnická továreň počas svojej existencie zamestnávala veľa - menej i viac významných - maliarov, ktorých maľba však nedosahovala takú akademickosť a zároveň osobitosť ako činnosť, ktorú prevádzal v továrni akademický maliar Vojtech Angyal. Produkcia továrne dosahovala počas jeho pôsobenia umelecký charakter, aký nemal páru v celom Uhorsku. Vojtech Angyal (Béla Angyal), narodený 17. 12. 1847 v dolnouhorskom Stoličnom Belehrade (Székesfehérvár), prišiel do Kremnice v roku 1873. Tu začal pôsobiť ako výtvarný pedagóg. Prostredie Kremnice a jej okolia si veľmi rýchlo obľúbil, pričom sa začal venovať kresbe a maľbe realisticky zachytávajúcej tunajšiu krajinu a život tunajších ľudí.

Jeho maľby majú pastózný prednes, skladajú sa z farebných plôch (teplých farieb: žltej, okrovej, červenej, hnedej a studených farieb: zelenej, modrej), ktoré sú len zriedka lemované čiernymi kontúrami. V roku 1884 V. Angyal spolu so svojou sestrou Emou Angyalovou založili čipkársku školu nielen v Kremnici ale aj v okolitých banských obciach.

V období 80. rokov V. Angyal začal aj svoju návrhársku a maliarsku činnosť v kremnickej kameninovej továrni, ktorá v tom čase s najväčšou pravdepodobnosťou vyrábala nielen kameninu, ale aj fajansu. Angyal navrhoval luxusnú dekoratívnu keramiku i bežnú úžitkovú keramiku. Podľa jeho návrhov sa potom zdobili keramické polovýrobky. Niektoré kusy, najmä misy menších a väčších formátov, aj sám maľoval. Jeho práce sú datované a signované kaligrafickými iniciálami AB, BA (Béla Angyal). Väčšina z nich je označená aj polkolesom a písmenom C alebo erbom mesta. Angyal obohatil kremnickú produkciu

o formálne a výzdobné motívy, pri ktorých sa inšpiroval produkciou porcelánových, kameninových i fajansových výrobni počas svojich ciest po Európe. Predmety, vyrobené podľa jeho návrhov, tak niesli znaky talianskej dielne v Montelupo, čínskej chinoiserie jemnej kobaltovej farby z holandského Delftu, znaky nemeckého Norimbergu, originálnych stupavských motívov fajansárskej rodiny Kostkových i starého habánskeho dekoru. K nim patria najmä tanieri a misy. Po roku 1880 sa začala aj výroba ľudovej keramiky, navrhovanej inými autormi. Obľúbené boli kvetinové motívy. Kohútími motívami sa zapodieval V. Angyal. Kremnické výrobky s kohútím motívom sa našli aj v New Yorku, kde mala Firma Ján Kossuch vzorkovňu. Angyal tvoril návrhy výrobkov do nástupu secesného štýlu. Zaoberal sa aj tureckými výzdobnými motívami. Na konci 19. storočia kremnická továreň produkovala ďalšie výrobky, ktoré nenavrhoval V. Angyal. Boli to predmety zdobené listovou technikou, predmety s tlačným dekorom a iné. Od 80. rokov 19. storočia do roku 1918 sa v továrni používali rôzne značky: najprv KÖRMÖTZ, KÖRMÖCZBÁNYA, rôzne značky V. Angyala, značka E. Judity; erb, polkoleso a C, pod tým nápis HUNGARY; ďalej rôzne iné značky (polkoleso, polkoleso a C, leto-počet) s iniciálami známych aj dosiaľ neznámych autorov a samotná značka vtlačeného polkolesa a C od 80. rokov. K výrobným značkám sa niekedy pridávali vedľajšie značky geometrickej či rastlinnej formy.

Secesné obdobie

Na začiatku 20. storočia sa továreň zameriavala na produkciu výrobkov v secesnom štýle, popri tom však produkovala aj iné výrobky. Naďalej sa vyrábala keramika s maľovanými kvetinovými a živočíšnymi motívami,

pretrvával kohútí motív v rôznych podobách. Možno spomenúť špecifickú produkciu džbánov holbového typu. Kremnické secesné výrobky boli jedinečné v tom období, turisti si ich kupovali a odnášali domov. Zachované kusy sú v súčasnosti vyhľadávaným artiklom v starožitníctvach. Továreň pre secesnú produkciu čerpalá námety z prírody a prepojila ich s človekom. Tieto námety sa prejavili nielen v plastickej a maľovanej výzdobe predmetov, ale tiež vo forme týchto predmetov. Sortiment výrobkov bol veľmi široký, vyrábali sa tanieri, dezertné tanieriky, misy, podnosy, džbány, konvičky, dózy, vázy, popolníky, toaletné súpravy, dekoratívne plakety, sošky, kvetináče

Tanier z 80. rokov 19. storočia, autorom výtvarného návrhu je V. Angyal

atď. Z rastlinných motívov objavujúcich sa na výrobkoch by som spomenula motívy rozličných kvetín, plodov, listov, vetvičiek, viničové a leknínové motívy. Niektoré tanieri a misy akoby boli súčasťou rozkvitnutých lúk či záhrad plných pestrofarebných kvetov, ovocia a mo-

týľov. Ďalším motívom bol človek. Veľmi zaujímavé sú aj džbány a konvičky zvieracích foriem (napr. papagáj, škrekok, kocúr, mačka, tučniak). Drobná plastika sa vyrábala jednak ako samostatne stojaca, jednak ako súčasť úžitkovej keramiky (fľaštičiek na parfum, popolníkov...). Secesné obdobie v Kremnici pretrvalo do 20. až 30. rokov 20. storočia, kedy sa vyrábala aj riad v štýle art-deco. Secesné a art-deco výrobky kremnickej továrne boli najčastejšie značené vtlačeným polkolesom a C; pri tejto značke sa mohli objaviť aj rozličné iniciály; počas prvej ČSR – polkruhový nápis CZECHOSLOVAKIA a i.

Produkcia v období od vzniku prvej ČSR až do zániku továrne

Počas prvej ČSR sa v produkcii kremnickej továrne naďalej objavovali maľované kvetinové motívy, ale v obmenenej forme. Pribudli nové motívy: maľovaný kvetinový motív v koralovočervenej farbe; centrálny kvetinový motív lemovaný okrajovým pásom žltej, červenej alebo čiernej farby. V tomto období sa kremnické výrobky značili vtlačeným polkolesom a C, tlačným nápisom Made in Czechoslovakia alebo tlačným polkruhovým nápisom CZECHOSLOVAKIA. Produkcia 30. až 50. rokov dosahovala podstatne nižšie umelecké kvality ako predchádzajúca produkcia. V 40. rokoch sa okrem riadu vyrábala aj drobná plastika, napríklad súsošia tanečníkov v ľudovom kroji, popolníky s plastikou slona a popolníky s plastikou ľadového medveďa... V období 40. a 50. rokov sa dekor nanášal na polovýrobok aj fúkaním cez fóliu. Tu už vskutku možno hovoriť o „továrenskej“ výrobe v pravom slova zmysle. Po znovuoživení Československa do zániku továrne sa výrobky označovali značkou polkolesa a C, nad ktorou sa vyskytoval už slovenský nápis KREMNICA.

Literatúra a pramene:

- Braunová, A.: Kouzlo keramiky a porcelánu. Práce, Praha 1985.
- Brestyánszky, I. P.: Ismerjük meg a kerámiát - A kerámia és a porcelán története. Gondolat, Budapest 1976.
- Csányi, K.: A magyar kerámia és porcelán története és jegyei. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest 1954.
- Francová, Z.: Holíčska, Vranovská a kremnická kamenina v zbierkach Mestského múzea v Bratislave. Pamätkový ústav v Brně, 2000.
- Güntherová – Mayerová, A.: Slovenská keramika, zväzok 4. T. Sv. Martin 1942.
- Horváthová, M. – Pöss, O.: Kremnická kamenina. Slovenské národné múzeum – Historické múzeum, Oddelenie dejín a kultúry Karpatských Nemcov. Bratislava 1996.
- Katona, I.: A magyar kerámia és porcelán. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest 1978.
- Kopín, R.: Dejiny keramiky na Slovensku - od praveku po dnešok. Oriens, Košice 1999.
- Králiková, E.: Kremnická fabrika na kameninu. In: Kremnické múzeum - zborník k 110. výročiu vzniku múzea. NBS – Múzeum mincí a medailí, Kremnica 2000.
- Kybalová, J.: Evropská kamenina. Aventinum, Praha 1991.
- Lamoš, T.: Archív mesta Kremnice - sprievodca po fondoch a zbierkach. Slovenská archívna správa Povereníctva vnútra, Bratislava 1957.
- Mihalik, S.: A körmöcbányai kőedénygyártás kezdő korszaka. In:

Ponukový katalóg kremnickej kameninovej továrne, začiatok 20. storočia

Folia archaeologica X. Képzőművészeti alap kiadóvállalata, Budapest 1958.

- Mihalik, S.: Kőzdelem körmöcbányai kőedénygyártásért. In: Folia archaeologica XI. Képzőművészeti alap kiadóvállalata, Budapest 1959.

- Pokorný, Š.: Kremnická keramika (vydané pri príležitosti výstavy kremnickej keramiky, usporiadanej v Mestskom múzeu v Kremnici). Mestské múzeum v Kremnici, 1970.

- Slovenské národné múzeum – Historické múzeum Bratislava, Archív.

- Štátny archív Banská Bystrica – pobočka Kremnica, fond Pozostalost' Michala Matunáka, krabica č. 2.

- Žilák, J. – Horváthová, M.: Krása kameniny z Kremnice. Pamiatky a múzeá, ročník 1996, číslo 4.

- Žilák, J.: Z dejín kameninovej továrne v Kremnici. In: Zborník Slovenského banského múzea XVIII/1997. Erland, Banská Bystrica 1997.

Summary

Factory producing earthenware in Kremnica

There existed some specific ceramic factories in Kremnica in the 19-th and 20-th centuries. However, the earthenware factory was the most famous. This factory was probably founded after finding the quality clay in Dolná Ves near Kremnica in 1815. The beginnings were difficult. The factory was trying to produce the porcelain, but the attempts were failed. Then the factory continued producing the earthenware. The production until 1880's included mainly the articles decorated with blue „hardmuth“ decor, articles with blue or green vine motif and articles imitating the English earthenware. From 1880's to the beginning of art nouveau period Béla Angyal a significant painter worked here as a designer and painter. The art nouveau products of the factory were unique at that time. From 1930's the products were of low artistic quality, the articles were for the most part decorated with folk motifs. The production in the factory was finished in 1956, because a company was unprofitable.

Z dejín evanjelického kostola v Kremnici

Daniel Kianička

Dňa 1. októbra 2006 sme si pripomenuli okrúhle 180. výročie vysvätenia nového murovaného evanjelického kostola v Kremnici. Nahradil staršiu drevenú stavbu, ktorá bola značne schátraná. Základný kameň novostavby bol položený 1. mája 1823, základný kameň oltára o dva a pol roka neskôr - 1. novembra roku 1825. Definitívne bola stavba hotová na konci septembra 1826. Kostol tak mohol byť slávnostne vysvätený 1. októbra uvede-

zný Lutherov prívrženec. V Kremnici opätovne účinkoval v rokoch 1524 – 1525, pričom kázal i vo Zvolene a Banskej Bystrici. Čoskoro nato sa stredoslovenské banské mestá, teda i Kremnica, ktorá stála na ich čele, priklonili k evanjelickému vierovyznaniu. Základy evanjelického cirkevného seniorátu týchto miest boli položené v roku 1536, oficiálne formulované vierovyznanie (Confesio heptapolitana) pochádza z roku 1559. Všetky pôvodné kremnické katolícke kostoly prešli plynule do správy novokonštituovanej evanjelickej cirkvi. K opätovnej rekatolizácii došlo potom až v druhej polovici 17. storočia. Na jej začiatku stál príchod rehole fran-tiškánov do mesta v roku 1649. Po dramatických politických a vojenských udalostiach, bezprostredne súvisiacich s tzv. protihabsburskými uhorskými stavovskými povstaniami, boli kremnickí evanjelici nútení vrátiť všetky tunajšie kostoly do rúk katolíckeho meštianstva. Stalo sa tak v roku 1673 a po kratších prechodných obdobiach opäť v rokoch 1678, 1683 a napokon definitívne v roku 1709.

Na nepriaznivý vývoj reagovala evanjelická obec tým, že si už v roku 1682 postavila v Kremnici drevenú modlitebňu. Stavbu pomohla zafinancovať barónska rodina Hellenbachovcov, ktorá predala obci aj pozemok na výstavbu modlitebne. Rokmi budova schátrala a ako sa píše v prameni „pri každom silnejšom vetre jej hrozilo zrútenie“. V roku 1819 preto kremnický mešťanosta, prísediaci viacerých stoličných súdnych tabúl a inšpektor kremnickej evanjelickej obce Ján Gottfried Freiseisen predostrel na jednom z konventuálnych zasadaní myšlienku výstavby nového kostola. Návrh bol schválený a zároveň sa dohodlo, že kostol bude postavený z kvalitného materiálu. Objavil sa však tradičný problém s financovaním projektu. Majetok kremnického zboru

nebol veľký, samotná obec bola takisto pomerne malá – mala o niečo menej ako 1000 veriacich a i to prevažne chudobných baníkov. So žiadosťou o pomoc boli preto oslovení spoluveriaci doma v Uhorsku, ako i Sedmohradsku a nemeckých dedičných krajinách. Zbierka bola povolená reskriptom (č. 16508) Miestodržiteľskej rady z 29. júna

Evanjelický kostol v Kremnici, foto riaditeľa kremnického múzea Otta Hellensteina z roku 1965

neho roku. V príspevku publikujem nové fakty o vzniku tejto zaujímavej architektonickej a historickej pamiatky Kremnice.

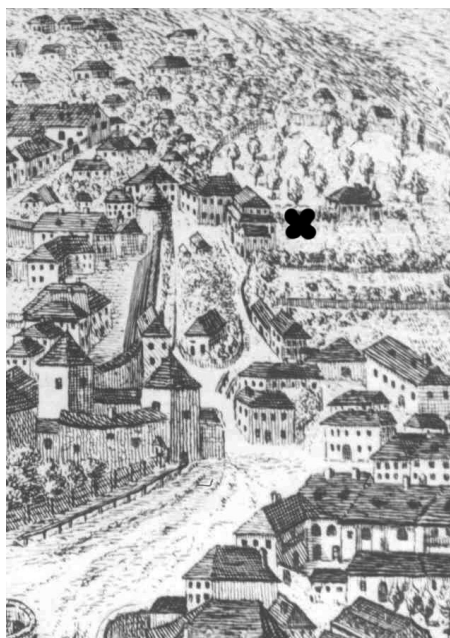
Cirkevná reformácia sa rozšírila do Uhorska už krátko po Lutherovom vystúpení v roku 1517. Údaj z mája roku 1522 dokladá, že v Kremnici v tomto období pôsobil ako kazateľ Konrád Cordatus,

nebol veľký, samotná obec bola takisto pomerne malá – mala o niečo menej ako 1000 veriacich a i to prevažne chudobných baníkov. So žiadosťou o pomoc boli preto oslovení spoluveriaci doma v Uhorsku, ako i Sedmohradsku a nemeckých dedičných krajinách. Zbierka bola povolená reskriptom (č. 16508) Miestodržiteľskej rady z 29. júna

1821, vyzbierané prostriedky však neboli dostačujúce. Zdalo sa, že výstavba kostola bude musieť byť odložená. V dňoch 19. a 20. augusta roku 1822 navštívil Kremnicu uhorský palatín a miestodržiteľ arcivojvoda Jozef. Keď si jeho manželka, württemberská princezná Mária Dorotea všimla, v akom zlom stave je drevený (čiastočne v spodnej časti murovaný) evanjelický kostol, dala si zavolať evanjelického kazateľa Daniela Dobryka. Ten jej naznačil, že by si kremnickí evanjelici radi postavili nový murovaný kostol, no nemajú dost financií. Princezná sa preto rozhodla, že venuje na tento účel sumu 200 zlatých. Peniaze mala vyplatiť Kremničanom správkyňa jej dvora grófka von Beckers. Tento dar, ako i 40 zlatých od bavorského kráľovského vyslanca slobodného pána von Steinlein, boli podnetom k ďalšiemu hľadaniu finančných zdrojov. K obom darom, ako i 6000 zlatým vyzbieraných počas už uvedenej zbierky, pribudli postupne peniaze aj od zámožnejších členov kremnickej evanjelickej obce (chudobnejší pomohli pri výstavbe fyzickou prácou) a tak mohla byť stavba napokon realizovaná. Celkové náklady sa vyšplhali na 24 000 zlatých, pričom sa cirkevná obec zadlžila vo výške 3000 zlatých. So stavebnými prípravami sa začalo v apríli roku 1823. V nasledujúcom roku zomrel kremnický evanjelický inšpektor Ján Gottfried Freiseisen. Na jeho miesto nastúpil Žigmund Moeß, viceinšpektorom sa stal Jánov syn Kristián Freiseisen. O dokončenie kostola sa okrem nich a ostatných členov evanjelickej obce zaslúžili aj veriaci rímskokatolíckeho vyznania. Najmä členovia mestskej rady, banskí a minciarski úradníci a viacerí mešťania venovali na stavbu peňažité dary. Okrem

Drevený evanjelický kostol v Kremnici,
výrez z veduty zo začiatku 19. storočia

toho napríklad v roku 1824 mesto Kremnica nariadilo poddaným v Háji v Turci, aby zdarma zabezpečili pre stavbu kostola v Kremnici hasené vápno a postarali sa aj o jeho dopravu do Kremnice a to preto, že im kremnická evanjelická obec pomohla finančne pri stavbe ich evanjelického kostola. Ako symbolický výraz vďaka za podporu zo strany kremnického magistrátu darovali evanjelici do mestského archívu tlačenú kázeň, ktorá odznela v novom evanjelickom kostole 1. októbra 1826 (19. nedeľu po sv. Trojici) pri príležitosti jeho vysvätenia. Kostol vysvätil superintendent Adam Lowich, ktorý pri oltári predniesol slávnostnú modlitbu. Kázeň mal na výslovnú požiadavku kremnickej evanjelickej obce banskoštiavnický kazateľ Michal Sterzel. Zbor mal veriach slovenskej i nemeckej národnosti, preto bol obrad vedený v slovenskom i nemeckom jazyku. V slovenskej časti odznali aj nasledujúce zaujímavé slová: „Nu poďme již v radosti do chrámu pripraveného, vesměs této svátosti k vzdelání Ducha našeho...“ Slávnosti sa zúčastnili členovia obce, viacerí významní úradníci, ako i duchovní a svetské osoby z ostatných banských miest a okolia.

Kremnický evanjelický kostol bol postavený v klasicistickom ar-

chitektonickom slohu. Jeho pôdorys má tvar zjednodušeného gréckeho kríža. Na priečeli sú dve dvojice pilastrov so zdobenými hlavami, nad nimi je masívna rímsa a tympanón. Vnútri je centrálny priestor zaklenutý kupolou. Pri oltári s dvojicou iónskych stĺpov a novším oltárnym obrazom od Vojtecha (Bélu) Angyala z roku 1886 sú dve sakristie. Nad vstupom je empóra s organom a hore po stranách dva tribúnové priestory. Niektoré predmety z inventára kostola majú neskororenesančný pôvod, polygonálna krstiteľnica je z polovice 18. storočia. V odbornej literatúre bola nadhodená hypotéza, že projektantom kostola bol architekt Michal Pollack, autor evanjelického kostola v Banskej Bystrici. Štefan Oriško však vyslovil názor, že stavbu previedol niektorý z domácich murárskych majstrov, pretože stavba má jednoduchší, konzervatívnejší charakter. Jeho predpoklad sa ukázal ako správny, pretože sa mi podarilo v protokole kremnickej evanjelickej obce z roku 1826 nájsť záznam o tom, že stavbu previedol banskoštiavnický meštiansky murársky majster Franz Hauser. Keďže sa v podrobnom protokole už žiadny iný staviteľ či architekt nespomína, je pravdepodobné, že je autorom aj projektovej predlohy kostola.

Literatúra a pramene:

Oriško, Š.: Kremnica – pamiatková rezervácia. Tatran, Bratislava 1984.
Szarvas, R.: 170. výročie posvätenia evanjelického chrámu v Kremnici 1826 – 1996. Evanjelická cirkev a. v., Kremnica 1996.
Krivošová, J.: Evanjelické kostoly na Slovensku. Transcius, Liptovský Mikuláš 2001.
Sterzel, M.: Predigt bey Einweihung der neuerbauten Kirche zu Kremnitz. Trnava 1826.
Štátny archív Banská Bystrica – pobočka Kremnica, fond Mestské knihy (1423 – 1951), Kuriálny protokol z roku 1824 a 1826; fond pozostalosti Michala Matunáka, Cirkevné dejiny mesta Kremnice, rukopis (strojopis) z roku 1932..
Archív kremnickej evanjelickej farnosti, Protokol evanjelickej obce z roku 1826.

Zusammenfassung

Aus der Geschichte der evangelischen Kirche zu Kremnitz

Am 1. Oktober 2006 feierten wir das 180. Jubiläum der Einweihung der neuen gemauerten evangelischen Kirche in Kremnitz. Sie ersetzte das ältere Kirchengebäude, das ganz verfallend war. Der Grundstein vom Neubau wurde am 1. Mai 1823 gelegt, der Grundstein des Altares dann am 1. November 1825. Der Bau wurde endlich Ende September 1826 fertiggestellt und am 1. Oktober des angeführten Jahres eingeweiht.

Die Protestanten benützten ursprünglich die alten katholischen Kirchen in der Stadt. Als sie ihnen entnommen wurden, bauten sie ein holzernes Bethaus auf. Anfang des 19. Jahrhunderts war es aber völlig morsch, daher initiierte evangelischer Kircheninspektor Johann Gottfried Freiseisen den Aufbau der neuen Kirche aus festem Material. Die Kremnitzer evangelischen Kirchengemeinde war zu gegebener Zeit relativ klein, sie umfaßte weniger als 1000 Gläubigen. Aus diesem Grund mußte eine finanzielle Sammlung in Ungarn, Siebenbürgen und auch in deutschen Ländern ausgeschrieben werden sein. Württembergische Prinzessin Maria Dorotea, Gemählin von ungarischem Statthalter Erzherzog Josef widmete zu diesem Zweck 200 Gulden. 40 Gulden hat Gesandte aus Bayern Freiherr von Steinlein gegeben. Dazu sind ebenfalls Geld von Mitgliedern der hiesigen evangelischen Gemeinde und auch von Katholiken - vom Stadtrat, von Bergbau- und Münzbeamten, Bürger usw. gekommen. Die gesamte Kosten betrugen endlich die Summe 24 000 Gulden. Die Kremnitzer evangelische Kirche wurde im klassizistischen architektonischen Stil aufgebaut. Ihr Grundriss hat die Form des vereinfachten griechischen Kreuzes. Einige Gegenstände aus dem Kircheninventar sind von der Spätrenaissance Herkunft, das Taufbecken stammt aus dem 18. Jahrhundert. Im Protokoll aus 1826, das im Archiv der evangelischen Kirche in Kremnitz aufbewahrt ist, ist eingeführt, dass der Kirchenbau von Stadtmaurermeister aus Schemnitz Franz Hauser gemacht geworden ist.

Kremnica - staviteľka kúpeľov

Barbora Glocková

Koncom 19. storočia a v 20. rokoch 20. storočia mesto Kremnica iniciovalo v Turčianskych Tepliciach, ako dlhodobý majiteľ kúpeľov (Teplíce boli súčasťou kremnického majetku od 16. storočia až do roku 1949), dve veľké a nákladné podujatia - výstavbu terajšieho Kollárovho domu (1885 - 1889), zvaného Alžbeta (obr. 1), ku ktorému bol dostavaný hotel Grand (1925 - 1927), dnešná Malá Fatra (obr. 2). V tom období to boli jediné kúpeľné domy Teplíc spĺňajúce najvyššie dobové požiadavky, ako bolo napríklad ústredné kúrenie zavedené postavením Grandu. Dnes patria popri kúpeľnom dome Veľká Fatra zo 70-tych rokov 20. storočia k hlavným priestorom turčianskeho kúpeľného liečiteľstva. Navyše povestný Modrý kúpeľ, ktorý bol postavený súčasne s kúpeľným domom Kollár a s ktorým je aj prepojený, predstavuje už akýsi emblém či značku turčianskych kúpeľov.

V príspevku sa budem bližšie venovať druhému stavebnému podujatiu, výstavbe hotela Grand a najmä politike mesta pri rozhodovaní o prijatí tohto náročného projektu, ktorého realizácia zadĺžila mestskú pokladnicu takmer na tri desaťročia. Mestská investícia do výstavby činila 4 milióny korún (na ilustráciu mesačný príjem záhradníka kúpeľného parku bol v tom čase 500 Kč), z čoho tvorila pôžička od Všeobecného penzijného ústavu v Prahe 2,5 milióna korún. Mesto ako vlastník kúpeľov muselo kalkulovať s výstavbou hotela ako s investíciou v pravom slova zmysle, ktorá sa neskôr zúročí tak, že prinesie úžitok aj obyvateľom Kremnice a stane sa spolu s mestskými lesmi jedným zo zdrojov mestských príjmov. Pri rozhodovaní bolo nevyhnutné posudzovať tento projekt aj očami podnikateľa, čiže v tomto prípade mesta, čo si samozrejme vyžadovalo osobné angažovanie sa starostu a jednotlivých členov mestskej rady, ktorí sa postupne museli vzdelávať aj v oblasti kúpeľníctva. Treba si uvedomiť, že v tomto období kúpele neboli v súkromnom prenájme, ale boli spravované mestom, majiteľa zastupoval starosta a úlohu správcu zastával člen magistrátu, Alexander Seltsman.

Myšlienka vytvoriť majestátny kúpeľný dom na pôdoryse U s centrálnym ramenom ako ústredným spoločenským priestorom (vtedajším tzv. kúrsalónom) a ubytovacími možnosťami vo všetkých troch ramenách je staršia ako projekt Grandu. Objavila sa už koncom 19. storočia pri stavbe hotela Alžbeta (Kollárov dom) so Zeleným kúpeľom (dnes Modrý kúpeľ podľa farby kupoly), kedy sa napokon pristúpilo len k výstavbe trojpodlažného hotela s bazénmi a ubytovacími

možnosťami (k projektu Alžbety sa ešte detailnejšie vrátíme v nasledujúcich číslach Kremnického letopisu). Ostatné, najmä pre kúpele tak dôležité spoločenské stretnutia, koncerty, tanečné zábavy a divadelné predstavenia sa odohrávali v menej stavebne a finančne nákladnej, prevažne drevenej a naprieč orientovanej prístavbe nazývanej Veranda (obr. 1). Po troch desaťročiach jej fungovania sa však ocitla v takom zlom technickom stave, že kúpeľná komisia na svojom stretnutí vo februári roku 1925 označila podmienky pre ďalšiu existenciu Verandy,

tohto verejne exponovaného priestoru, za nevyhovujúcu a začala zvažovať výstavbu novej budovy. O mesiac neskôr sa na mestskú radu obrátil aj netrpezlivý okresný náčelník žiadajúci Kremnicu, aby sa čím skôr vysporiadala s týmto problémom: „Mesto malo by tu všetky, do cesty sa stavajúce prekážky prekonať a budovu ako nezhytne nutné a prospešné zariadenie čím prv postaviť, súc táto v Stub. Tepliciach jediným prostriedkom k poskytnutiu zábavy, alebo len ukrátenia času kúpeľným hosťom, zvlášť za neprajného počasia.“

A na splnenie jeho požiadavky si počkal len čosi viac ako rok, lebo už v júli roku 1926 sa mestské zastupiteľstvo pribralo k posúdeniu dvoch alternatívnych riešení:

znovupostaviť spoločenskú dvoranu a zaviesť v hoteli a kúrsalóne centrálné kúrenie alebo uprednostniť veľkorysejšiu možnosť – pustiť sa do novostavby liečebného domu Grand. Argumentov za druhý variant sa na zasadnutí magistrátu nazbieralo dosť. Hlavným boli, okrem

nepripustného stavu Verandy a jej nákladnej opravy, nedostačujúce ubytovacie kapacity odrádzajúce hostí. Tým sa ukracovala aj mestská pokladnica, pretože v tom roku kúpele so 70 lôžkami a sezónnou prevádzkou zaznamenali slušný obrát – 300 tisíc korún (z toho 100 tisíc korún boli investície). Zvýšením počtu lôžok približne o polovicu, t. j. na 120 a zavedením ústredného kúrenia, ktoré by zabezpečilo celoročný chod hotela, sa mohol zisk prinajmenšom znásobiť (finančná rada pripúšťala 400 tisíc korún), čo by postačovalo na pokrytie

pravidelných úhrad úveru. Nakoniec sa mestské zastupiteľstvo so starostom Jozefom Horváthom na návrh kúpeľnej a finančnej komisie uznieslo predsa len pustiť do tohto riskantného podniku (však mesto sa išlo zadlžovať Všeobecnému penzijnému ústavu na 25 rokov!) a schválilo rozšíriť liečebné kúpele o novostavbu a zaviesť centrálné kúrenie aj na prízemí a 1. poschodí Alžbety. Z pohľadu mesta to bola krátkodobá záťaž s predpokladaným dlhodobým efektom, čiže investícia v pravom slova zmysle. Svoj seriózny záujem mestský magistrát

Kúpeľný dom Alžbeta (dnešný Kollár) v Turčianskych Tepliciach, vpravo s časťou Verandy (dobová pohľadnica, koniec 19. – začiatok 20. storočia)

Hotel Grand (dnes Malá Fatra) pravdepodobne krátko po dostavbe (po roku 1927)

potvrdil skutočne „horúcimi“ termínmi – so stavbou sa malo započat' už v septembri s tým, že budova bude pokrytá už koncom roku a celá stavba skoro do roka (do 1. novembra 1927) odovzdaná aj so zariadením. A to sa aj s malým oneskorením podarilo (k podrobnému priebehu stavby Grandu sa na stránkach nášho časopisu ešte vrátíme).

V každom prípade táto, v istom slova dobrudružná akcia, otvárajúca nové možnosti v rámci pôsobnosti mesta, vyburcovala k zodpovednosti samotného pána starostu a zároveň predsedu kúpeľnej komisie Jozefa Horvátha a vzbudila v ňom podnikateľský záujem. Ten sa vzápätí po augustovom konkurze stavebných firiem (zákazku dostala stavebná spoločnosť z Turčianskeho sv. Martina – Hlavaj&Palkovič&Uličný) vybral na cestu po česko-slovenských kúpeľoch, a to v rámci svojej osobnej dovolenky (!), aby si vytvoril komplexný názor na vtedajšie kúpeľníctvo a dobový štandard v tejto oblasti, a to z nasledovných dôvodov :

„Sme si všecia členovia správy vedomí tobo, že finančný stav mesta nedovolí nám experimentovať v týchto zaostalých kúpeľoch na úkor mesta nielen v ohľade finančného, ale nedovoľuje nám to ani čas, ktorý je dnes v prvom rade cenný a rozhodujúci, pretože dnes tak stojíme, že len ten kto prv na Slovensku zo strany lázeňskej dokáže sa života schopným, tobo je budúcnosť; dnes všetky lázně s najväčšou energiou stavajú a opravujú svoje budovy, parky a kúpele.“

Z jeho trojtýždňového pobytu vo Františkových a Mariánskych Lázních, Karlových Varoch, Trenčianskych Tepliciach, Piešťanoch, v kúpeľoch na Sliachi a našich Štubníanskyh Tepliciach (dnes Turčianskych Tepliciach) vznikol rozsiahly analytický referát pre mestský magistrát, v ktorom sa zaoberal všetkými aspektmi kúpeľného života, konfrontujúc ich s nadobudnutými skúsenosťami.

V štátnom archíve Banská Bystrica - pobočka Kremnica uschovaný referát pána starostu začína ubytovaním - detailným popisom uvedenia host'a do kúpeľného domu, výberom izby, získavaním informácií, keď host'a stále sprevádza „kľúčiarika“, ktorá sa vie spôsobne správať, ovláda viacero jazykov a dohliada na poriadok v hoteli a spokojný pobyt návštevníkov. Nezabúda uviesť, ako má byť zariadená izba, kde okrem bežných vecí nesmie chýbať pohodlná pohovka (obr. 3). A zamýšľa sa aj nad perspektívnym rozvojom kúpeľov, rozrastaním ubytovacích možností, ktoré by však mali byť v rámci menších hotelov na tichšom mieste, napríklad popri prístupovej ceste zo železnice. Doporučuje v blízkej budúcnosti vykúpiť tieto pozemky „na stavby takýchto hotelov, žeby súčasne zaistilo a obranilo proti tomu, aby sa tu nenastavaly smrdľavé hospodárske staviská, ktoré môžu našim kúpeľom poškodiť.“ Pán starosta myslel aj na tak závažnú stránku veci ako je celkový dojem z kúpeľov, ktorý človek postupne nadobúda príchodom zo stanice.

Hneď za ubytovaním sa rieši otázka „kúrsalónu“, ktorý je „meritkom kultúrnej úrovni kúpeľov a symbolom celých lázní. Teda tu pozor!“ Má byť rozdelený na dva priestory: čítareň s pohodlnými kreslami a s

vlastnou, dostatočne veľkou, prinajmenšom štvorjazyčnou knižnicou (slovensko-česko-maďarsko-nemeckou) a miestnosť, kde sa odohrávajú kultúrne podujatia a v prípade nečasu tu môžu kúpeľní hostia stráviť svoj voľný čas pri hudbe. K medzinárodnej knižnici, ktorá by mala byť predmetom každoročného rozpočtu, dodáva: „Nemôžem dosť zdôrazniť to, že v kúpeľoch nesmie byť žiaden sovínismus o politiky tu zplášiť nemôže byť reči. Kúpele sú internacionálne, teda všennárodné.“ Ďalej nepri-

púšťa žiadne hazardné hry, ktoré by mohli „rozčúliť“ pacientov a tak im zhoršiť zdravotný stav a to isté platí o tanečných zábavách, ktoré sa môžu organizovať skôr v kaviarni. Len piano a šach, knihy a noviny a to v dôsledne projektovanom priestore s maľbou, obrazmi a zrkadlami a dostatočným počtom stoličiek. Treba dodať, že kúrsalón mohol navštevovať len host', ktorý si platil špeciálnu „kúrtaxu“!

Pri kapitole „Reštaurácia“, ktorá je ďalšou dôležitou vizitkou kúpeľov, apeluje pán starosta na dôslednosť pri projektovaní kuchyne, výbere zariadenia, výbere kvalitnej ventilácie a samozrejme voľbe šéfa reštaurácie tzv. „reštauranta. „Lebo „keď“ nebudeme mať dobrú reštauráciu, naša práca venovaná na kúpele a hotel bude márna.“

Stat' „Zariadenia a používania kúpeľov“ začína dôrazom na lekárske predpisy, keďže bez neho nemožno užívať liečebné procedúry. Podrobne zachytáva jednotlivosti od návštevy doktora po vstup do bazénov a upozorňuje, že „do spoločného bazéna nie nesmie vkročiť skoraj kým nebol pod tušom (sprchou).“ Ďalej sa upozorňuje na zariadenie kabínok (kde nechýba pohovka, vešiak, zrkadlo, pluvák, pokrovec, malá stolička na vyloženie nôh), vzhľad bazénov, oddychových priestorov (ktoré musia byť dostatočne priestrané a svetlé), potrebu priestoru pre vykonávanie manikúry, operácií kurích ok a samozrejme priestoru pre holičstvo a kaderníctvo, „lebo to všetko patrí k opatere tela.“ Fundovane sa vyjadruje k liečebným procedúram odporúčajúc nové

metódy, ktoré sú zaužívané v iných kúpeľoch (studená liečba pre nervovo chorých). A nevynecháva ani personál: „Personál má byť zdravý príjemného zvonkajšku, inteligentný, slušný a čo hlavné na prasto spolahlivý. Len naničhodná správa trpí naničhodný personál. Umienil som si veľmi vážne, že nato budem v budúcnosti veľkú váhu klásť a dľa možnosti sám personál vyberať.“ Jozef Horváth si neodpustil nakoniec dodať, že ho nebude zaujímať národnosť, náboženstvo ani známosti potenciálneho zamestnanca. K zariadeniu kúpeľov má podľa neho okrem liečebných priestorov patriť aj

park a možnosti prechádzok do blízkej hory. Pripomína, že ho treba zveľadiť, postupne aj zväčšiť a zopakuje myšlienku, ktorá sa v rôznych obmenách objavuje v jeho texte: „Prehlasujem, že z tejto príčiny čo je v blízkosti našich kúpeľov a je naše nič nie predat', ba čo sa dá len kúpiť, hlavne pozemky.“ Prichádza aj so zaujímavým návrhom vybudovať ako súčasť kúpeľov otvorené kúpalisko pre širokú verejnosť, lebo ide o odlišný typ oddychu v otvorenej prírode (to sa o pár rokov skutočne zreali-

Dobová fotografia izby hotelu Grand

Kúpalisko v kúpeľnom parku (po roku 1929/1930)

zovalo a v parku vzniklo nádherné otvorené kúpalisko – obr. 4, ktoré ešte začiatkom tohto roku pôvabne dotváralo scenériu kúpeľnej zóny Teplic, muselo však uvoľniť miesto globálnemu javu – aquaparku.

Popri správcovi a „reštaurantovi“ tvorí dušu kúpeľov lekár, ako sa o tom píše v ďalšej kapitole referátu. V prípade Štubnianskych Teplic išlo zrejme o zanedbanú stránku tamojšieho liečiteľstva, lebo lekár, ktorý by spĺňal veľmi komplexné dobové požiadavky (profesionál praktik, zároveň vedec aj manažér a propagátor kúpeľov) tu spočiatku pravdepodobne chýbal. Podľa slov pána starostu: „*lekár je osoba, ktorá vedecky vedie kúpele, drží kontakty lázní s vedeckými a lekárskymi kruhmi a lekár je ten, ktorý dopĺňa počet lázeňských hostí cestou svojich lekárskeho zručnosti a lekárskeho kruhu. Lekár má na starosti s pomocou kúpeľnej správy cestou novin, kníh a iných pomôcok liečebnú moc a cenné zvláštnosti kúpeľov s verejnosťou soznamiť a medzi lekárskeho kruhmi čo je najvyššie dôležité rozšíriť a tam zakoreniti.*“ Jedným slovom, od dobrého mena lekára priamo závisela aj dobrá povest' kúpeľov. V propagačných materiáloch štubnianskych kúpeľov sa s ním aj stretujeme (Dr. Ján Boleman), kde vystupuje priamo ako autor textov o liečebných procedúrach alebo je spomenutý ako osoba garantujúca kvalitu kúpeľov.

Posledné dve kapitoly sú venované športu a hudbe. K športu patrili predovšetkým prechádzky do voľnej prírody a na výletné miesta, ktoré boli ľahšie dosiahnuteľné malým autobusom (12 - 15 miest) a ten by, podľa mienky pána starostu, nemal chýbať ani v Tepliciach. Samozrejmosťou bola existencia tenisových kurtov, ihriska pre deti, možnosť rybárčenia v mestskom potoku a ako nóvm sa navrhuje časom zaviesť „*vzduchoplavbu a piesačnú kúpeľ čo nás nebude veľa finančne stáť.*“ K otázke hudby sa len stručne dodáva: „*Keďže nechceme obetovať na hudbu klasickú ktorá by nás omoc viac nestála, tak musíme mať cigáňa prvo triedného.*“

Týchto pár strán výstižného textu, z ktorého sa dalo pekne vychádzať pri koncipovaní stratégie rozvoja kúpeľov s novým liečebným domom, uzatvára pán starosta okrem iného týmto

kladného kameňa hotela Grand na skusy do sveta kúpeľníctva nepochybne prinieslo osoh nielen jemu samému a magistrátu pri organizovaní tohto náročného projektu (dodalo im odvahy a zároveň dopomohlo k väčšej rozhladenosti pri sledovaní výstavby hotela), ale zvýšilo v ich očiach aj hodnotu a potenciál ich vlastného imania: „*Na mojej ceste som si nadobudol to presvedčenie, že z našich kúpeľov sa dajú zrobiť dobré a svetu známe kúpele, že tieto lázne môžu a majú budúcnosť a že môžu byť ešte pýchou nášho mesta, len je na nás, ako túto úlohu prevedieme. Moja nádej k našim kúpeľom sa zvýšila a je pravda, že v nádeji žije človek a daj Bože, aby sme sa v tejto nádeji nesklamali.*“

Možno sa zdá, že súto, veľké slová, „no prináležalaj“, veľkému obdobiu“ Kremnice, ktorá nebola učupená medzi všískami a nečakala, že niečo príde a vytrhne ju z núdze. Bola si vedomá svojich možností a odvážne im vytvárala podmienky, aby „zasvietili“ a dodávali lesk jej dôstojnosti.

Pramene:

Štátny archív B. Bystrica – pobočka Kremnica, fond Mestský úrad - roky 1924, 1925 a 1926 (č. K11, K23 a K28).

Zusammenfassung

Stadt Kremnitz als Erbauerin des Kurortes

Der Kurort Turčianske Teplice gehörte zum Besitz der Stadt Kremnitz von dem 14. Jahrhundert bis ins Jahr 1949. Ende des 19. Jahrhunderts und in den 20-er des 20. Jahrhunderts initiierte Kremnitz zwei große und kostspielige Unternehmen in diesem Kurort – den Aufbau des heutigen Kollár Hauses, das damals Elisabeth genannt

war (1885 – 1889) und die Entstehung des Hotels Grand, heute Malá Fatra. Die beide Kurhäuser waren zu gegebener Zeit die einzige, die den höchsten Forderungen entsprachen.

Die Stadt Kremnitz investierte im Rahmen des Hotel's Grand Projektes 4 Millionen tschechoslowakische Kronen - vergleichsweise Gärtner im Kurortspark verdiente derzeit 500 Kronen pro Monat. Daraus die Bankleihe von der Prager Allgemeinen Pensionsanstalt stellte 2,5 Millionen Kronen dar. Die Stadt verschuldete sich zwar auf 25 Jahre aber sie investierte im vollen Sinne des Wortes. Von der Investition hatten nämlich die Kremnitzer Bewohner im Laufe der Zeit Nutzen. Der Bürgermeister

und der Vorsitz der Badekommission Jozef Horváth absolvierte vor dem Aufbau die Studienreise (als private Urlaubsreise!) durch die tschechoslowakischen Kurorte und machte dann das analytische Referat für den Stadtmagistrat daraus, was beim Bau sehr geholfen hat. Das Gebäude des Hotels wurde Ende des Jahres 1927 gefertigt.

Symbole mesta Kremnice na kľučke vstupných dverí hotela Grand (dnes Malá Fatra) v Turčianskych Tepliciach

podstatným úsudkom: „*Jedno ale veľmi vrele odporúčam váž. komisie. Je veľmi potrebné, aby sa aspoň jeden z nás dobre špecializoval v lázeňskej otázke, aby aspoň jeden bol s nás, ktorý bude mať širší rozhľad o našom lázeňskom hospodárstve a živote a bude bedlive sledovať čo sa v svete deje.*“

Rozhodnutie pána starostu vybrať sa ešte pred položením zá-

Kremnické divadelné a hudobné tradície, 1. časť

Arpád Juríš

Rieka života mesta Kremnice prinášala vo svojich vodách nielen bohatstvo, slávu, ale aj biedu a utrpenie. Bohatstvo mesta sa postupom času minulo, minula sa aj bieda, nezaujal však bohatstvo ľudského ducha realizované v kultúre.

A takéto zrníčko kultúry, zasiaté niekedy dávno aj v Kremnici, časom vyklíčilo a rozrástlo sa v bohatú úrodu. Nie je na tom nič zvláštneho, ak hovoríme dnes o krásnej architektúre kremnického námestia, o vzácnych písomných pamiatkach dokumentujúcich dávne bohatstvo „zlatého“ mesta, ktoré v jednom období písalo históriu, nie je na tom nič zvláštneho, ak spomenieme tradície školstva, maliarstva, hudby, ľudového umenia prejavujúceho sa v rezbárstve, pestrej keramike, výrobe čipiek atď. Ľudský um, nadanie i šikovné ruky našich predkov, ale i niektorých súčasných sú dôkazom nemiznúcej sily duchovného bohatstva, ktoré by sme mali ochraňovať a neustále zveľaďovať.

Pri spomínaní na kremnické kultúrne tradície nechceme sa vracieť do stredoveku. Stačí, ak si pripomenieme život tohto mesta od vzniku prvej Československej republiky, kedy sa začala písať nová kultúra – česká a slovenská. Je známe, že obyvatelia mesta po prvej svetovej vojne žili v dobe búrlivých premien a národnostných svárov a trvalo určitú dobu, než sa pomery ako-tak ustálili. Prvé vášne pominuli, ľudia sa začali spoznávať a aj zblížovať.

V tejto dobe do Kremnice prichádzalomnohoczudnýchľudí, a to ako Slovákov, tak aj Čechov, ktorí tu začali pracovať a tým sa tu udomácnili. Proces zblížovania obyvateľov podnietil zakladanie viacerých organizácií a spolkov, kde si členovia hľadali rôzne spôsoby kultúrneho využitia. Jedni ho našli v telesnej, iní zas v duševnej kultúre.

Telesná kultúra sa v dvadsiatych až štyridsiatych rokoch pestovala v troch telocvičných jednotách: Sokol, Orol a Robotnícka telocvičná jednota (RTJ). Z nich napríklad Sokoli usporadúvali často aj verejné telocvičné vystúpenia, a to ako vo veľkej sále vtedajšieho hotela „Jeleň“, tak aj v prírode na tzv. „Strelnici“. Telocvičné jednoty vznikali postupne. V roku 1920 vznikla TJ Sokol, v roku 1921 TJ Orol a v roku 1924 Robotnícka telocvičná jednota. V jeseni roku 1938 bola založená ďalšia spoločenská organizácia, ktorá zohrala počas desaťročného trvania veľmi významnú úlohu najmä v športovej oblasti. Bol to Klub slovenských turistov a lyžiarov (KSTL), v tej dobe organizátor všetkých lyžiarskych a turistických podujatí, často i v rámci celého Slovenska.

Spontánne sa začala prejavovať aj kultúra ducha. V jej prvopočiatoch dominovala divadelná ochotnícka činnosť. Vtedy nebolo organizácie, ktorá by nepokladala za potrebné hrať divadlo. V Kremnici hral Sokol, Orol, Továrenský spolok, Živena, Spolok III. rádu sv. Františka, Združenie evanjelickej mládeže, katolíckej mládeže, ba niekedy aj školy usporadúvali predstavenia. Pravda, nerobilo sa to zo začiatku sústavne.

V prvých rokoch po vzniku ČSR hral len Sokol. Už 7. marca 1920 mal svoju prvú premiéru, uviedol hru „Maryša“ od bratov Mrštíkovcov vo veľkej sále hotela „Jeleň“, ktorá sa potom natrvalo stala miestom všetkých kultúrnych podujatí poriadaných Sokolom až do roku 1938. Herci sa vyberali podľa potreby zo všetkých vrstiev

obyvateľstva, ale hlavne z radov učiteľstva a úradníctva. Neskôr sa do činnosti zapájali aj študenti, najmä pri hrách s väčším komparzom.

Medzi najviac zapálených členov patrili občania českej národnosti. Preto sa aj v prvých rokoch hrávali divadelné hry po česky. Keď postupom rokov začalo prichádzať na školy viac slovenských učiteľov, začali sa aj hry prekladať do slovenčiny. V druhej polovici dvadsiatych rokov sa hrávali hry už aj po slovensky.

Vtedajšia úroveň divadla závisela v drvivej väčšine od hercov, od ich nadania a prístupu k úlohe postavy, ktorú predstavovali. Hralo

Kremnické divadelné predstavenie Panna orleánska, 1924

sa zväčša živelné, viac pre zábavu a rozptýlenie. Divadelné skúšky bývali skôr príležitosťou k spoločenskému stretnutiu, uvoľneniu sa po denných povinnostiach. Postupom času sa praxou nadobúdali skúsenosti a pri nácviku hier sa začali objavovať nové postavy – režiséri. Boli to obyčajne starší usadlejší páni, ako napríklad riaditeľ mešťianky Kejzlar, prednosta pošty Körner, odborný učiteľ Mlynár atď., ktorých režisérská povinnosť sa viac-menej obmedzovala ani nie tak na usmernenie myšlienok v hre, ako na akýsi dozor nad kolektívom, stráženie textu, zariadovanie potrebných organizačných záležitostí a pod. Nad všetkých však vynikal vyspelý, vášnivý a ambiciózný divadelný pracovník a režisér Oldřich Bublík, kremnický notár (inak otec českej filmovej herečky Bublíkovej). Bol dušou kremnického dramatického krúžku Sokola a od hercov vyžadoval okrem perfektnej znalosti textu sústredenosť na skúškach a svedomitosť v prístupe k úlohe. Ako režisér pôsobil v Sokole až do roku 1935.

Zasluhou režiséra Bublíka malo kremnické obcenstvo možnosť oboznámiť sa s ukážkami z českej klasiky, ruskej klasiky i súčasnej slovenskej dramatiky. Hrali sa napríklad hry: Vrchlického Noc na Karlštejne, Radúz a Mahuliena od Zeyera (1925), Gogoľova Ženba (1926), Revízor, Jiráskova Lucerna, Scheinpflugovej Okienko, hrávali sa Čechovove jednoaktovky Jubileum, Pytačky, Medveď, hrala sa Andrejevova hra Ten, ktorého zauškujú atď. A keď bol založený kremnický salónnny orchester, rozšíril sa Bublíkovou zásluhou repertoár nacvičením niekoľkých operiet, z ktorých prvá od Skružného a Fořta Z českých mlynů mala premiéru dňa 7. marca 1931.

Zo známych hercov, ktorí už v tej dobe pôsobili v tomto dramatickom krúžku, je potrebné spomenúť manželov Oľgu a Samuela Adamčíkovcov. Je známe, že pani Oľga bola rodenou Kremničankou a za slobodna sa volala Gontková. Pre oboch sa stala významnou divadelná hra Povodeň v roku 1926, v ktorej cit, predstieraný na javisku, preniesol sa do reálneho života a skončil – manželstvom. Táto dvojica učiteľov – hercov pôsobila v Kremnici vyše dvadsať rokov. Ich zásluhou sa preniesol divadelný život i do škôl, kde sa v spolupráci s učiteľmi a žiakmi sa nacvičilo viac hier (Vodník, Kostolná myš, Spoza rajskej brány atď.). Niektoré hry, ako Okienko, pásno Smrť Ďurka Langsfelda a svoju vlastnú hru pre deti Radostné Vianoce, naväzujúcu na dej z povstania, Oľga Adamčíková dokonca režírovala. V spomienkach na Kremnicu obidvaja tvrdia, že za tých dvadsať rokov pôsobenia vytvoril každý z nich približne 50 – 60 postáv.

Veľmi aktívnu ochotnícku divadelnú činnosť vyvíjala za prvej republiky Telocvičná jednota Orol, ktorej členovia sa groupovali z katolíckych rodín robotníkov, živnostníkov a nižších úradníkov slovenského pôvodu. Bola založená v roku 1921. Jej divadelný krúžok sa predstavil v roku 1926 hrou Ukrytá perla. Počnúc

týmto rokom až do roku 1938 nacvičili ročne najmenej 2 – 3 divadelné hry. Repertoár sa skladal viac-menej z hier z dedinského prostredia, ako napríklad: Drotár, Tá naša Marča, Jozefka z malej krčmičky, Kamenný chodníček, Bačova žena, Pani richtárka atď. V skladbe hier neboli zvláštnosťou ani hry s biblickými námetmi ako Jozef Egyptský, Mučeník z Mexika, Rím v plameňoch a pod. Zápal, ambicióznosť, ochota a pracovitosť boli základnými znakmi tohoto kolektívu. Mená režisérov, najmä v prvých začiatkoch činnosti nie sú nám, žiaľ, známe, avšak v druhej polovici tridsiatych rokov sa ako režisér objavil Imrich Mydlár a spolu s ním aj niektorí príslušníci rádu sv. Františka z miestneho kláštora. Škoda, že bohatú činnosť tohoto divadelného krúžku zastavil nástup fašizmu v roku 1938, kedy Jednota Orol zanikla.

U bývalých členov však nezanikla láska k divadlu a chut' do ďalšej práce. Spolupráca divadelného krúžku bývalého Orla s krúžkom Spolku III. rádu sv. Františka, ktorá sa prejavovala v druhej polovici tridsiatych rokov, nakoniec vyústila v akési „tiché spojenie“.

Divadelný krúžok pri III. ráde sv. Františka v kláštore plnil svoju činnosť od roku 1929, kedy sa uviedol prvou hrou „Štedrý večer u hlásnika“, veľmi vzácnu a nezastupiteľnú úlohu. Venoval sa väčšinou deťom a prebýdzal v nich nielen lásku k divadlu, ale k všetkým duchovným hodnotám, včetně lásky k ľuďom, mestu i vlasti. Vybrané hry boli koncipované tak, aby ich obsah i hlavnú myšlienku dieťa pochopilo a tým sa aj ľahšie učilo. Často autorami i režisérmi hier pre deti boli sami príslušníci rádu sv. Františka, ako páter Libor Matoška – inak známy ako „Otecko“ – ďalej páter Eugen, fráter Elzeár a ďalší. Hry Jasličky, Vianočný sen, Zakliate srdiečko, Narodenie Jezuliatka, Sirota z Lurdu, Slzy Kristove, Svetlo

tvojich očí boli hrami s náboženskými a biblickými motívmi, ktorých účelom bolo vychovávať dieťa k láske k Bohu i k láske k blížnemu.

Okrem týchto náboženských hier sa hrávali aj hry „svetské“, najmä z dedinského prostredia. Tieto hry hrávali dospelí členovia III. rádu sv. Františka. Hry Rozmarín, Sirota Podhradských, Strídza spod hája, Jožko Púčik a jeho kariéra, Nad priepasťou a ďalšie našli u katolíckeho obecnstva pozitívnu odozvu a predstavenia boli vždy vypredané. Ba dokonca v roku 1949 sa súbor „popasoval“ aj so spevohrou Anička Kováčovie. Krátko po tomto predstavení bol v roku 1949 mníšsky rád františkánov rozpustený a tým zanikol aj Spolok III. rádu sv. Františka.

Do bohatej divadelnej žatvy prvej republiky bol aktívne zapojený aj jeden z najstarších spolkov v Kremnici – Katolícky tovarišský spolok sv. Jozefa. Žiaľ, nepodarilo sa zistiť ani len približný počet

Z predstavenia *Nepriateľ žien* odohrané v roku 1931 na scéne Katolíckeho tovarišského spolku v Kremnici

divadelných hier, ktoré divadelný krúžok nacvičil. Bolo ich však určite dosť a z javiska znela nielen slovenčina, ale na začiatku dvadsiatych rokov aj maďarčina a nemčina. Z toho je zrejmé, že divadelných súborov muselo byť v tomto spolku viac. Starší obyvatelia mesta si spomínajú, že mnohí herci hrávali aj v dvoch-troch rečiach.

Jeden z prvých režisérov bol profesor Benedikt Zeisel, ktorý ako kaplán vyučoval v rokoch 1919 – 1930 na kremnickom gymnáziu náboženstvo, nemčinu a zemepis. Svedčí o tom fotodokument predstavenia Pašiové hry z roku 1923, ktoré režíroval. Poslednou hrou ním uvedenou na javisku Tovarišského spolku bola hra Odsúdenie pápeža Pia VII. z roku 1930.

Dlhoročným režisérom tohto divadla bol odborný majster v škole pre nepočujúcich Rudolf Tajdal. Ako režisér pôsobil až do roku 1948. Z veľkého počtu hier, ktoré za svojho pôsobenia nacvičil, zaujali najmä v tej dobe veľmi obľúbené hry s dedinskou tematikou ako: Škovránok, Dedinský krutáň, Podvodnica, Statky-zmätky, Zlatý močiar, no aj z iného prostredia, a to Dámy a husári, Charlieho teta, Firma sa nám kazí a mnoho ďalších.

Hercami bývali, podobne ako v Orle, príslušníci katolíckych rodín, hlavne živnostníkov, obchodníkov, avšak bez rozdielu národností. Divadelný krúžok zanikol v roku 1948. Neskôr bola zrušená aj samotná organizácia „Katolícky tovarišský spolok sv. Jozefa“ a jej majetok prešiel do správy štátu. Priestory bývalého spolku boli pridelené novozriadenej kultúrnej ustanovizni – Mestskej osvetovej besede (MsOB).

Kremnické ochotnícke divadlo, čo do kvality i kvantity dosiahol svoj vrchol v období štyridsiatych rokov. Pokračovateľom divadelných tradícií bývalého „Sokola“ sa od roku 1939 do roku 1948 stal

divadelný súbor pri Miestnom odbore Matice slovenskej. Namiesto českých pracovníkov, ktorí sa museli po roku 1938 vysťahovať do Protektorátu Čechy a Morava, prichádzali noví ľudia, najmä z Maďarskom obsadeného územia a priniesli, tak povediac, novú krv.

Ťažisko divadelnej činnosti súboru sa presunulo na gymnázium, kde sa u členov profesorského zboru prejavil vo zvýšenej miere kladný vzťah k divadelníctvu. V tej dobe začali pôsobiť nové režisérske osobnosti, u ktorých sa objavil svojrázny, ale aj pokrokový smer, kladúci dôraz hlavne na kvalitu prejavu. Akademický maliar František Kudláč, vyučujúci kreslenie na gymnáziu, bol typickým predstaviteľom tohto smeru. V tomto období prišli do Kremnice ako pedagógovia Andrej Chmelko, profesor Milan Štarke, Ladislav Opiela, ktorí sa prejavili ako vynikajúci herci i režiséri. Všetci boli pre kremnické ochotníctvo prínosom.

Režisér F. Kudláč stačil v priebehu jednej sezóny 1940 – 1941 nacvičiť tri hry: Krečinskij sa žení, Ekvinokcia a Salome. Z nich prvá Krečinskij sa žení sa dostala s kremnickými hercami Chmelkom, Adamčíkom a Opielom až na javisko Slovenského národného divadla (SND) v Bratislave, a to dňa 15. marca 1941. Účasť na tomto reprezentačnom predstavení bola odmenou za víťazstvo súboru na XVI. celoslovenských divadelných závodoch v Martine v roku 1940, kde súbor získal s 2. dejstvom menovanej hry – prvé miesto.

Aj ďalšie roky sa niesli v znamení úspechov. Hneď v nasledujúcom roku 1941 sa súbor hrou Ekvinokcia od juhoslovanského autora I. Vojnoviča dostal do vrcholnej skupiny tzv. Čestného venca víťazov. V tejto hre sa už začali objavovať aj mená študentov gymnázia, z ktorých sa mnohí v ďalších hrách prejavili. Vynikali hlavne: Mária Gaňová, (inak matka súčasnej členky SND Zuzky Kocúrikovej), Mária Schniererová, Zorka Kach-

ničová a napokon tu začínal i náš súčasný národný umelec Ladislav Chudík. Ako sa stal hercom? Roku 1943 usporiadalo v Kremnici Ústredie ochotníckych divadiel okresné divadelné závody spojené s režisérskeym kurzom. Na tejto súťaži bol zastúpený mládežnícky krúžok z gymnázia Korbačkovou hrou Zostaň s nami, ó pane. V hre vynikajúco stvárnil postavu žandára nadaný študent, gymnazista

Ladislav Chudík, ktorý porotu zaujal nielen svojim výrazom a presvedčivosťou, ale predovšetkým svojou ľubozvučnou slovenčinou. Predsedovi poroty Dr. J. Sedlákovi sa podarilo presvedčiť mladého študenta, aby si upísal dušu divadlu. A tak sa po maturite, ešte v ten istý rok stal Ladislav Chudík členom činohry SND v Bratislave. Vtedy ešte nemohol tušiť, že raz príde deň, kedy mu ako prejav vďaka priloží národ k jeho menu epiteton – národný umelec.

Hra Dámy a husári, ktorú nacvičili členovia divadelného súboru Katoľického tovarišského spolku, záber z roku 1932

želia Adamčíkovci, Kudláč a do Košíc L. Opiela), študenti zas na vysoké školy, súbor zostal aktívnym, ale už len do roku 1948. V poslednej sezóne realizoval ešte dve hry, a to: od Š. Kráľika Posledná prekážka a od J. Priestlyho hru Inšpektor sa vracia. Podľa tvrdenia ešte žijúcich aktérov tejto druhej hry absolvoval s ňou súbor neuveriteľných 17 repríz!

V súbore bolo tiež veľa domácich zapálených divadelníkov, ktorí často hrávali. Boli to väčšinou učitelia miestnych škôl, profesori a študenti gymnázia, ale i veľa ochotníkov z mesta, napríklad: profesorka slovenčiny Eudmila Lilgová, učiteľka Mária Gindlová – dnes Petrová, učiteľ Miro Cibulka, Imrich Mydlár, Zuzka Liščuchová, Miško Žiarny a ďalší.

Posledným z plejády divadelných krúžkov, ktorý pôsobil a vyvíjal aktívnu činnosť v divadelnej oblasti bol Spolok evanjelickej mládeže. Podľa zistených prameňov a žijúcich aktérov sa v období rokov 1938 – 1946 za režie učiteľa Kotul-

Záber z predstavenia Cirkevná daň prezentovaného na scéne divadelného ansámblu III. rádu sv. Františka v Kremnici, november 1948

jaka nacvičilo a uviedlo asi 17 divadelných hier väčšinou z dedinského prostredia ako: Mozoľovci, Hájnikova žena, Svedomie, Trasovisko, Kubo, Ženský zákon, Pytlíkova žena a iné.

Veľmi zaujímavú zložku Spolku evanjelickej mládeže tvorila tzv. Nedeľná škola, kde sa niektorí členovia divadelného krúžku venovali deťom, ktoré im ponechali rodičia počas trva-

nia bohoslužieb v kostole. Vo forme hier nacvičovali s nimi rôzne básničky, pesničky, tanččky, s ktorými potom vystupovali pri príležitosti cirkevných sviatkov na detských akadémiách. Nacvičili dokonca aj divadelnú hru „O dvanástich mesiačikoch“.

Hercami tohoto divadelného krúžku boli výlučne len príslušníci evanjelických rodín, a to bez rozdielu spoločenského stavu. Medzi najagilnejších patrili Mensatoris, Tryzna, Žiarny Michal, Slosiariková, Lišuchová, Giliánová, sestry Alžbeta a Mária Batisové, učiteľka Šterbová atď.

Veľmi kladným rysom vtedajších divadelných ochotníkov bola akási spolupatričnosť k tomuto prejavu umenia. Členovia jednotlivých organizácií a spolkov nepozerali na seba nevraživo, nevytvárali si prekážky v činnosti, naopak, povzbudzovali sa navzájom, pomáhali jeden druhému. Nebolo vôbec divné, ak na predstavení Matice slovenskej spoluúčinkovali herci zo Spolku evanjelickej mládeže, alebo v kláštore vypomáhali herci z Katolíckeho spolku a pod. A tak ako roky utekali, starí herci odchádzali, no plody svojej činnosti v meste zanechali. Svedčí o tom bohatý divadelný život v ďalších rokoch.

napísané v roku 1990

Literatúra a pramene:

- Jelínková, L.: 20 rokov EŠU J. L. Bellu v Kremnici (1970).

- Spomienky Oľgy a Samuela Adamčíkovcov
- Spomienky Michala Žiarneho a Bedricha Gayera
- Osobné spomienky autora

Zusammenfassung

Kremnitzer Theater- und Musiktraditionen, 1. Teil

Die Kultur- und Theatertraditionen in Kremnitz sind sehr alt und reich. In diesem Beitrag widmet sich der Verfasser der Kremnitzer Theatergeschichte seit dem Jahre 1918, wann die Tschechoslowakische

Republik entstanden ist. Es dominierte derzeit im Rahmen der Kultur vor allem die Laientheaterstätigkeit. Zuerst machte die Theater Vorstellungen nur der Sportverband Sokol (Falke). Man führte das erste Stück Maryša am 7. März 1920 im Hotel Jeleň (Hirsch) auf. Es begann allmählich auch die Regisseure zu engagieren (z. B. Oldřich Bublík). Die sehr intensive Theaterstätigkeit entwickelte zu gegebener Zeit ebenso der Sportverband Orol (Adler). Er war im Jahre 1921 gegründet. Sein Theaterkreis spielte das erste Theater Ukrytá perla (Verborgene Perle) 5 Jahre später vor und war tätig bis ins Jahr 1938. Von seinen Regisseuren kann man Imrich Mydlár nennen. Der Theaterkreis beim Franziskanerorden war auch sehr aktiv. Er widmete sich insbesondere den Kindern aber er führte ebenfalls die Profanstücke für die Erwachsenen vor, hauptsächlich aus dem Dorfmilieu. Dieses Theater ist im Jahre 1949 untergegangen, weil der Franziskanerorden damals liquidiert wurde. Ins Kulturleben der Stadt gliederte sich auch der Katolische Gesellenverband und sein Theater ein. Als erster Regisseur war da tätig Professor Benedikt Zeisel aus dem hiesigen Gymnasium. Das Kremnitzer Laientheater hat seinen Höhepunkt in den 40-er des 20. Jahrhunderts erreicht, was die Quantität und genauso die Qualität betrifft. Es wirkte als Fortsetzer der Theatertraditionen des Sokol Verbandes das Theaterensemble bei der Zweigstelle von Matica slovenská in der Stadt. Die neue Regisseure wurden mehr eigenartiger (z. B. František Kudláč). Dieses Theater war sehr erfolgreich. Sogar spielte es ein Stück (Krečinskij sa žení - Krečinskij verheiratete sich) in der Nationaltheater in Bratislava vor, und zwar am 15. März 1941. Man begann auch die neuen begabten Schauspieler zu erscheinen (z. B. Ladislav Chudík – es wurde gleich nach dem Abschluss des Kremnitzer Gymnasiums Mitglied der Bratislavaer Nationaltheater). Das letzte Theater, das in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts in Kremnitz tätig war, ist der Theaterkreis des Vereines der evangelischen Jugend gewesen. Zwischen Jahren 1938 – 1946 führte er ca 17 Theaterstücke vor – z. B. Ženský zákon (Frauenregel). Ein Teil von diesem Kreis bildete die sog. Sonntagsschule, wo die Kinder übten Gedichte, Lieder, Tänze und auch das Theater ein.

Náčrt dejín mesta Kremnice v rokoch 1945 - 1989, 1. časť

Otto Štroffek

3. apríla 1945 priniesla moskovská Pravda na titulnej strane, zvýrazneným písmom, rozkaz vrchného veliteľa Sovietskej armády maršala Stalina, ktorý zároveň vysielal moskovský rozhlas do celého sveta. Znel:

„Rozkaz vrchného veliteľa veliteľovi 2. Ukrajinského frontu maršalovi Sovjetskeho zväzu Malinorskému a náčelníkovi štábu frontu generálplukovníkovi Zacharovovi! Vojská 2. Ukrajinského frontu, rozvíniť útočné akcie, dnes 3. apríla 1945 zmocnili sa spolu s rumunskými vojskami bojom mesta a železničnej stanice Kremnice, silného oporného bodu nemeckej obrany na južných svahoch horského pásma Veľkej Fatry. V bojoch pri dobýjaní mesta vyznamenali sa vojská generálporučíka Petrusenského, generálporučíka Žmačenka a zborového generála Descalesca. Na pamäť dobytého víťazstva nariaďujem, aby boli bojové formácie a jednotky, ktoré sa najviac vyznamenali pri dobýjaní mesta Kremnice, navrhnuté k vyznamenaniu rádmi. Dnes, 3. apríla 1945 o 22.00 hodine blavné mesto našej vlasti Moskva vzdá v mene domoviny česť statočným vojskám 2. Ukrajinského frontu včítane rumunskej armády zborového generála Descalesca, ktoré sa zmocnili menovaného mesta dvanástimi delostreleckými salvami zo 124 kanónov. Za skvelé bojové akcie vzdávam vďaka vojskám, ktorým velíte a ktoré sa zúčastnili v bojoch pri dobýjaní Kremnice. Večná sláva brádnom, padlým v bojoch za slobodu a nezávislosť našej vlasti! Smrť nemeckým dobyvateľom! Podpísaný: Vrhový veliteľ, maršal Sovietskeho zväzu, Stalin.“

Vítané vojská prenikali do mesta od Skalky, Kremnického štítu a Nevoľného, pričom Nemci ustupovali smerom do Turca. Kremnicu oslobodzovala 340. Dneprokyjevská divízia generálmajora Umanského s včlenenými jednotkami rumunskej armády generála Descalesca, ktoré vstúpili do mesta nadránom o 4. hodine.

Touto udalosťou prešla Kremnica definitívne do nových spoločensko-politických pomerov, vŕtaciach životu mesta a celého Slovenska v obnovené Československej republike svoju pečať na niekoľko desaťročí. Obyvateľstvo prijala ukončenie bojov s pochopiteľným

uľahčením. Hoci mesto ležalo zo značnej časti v troskách (109 celkom zničených domov a ešte väčšie množstvo poškodených po zásahoch fosforom, spretfhané elektrické vedenia, rozbité cesty, mosty, zavalené železničné tunely atď.) a vládol nedostatok a všeobecný pofrontový stav, život na pozadí jari sa začal vracat' do normálnych koľají.

Poručík Ščenev, veliteľ mesta, poveril predstaviteľa občianskeho odboja, predsedu Okresného revolučného národného výboru Jozefa Horvátha vedením Mestského národného výboru (MNV) a komunistu, veliteľa 5. oddielu I. partizánskej brigády M. R. Štefánika Gejzu Lacka vedením Okresného národného výboru (ONV). Jedným z najväčších problémov bol akútny nedostatok bytov. Zhruba tretina mesta ležala v troskách alebo bola poškodená. Problém nevyriešili ani uvoľnené byty po nemeckom obyvateľstve. Nemalé ťažkosti spôsobovala aj doprava kvôli nepriechodnosti železničných tunelov na trati Zvolen – Vrútky. „Na dlhé časy nebudili žiadne vlaky“, zaznamenáva kronika. Cesty boli spozajznené do polovice júla, pričom zásobovanie mesta zabezpečovalo spoiatku jediné nákladné auto, prívážajúce najmä základné potraviny.

Politickéj situácii dominovalo vypořádávanie sa s exponentmi bývalého režimu. Medzi 16. a 20. aprílom 1945 boli zatýkaní občania, ktorí sa „spreneverili Národnému povstaniu a ktorí stáli v službách Nemcov a tisoovsko – tukovského režimu“. Nové orgány ich nasadili na nútené práce pri oprave mesta a zvlášť pri exhumácii masových hrobov (pod Revoltou, medzi Turčekom a Skleným, na Strelnici, v doline Soler a inde) nacistického teroru. V druhej polovici mája bol na Piargoch zriadený sústredovací tábor pre nemecké obyvateľstvo navracajúce sa do domovských obcí v okolí Kremnice (v kronike označený ako „koncentrák“), vo veľkej miere išlo o ženy a deti. Starostlivosť o ne prebral Červený kríž, kým neboli postupne náhradne ubytovávané. 20. mája začalo v Kunešove sústredovanie rómskeho obyvateľstva

z celého okolia, ktoré bolo umiestňované do opustených domov po Nemcoch. Podľa kronikára „...prideliť sa im pozemky a dávať im prácu tak, aby mohli slušne žiť s prácou a nie žobrom užívať svoje rodiny“. 2. júla 1945 uvoľnilo mesto zo svojich služieb Kremničianov hlásiacich sa pri sčítaní obyvateľstva v roku 1940 k nemeckej národnosti. 15. júla 1945 sa konali na základe vlastnej volebnej vyhlášky, nezákonne, voľby do obecnej samosprávy, v ktorých kandidovali Komunistická strana Slo-

V apríli 1945 vypálené domy na východnej strane kremnického námestia

venska (KSS) v spojení so sociálnou demokraciou a Demokratická strana (DS). Hlasovalo sa verejne pred hlasovacou komisiou. KSS získala 1 214 hlasov (13 mandátov) a DS 1 033 (11 mandátov). Ďalších 6 mandátov po dohode obsadili odbojáři, ako zvláštna politická formácia. Vzišla z nich nová samospráva – Rada MNV s predsedom Jozefom Holičkom, prvým podpredsedom Jozefom Horváthom a druhým podpredsedom Michalom Radolfim. „Na základe rôznych tlakov sa voľby robili za prítomnosti partizánov“, objasňuje J. Holička.

Na obnovovacie práce boli nasadené rôzne zložky obyvateľstva, napríklad aj žiaci štátneho gymnázia, ktorí sa 22. septembra zúčastnili na rekonštrukčných prácach v rámci akcie „Darujeme 10.000 hodín“. K 1. novembru vstúpili do obehu nové československé bankovky „...ľud však s neľubou si poznal tieto povinnosti...“, uvádza sa v kronike.

Rok 1946 priniesol zriadenie tzv. ľudových súdov (v rámci retribučného zákona prijatého ešte v roku 1945), pred ktorými prebiehali po celý rok a ešte aj v roku 1947 procesy s občanmi naviazanými na Slovenskú republiku 1939 - 1945. Ešte viac však boli v pozornosti voľby do Národného zhromaždenia, Slovenskej národnej rady a národných výborov, konané 26. mája. Zvíťazila v nich DS s 1 608 hlasmi a 23 mandátmi v mestskom zastupiteľstve, druhá bola KSS, dostala 698 hlasov a obsadila 10 miest, ako tretia skončila Strana práce, ktorá mala

208 hlasov a získala 3 miesta poslancov a na poslednom mieste sa umiestnila Strana slobody s 20 hlasmi. Na základe týchto výsledkov bolo ustanovené nové vedenie MNV – predseda Július Predáč, prvý podpredseda Štefan Sobolovský, druhý podpredseda Jozef Holička. V januári 1947 prešla samospráva na nový spôsob administrovania, čo malo za následok značné ťažkosti a nedorozumenia. V apríli sa na pôde MNV vyostřili rozpory medzi Demokratickou stranou a komunistami, ochromujúce samotnú činnosť samosprávy, keďže obe strany používali ako politický prostriedok korporatívny odchod zo zasadania. Treba v tom vidieť zásadný rozpor medzi dvomi blokmi na úrovni štátu i Slovenska o budúci charakter krajiny (spoločensko-politické usporiadanie a zahraničnú orientáciu) prenášaný na miestnu úroveň. Kauza pokrčovala sťažnosťou komunistického bloku na Povereníctve vnútra, ktoré následne nariadilo Okresnému národnému výboru vec prerokovať a prejudikatívne dalo pokyn pozbaviť demokrata J. Predáča predsedníctva MNV. Bol odvolaný väčšinou hlasov a nahradil ho prvý podpredseda, špeciálny pedagóg Š. Sobolovský. Tým sa však antagonizmus táborov nezmenšil, skôr naopak. Inak bol rok 1947 poznačený najmä budovateľským úsilím v rámci tzv. dvojročnice a po mimoriadne suchom lete i istými všeobecne zdieľanými obavami z prípadného nedostatku potravín a hladu.

K ďalšiemu stretu medzi demokratmi a komunistami došlo začiatkom roku 1948. Zástupcovia DS podali návrh na odvolanie prvého podpredsedu, komunistu J. Holičku, a to „pre sústavné napádanie Demokratickej strany“. Komunisti na to zareagovali opustením rokovacej miestnosti. Udalosti v Československu naberali čoraz vyhrotenejší kurz. Po protiprávnom odvolaní povereníkov za DS predsedom Zboru povereníkov G. Husákom a po výzve K. Gottwalda prikočil komunistický tábor k vytváraniu „akčných výborov“ s úmyslom odstrániť z verejného života „reakčné a rozvrátne živly“, čo našlo odozvu aj v Kremnici. 22. februára sa zišiel pripravovaný Akčný výbor Národného frontu (NF) zložený s komunistov, sociálnych demokratov a

zástupcov spoločenských organizácií, nasledovalo zvolanie verejnej schôdze občanov mesta (odvysielané mestským rozhlasom) do kina Partizán. 24. februára Akčný výbor NF zostavil Okresný akčný výbor NF poveriac jeho vedením G. Lacka a Mestský akčný výbor NF, do čela ktorého sa postavil J. Holička. 1. marca bol rozpustený ONV aj MNV a zostavené dočasné správne komisie vedené J. Holičkom (po komunistami zrežimovaných voľbách 30. mája 1948 sa

stal poslancom Národného zhromaždenia v Prahe). 2. marca vznikol nový ONV s predsedom Karolom Belovickým, čím bolo uchopenie moci komunistami v Kremnici dovršené. Už v novej politickej konštelácii navštívil mesto 26. mája G. Husák a vystúpil na verejnom zhromaždení. Akousi formálnou bodkou za povojnovým

Exhumácia masového hrobu pri mestskej sýpke v Kremnici v roku 1945

režimom postupnej korózie – beztak okliešteného – demokratického systému bola verejná rozlúčka so zosnulým exprezidentom Dr. E. Benešom, konaná 8. septembra na Námestí 1. mája.

Neblahú predzvesť útokov proti cirkvám, zvlášť katolíckej, znamenali udalosti okolo františkánskeho kláštora v roku 1949. Povolenie vnútra nariadilo zaistiť organistu kláštora obvineného zo sprisahania proti štátu. Ten síce unikol, ale bezpečnostné zložky zatkli predstaveného, kláštor uzavreli a neskôr zrušili. V tejto súvislosti polícia zadržala po celom Slovensku do 60 osôb. Rehoľní bratia, ktorí nemali podľa bezpečnostných orgánov s prípadom nič spoločné, boli predbežne umiestnení na katolíckej fare. Kláštorné priestory s desiatkami miestností slúžili potom potrebám administratívy.

K najvýznamnejším úlohám povojnovej obnovy Kremnice patrilo oživenie prevádzky v priemyselných podnikoch a obnova bytového fondu. Výrobné zariadenia Štátnej mincovne (ale aj baní a mestskej píly) boli následkom úmyselnej deštrukcie a drancovania ustupujúcimi nemeckými vojskami celkom vyradené z prevádzky. Rekonštrukčné práce v mincovni mali od počiatku vysoké tempo, už v lete 1945 bola sprevádzkovaná medailovňa, pribúdali ďalšie úseky, takže už vo februári 1946 začali kremnickí minciari raziť nové jednokorunáčky. Ďalšia časť obnovy už spadala do dvojročného plánu 1946 – 1948. Modernizácia a rozširovanie výroby si vyžiadali aj priestorové úpravy, ktoré podnik vyriešil adaptáciou susedných objektov a prístavbou v kláštornej uličke. Náročná úloha čakala mincovňu s prechodom na novú menu v roku 1953. Neskôr však musel podnik (popri produkcii ďalších výrobných článkov) hľadať doplňujúci výrobný program a našiel ho vo výrobkoch strojárskych metalurgie. Keďže sa mu od polovice 50. rokov darilo získavať zákazky aj z cudziny mal pred sebou vyváženú perspektívu. Popri výrobných investíciách dokázal podnik vyvinúť aj pomerne veľkorysý program bytovej výstavby pre zamestnancov (počas dvojročnice a I. päťročnice). Pribudlo aj závodné učňovské stredisko a v rokoch 1954 - 1955 aj večerná priemyselná škola.

V roku 1946 začali svoju obnovenú prevádzku i Štátne bane, neskôr Rudné bane, začínajúce v 50. rokoch vzostup súvisiaci s osobitným preferovaním banského priemyslu v prvých päťročniciach. Ťažba zlatonosných a strieborných rúd však už nebola jedinou perspektívou (v roku 1970 prestala úplne) a tak sa kremnický závod na prelome 50. - 60. rokov zamerával aj na ťažbu limnokvarcitu a bentonitu. O konjunktúre vtedajšieho baníctva svedčí aj vybudovanie nového baníckeho kultúrneho domu s bábkarskou scénou, otvoreného 19. decembra 1959. Rozvoju miestneho baníctva malo napomáhať takisto založenie Strediska baníckych učňov. Vyučovanie otvorili v septembri 1951 v rámci smerníc celoštátnej Lánskej akcie sledovanej osobne prezidentom K. Gottwaldom. Od roku 1946 obnovila svoju činnosť aj Keramická fabrika, upravená neskôr pre potreby mincovnej

Jozef Holíčka

zlievarne, ďalej továrňu na kachle a Kremnická stavebná spoločnosť Marhold&Dráb, ktorá si zvlášť iniciatívne počínala pri obnove mesta.

Najvýznamnejšou investičnou akciou v rámci Dvojročného hospodárskeho plánu 1946 - 1948 bola výstavba nového priemyselného závodu Pílana Hulín, pobočka Kremnica. Po istej nevyjasnenosti (pôvodne sa uvažovalo situovať stavbu v okolí Revúcej)

započali stavebné práce v apríli 1948 a k 1. máju 1950 začala prvá výroba (zatiaľ len propagandistického charakteru), lebo na skutočnú produkciu bolo treba počkať do júla. Ešte počas výstavby zmenil závod firemnú príslušnosť i výrobnú náplň – produkovať začal ako Elektro-Praga Kremnica spojovací materiál vysokého a nízkeho napätia, na ktorom stála jeho ďalšia činnosť. K novej administratívno-správnej zmene prišlo v roku 1958, keď bol závod včlenený do Slovenských energetických závodov Krompachy a vyprofiloval sa aj ako exportér a jeden z najväčších zamestnávateľov v kremnickom regióne. V dvojročnici bol postavený okrem toho nový poštový úrad, odovzdaný do užívania 26. septembra 1948. Začali práce na Pokračovacej škole pre hluchonemých v Hornej ulici, ukončené v roku 1949, ako aj na blokoch bytových jednotiek miestnych závodov i mesta.

Povojnové roky obnovy však neznamenali pre Kremnicu len prínosy. Zoštátnenie pripravilo mesto o najväčšie lesy na území ČSR v obecnom vlastníctve (više 10 tisíc ha) a koncom roku 1948 aj o ich drevospracujúci doplnok – mestskú pílu, ktorá však bola už v nasledujúcom roku demontovaná. V januári 1947 došlo k znárodneniu mestského elektrárenského podniku, tvoriaceho dôležitý zdroj príjmov mesta. 20. februára prešli do správy štátu aj kúpele Štubnianske Teplice, dnes Turčianske Teplice, čo niesli Kremničania zvlášť ťažko, pretože kúpele boli súčasťou širšej mestskej oblasti po niekoľko storočí a tradičnou oddychovou zónou jeho obyvateľstva. Ďalšiu časť strát treba pripísať na vrub unáhlenosti pri rekonštrukcii mesta alebo nekvalifikovaným rozhodnutiam.

Takto bol napríklad asanovaný reprezentatívny hotel Jeleň s najväčšou spoločenskou sálou v meste pre 500 osôb i ďalšie objekty. Po vyše 50 rokoch bola v marci 1948 zrušená učňovská škola (premiestnená do Zvolena), zohrávajúca po celý čas významnú úlohu rozvojového prvku mestských remesiel a živnosti.

Ďalšia stavebná činnosť smerovala najmä do bytovej výstavby a sprievodnej infraštruktúry. V 50. rokoch vyrástlo na mieste vypálenej štvrti Neustift Námestie slobody, dnes Zámocké námestie, ďalej viaceré komplexy závodných bytov na uliciach Zlatej a ČSA, mestské byty v dolnej časti Námestia 1. mája, dnes Štefánikovo námestie. Významný prínos predstavovala aj novostavba kina Partizán, daného do užívania v roku 1956. Jednou z najväčších investičných akcií široko presahujúcou rámec Kremnice bolo vybudovanie televízneho vysielateľa Stredné Slovensko v lokalite Suchá hora na Skalke na rozhraní 50. - 60. rokov. Rozsiahlou zmenou prešli vojenské kasárne so Školou dôstojníckeho dorastu (ŠDD), opravené a rozšírené v rokoch 1945 - 1947. V roku 1958 sa dostali do správy Krajského národného výboru v B. Bystrici, ktorý tu po úpravách otvoril psychiatrickú a Oblastnú nemocnicu. Záver 50. rokov je spojený aj s počiatočnou fázou výstavby skupinového vodovodu z Kremnických Baní do mesta. Osobitný podiel na zveľaďovaní mesta mali známe akcie "Z", v ktorých občania svojpomocne dotvárali občiansku vybavenosť a skrášľovali mesto s okolím. Spomeňme aspoň rybník na Veterníku a Tajch, požiarnu zbrojnicu a obchod na Veterníku, lyžiarske zariadenie na vrchu Jarabica. Do širšej povojnovej obnovy treba započítať i komplex rekreačných zariadení vo Zvolenskej doline, ktoré prevzala Odborová rada a turistické objekty v stredisku Skalka, ktoré rozšírili základňu sľubne sa rozvíjajúcich zimných športov. V tomto časovom úseku sa podarilo zrekonštruovať aj niekoľko cenných stavebných pamiatok, najmä neskoro gotickej architektúry (domy číslo 3, 35, 36).

Oslavy 1 mája v Kremnici v roku 1958, v pozadí je budova pošty postavená v rokoch 1947 - 1948

V roku 1958 začali práce na Smernom územnom pláne mesta pod vedením Dr. Ing. K. Chudomelku s perspektívou vytýčenia ďalšieho stavebného rozvoja mesta s prihliadnutím na skutočnosť, že Kremnica bola v roku 1950 vyhlásená za mestskú pamiatkovú rezerváciu.

Rozvíjal sa i kultúrny život mesta. Mestské múzeum obnovilo svoju činnosť už v roku 1948, v roku 1955 presídlilo do novo zrekonštruovaných priestorov domu č. 7. O jeho rozvoj v týchto rokoch sa zvlášť zaslúžil Dr. O. Hellenstein, prvý riaditeľ po transformácii na Okresné vlastivedné múzeum. Potešiteľný rozvoj sa spája aj s kremnickým archívom, ktorý mal šťastie, že v jeho čele stál významný archivár - historik Dr. T. Lamoš. Hudobné pulzovanie mesta zastrešoval novovzniknutý Mestský hudobný ústav (1950), neskôr zmenený na Ľudovú školu umenia pomenovanú po J. L. Bellovi Obe inštitúcie viedol Bohuslav Jelínek a ich prirodzeným doplnkom boli rôzne hudobné formácie: Orchester Štátnej mincovne (A. Juriš), Kremnické komorné združenie (T. Lamoš, B. Jelínek), Tanečný orchester Dr. Baloga, Kremnický orchester pri dome osvety (B. Jelínek, L. Havlín), Dychová hudba miestnej jednoty Čs. požiarnej ochrany (J. Majer) a ďalšie príležitostné zoskupenia a netreba ani zabúdať na pôsobenie hudobného skladateľa Rudolfa Országa. V Kremnici tvorili, kontinuitne z predvojnového obdobia, akademickí maliari Gejza Angyal a Viktor Hermély. Banický kultúrny dom umožňoval svojim usporiadaním sprístupňovať náročnejšie predstavenia a tak v Kremnici pravidelne hosťovalo Divadlo Jozefa Gregora Tajovského zo Zvolena. Na pôde závodných klubov Revolučného odborového hnutia (ROH) sa zase sformovalo ochotnícke divadelníctvo: Elektro-Praga, Štátna mincovňa (A. Juriš), Rudné bane (F. Boldiš), kde pôsobil aj bábkarský súbor (J. Janovec). Sústavnú osvetovú činnosť vykonávala Mestská knižnica s verejnou čítárňou, znovu otvorená v roku 1948. Viditeľná bola i snaha udržať pri živote banícke tradície, najmä v súvislosti s tzv. baníckymi dňami (strieľanie z Kalvárie, Ľudové veselice na tzv. Ľudovike, slávnostné pochody a pod.), ktoré v budúcnosti neprežili stagnáciu a úpadok kremnického baníctva. K prežívším zvykom mož-

no priradiť aj vianočné vyhrávanie dychovej hudby z veže Mestského hradu, nadväzujúce na starobylú tradíciu mestských turnerov. Osobitné miesto v rámci kultúry mesta patrí Okresnému domu osvety, riadenému odborom kultúry pri ONV. Aj keď jeho činnosť mala výraznú ideologickú náplň - formovanie nového socialistického občana, poznačenú najmä v prvej polovici 50. rokov vulgárnym komunistickým dogmatizmom, rozvíjal popritom celý rad prínosných osvetových aktivít - prednáškové cykly, hudobné večery, zastrešoval činnosť mestského rozhlasu, organizoval rôzne kultúrne podujatia a pod.

Obdobie 50. rokov je aj oživením turistického ruchu, ktorý mohol nadviazať na bohaté predvojnové dedičstvo. Kremnica mala preň vždy vhodné podmienky, založené na báze kultúrno-historického bohatstva a prírodno-krajinného rázu. Vzniklo nové informačné centrum (v priestore dolného medzibránia), ojedinele pribúdali atraktívne služby, napríklad Gotická vináreň v štýlovom pivničnom prostredí zo 16. storočia. V tomto období sa na čele MNV vystriedali: Gejza Lacko (1950), Michal Majliš (1951 - 1954) a Július Majer (1955 - 1959).

Literatúra a pramene:

Holička, J.: Protifašistické hnutie a odboj v Kremnici a okolí. Žiar nad Hronom, Ideologické odd. OV KSS a Odbor kultúry ONV, 1974.

Dvořáková, V. - Husovská, I.: Príspevok k urbanisticko-architektonickému vývoju a ochrane bývalého slobodného kráľovského mesta Kremnica. Monumentorum Tutela 13/1988.

Štátny archív Banská Bystrica, pobočka Kremnica, príručná knižnica, Kroniky Kremnice z rokov 1918 - 1950 a 1959 - 1960, Kronika strediska baníckych učňov 1951 - 1953.

Príručný archív Mestského úradu Kremnica, spisová agenda Okresného domu osvety.

Archív autora, výpisky k novodobým dejinám mesta Kremnica.

Zusammenfassung

Kurze Geschichte der Stadt Kremnitz in den Jahren 1945 – 1989, 1. Teil

Kremnitz war am 3. April 1945 von der Sowjet- und rumänischen Armee befreit worden. Dieses Ereignis beeinflusste die Stadt für die nächsten 20 Jahre. Kremnitz wurde zum größten Teile zerstört – 109 Häuser, Wege, Brücken, elektrische Leitungen usw. Im Rahmen der Politik herrschte die Maßnahmen gegen die Exponenten des vorherigen Regimes der Kriegszeit. In der zweiten Hälfte Mai wurde das vorübergehende Zentralisationslager für die aus Deutschland zurückkehrenden Deutschen im Dorf Berg errichtet.

Es sind mit der großen Aufmerksamkeit die allgemeine Wahlen im Mai 1946 in Kremnitz betrachtet worden. In der Stadt hat die Demokratische Partei mit 1068 Stimmen gewonnen. An der zweiten Stelle war die Kommunistische Partei mit 689 Stimmen und dann die andere Parteien. Es ist allmählich zum Streit zwischen der Demokratischen und der Kommunistischen Partei gekommen. Anfang 1948 begannen die Kommunisten die sog. Aktionskomitees im ganzen Staat zu bilden – also auch in Kremnitz. Der Kampf in der Stadt beendete am 2. März die rechtswidrige von Kommunisten gemachte Bildung des Kreinsnationalkomitees mit dem Vorsitz Karol Belovický. Daneben ist auch gegen die Kirche eingeschritten worden. Im Rahmen dessen wurde das Kremnitzer Franziskanerkloster im Jahre 1949 liquidiert.

Zu den wichtigsten Rollen der Nachkriegszeit gehörte der

Wiederaufbau der Industrie in der Stadt. Die weltberühmte Münzstätte begann im Februar 1946 wieder die Münzen zu prägen. Im derselben Jahr wurde auch das Staatsbergbaubetrieb wieder eröffnet. Seine Prosperität hing mit der Stütze von der kommunistischen Macht zusammen. Es wurden ebenfalls die Steingutfabrik, Kachelfabrik und Baugesellschaft Marhold&Dráb renoviert. Das wichtigste Projekt war zu gegebener Zeit der Aufbau des ganz neuen großen Betrieb Elektro-Praga Kremnitz.

Daneben waren auch mehrere neuen Wohnungshäuser, sowie der Sender oder das Kino in Kremnitz erbaut worden. Rekonstruiert wurde genauso das Krankenhaus. Die Nachkriegsjahre haben aber nicht nur die positive Sachen gebracht. Die Kremnitzer Wälder (mehr als 10 000 Hektar), die Stadtsäge, das Stadtkraftwerk, Kremnitzer Kurort Turčianske Teplice usw. wurden verstaatlicht. Es waren mehrere sehenswerte geschichtliche Objekte zerissen worden (z. B. Gasthaus Jeleň/Hirsch).

Es war sehr wichtig, dass Kremnitz der Sitz der Denkmalschutzgebietes wurde. Im Allgemeinen die Kultur begann wieder allmählich zu entwickeln. Das selbstständige Stadtmuseum hat in Tätigkeit betreten. Es war die Stadtmusikanstalt (1950) gegründet und die Stadtbibliothek (1948) wieder eröffnet. Verschiedene Musiker, Maler, Schauspieler usw. waren tätig in der Stadt. Daneben das sog. Kreisbildungszentrum war sehr aktiv. Seine Tätigkeit hatte zwar den markanten ideologischen Inhalt aber viele Veranstaltungen waren lohnenswert. Der Tourismus war auch belebt worden. Er konnte an die gute vorkriegszeitliche Tradition anknüpfen.

Autori príspevkov:

- **Pavel Dvořák** (1937) – známy historik, spisovateľ a propagátor histórie Slovenska
- **Ilo Tapani Piirainen** (1941) – fínsky germanista, profesor na univerzite v Münsteri, o Kremnici publikoval viacero štúdií, je autotom edície kremnického mestského a banského práva z prelomu 15. a 16. storočia
- **Radoslav Ragač** (1975) – historik a archivár pôsobiaci v Ústave pamäti národa v Bratislave, v rámci svojej bohatej publikačnej činnosti sa venoval viackrát aj otázkam z dejín Kremnice
- **Lucia Krchnáková** (1975) – historička a archivárka zo Štátneho ústredného banského archívu v B. Štiavnici, venuje sa hlavne dejinám banského zdravotníctva
- **Daniel Kianička** (1975) – historik, archivár, zamestnanec kremnického múzea, špecializuje sa na históriu Kremnice od stredoveku až po najnovšie dejiny
- **Erika Szócssová** (1980) – historička umenia, doktorandka na Katedre dejín umenia a kultúry Trnavskej univerzity, v súčasnosti sa venuje najmä dejinám architektúry v 20. storočí
- **Arpád Juriš** (1923 – 2000) – technik kremnickej mincovne, aktívny divadelník, hudobník, športovec a ako laik aj plodný historik
- **Barbora Glocková** (1972) – historička umenia z Kremnice, špecialistka na umeleckohistorické a architektonické prieskumy
- **Otto Štroffek** (1965) – historik a publicista z Kremnice, venuje sa predovšetkým dejinám kremnickej žurnalistiky

Kremnický letopis 2/2006

annales kremnicienses

časopis o dejinách Kremnice a okolia

ročník 5, číslo 2 (júl 2006)

jubilejné 10. číslo, prvých 9 čísel vyšlo pod názvom Kremnický rumaj

vychádza 2-krát do roka

cena 35 Sk,-

na vydávanie časopisu sa vzťahujú ustanovenia autorského práva

vydavateľ: občianske združenie SOS Kremnica – nezisková organizácia venujúca sa histórii a pamiatkam mesta Kremnice a jeho okolia, IČO: 37823671

adresa redakcie: Štefánikovo námestie 11/21, 967 01 Kremnica, SR

kontakt: 0915 824 518, danielkianicka@yahoo.com

redaktor, zostavovateľ, resumé, preklady do nemčiny, redakčné a grafické spracovanie: Daniel Kianička

preklad anglického resumé: Erika Szócssová

fotografie: Adriana Fančovičová- Matejková, Barbora Glocková, Daniel Kianička, Lucia Krchnáková, Miloš Lacko

zdroj fotografií: NBS – Múzeum mincí a medailí Kremnica, Štátny archív Banská Bystrica – pobočka Kremnica, Slovenské liečebné kúpele Turčianske Teplice, Štátny ústredný banský archív Banská Štiavnica, Slovenské banské múzeum Banská Štiavnica

tlač: Reproservis, Liptovský Mikuláš

náklad: 500 ks

registračné číslo časopisu: OÚ SK OMT 3/2002

ISSN 1337-0618

Ako dobrovoľná nezisková organizácia uvítame akékoľvek **finančné príspevky** na vydávanie časopisu, prispieť môžete priamo v sídle redakcie alebo v malebnom kremnickom medzibráni, kde sa nachádza pobočka VÚB - číslo nášho účtu je 1481324851/0200.

Realizované s finančnou podporou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky a mesta Kremnica.

